

Стефан Чурешки

Именникът на българските князе

Предварителни думи

Представеното изследване на вниманието на широката публика няма претенциите за изключителност. Нито е агресивен извънуниверситетски стремеж към титли и звания. То представлява обобщеният резултат от почти 15 годишните усилия по проучването и анализирането на документите и косвените податки за ранната българска история. Всичко започна през 1991г., когато като дипломант на катедрата по Тракология и Стара история в СУ «Св.Климент Охридски» авторът трябваше да изследва отношенията между тракиското племе на гетите и тези на югозападните скити – известни антични народи от «периферията» на класическия гръкоримски свят. Разбира се в процеса на работа гледнат аточка беше сменена и вече не ставаше дума за «периферия», а за оригинален самобитен кръг от конни народи, живеещи и като номади и като земеделци. Още в първите години от дипломантските проучвания на автора направи впечатление многобройните типологически успоредици, отразени в историческите извори, между културата, бита, нравите и някои елементи от политическото предание на гетите и скитите от една страна и на племените и политически образувания от Великото преселение на народите, от друга. Като средишно място на пресичане на устоновената традицията, след подробни аналитични разработки, се оказа документът, наречен от отделни учени «Именник на българските ханове». По време на защитата на дипломната си работа авторът, тогава недостатъчно информиран, предложи съществуващите типологически успоредици, засягащи изключително територията на Балканския полуостров и Северното Черноморие, да се обобщят и категоризират под формата на специфично културно-историческо понятие, неизползвано в други теоретични и фактографски трудове дотогава. Това понятие беше изцяло взаимствано от точните науки и в крайна сметка, след поредица от колегиални критики и методологични забележки беше формулирано като проява на «дискретен континуитет», т.е. една традиционна етнокултурна действителност, която е прекъсвана насилствено или под натиска на определени обстоятелства, но все пак винаги е била онаследявана от приемниците си на територията на Балканския полуостров и Северното Черноморие. Днес, почти след 15 годишни проучвания, авторът счита, че има пред себе си признаци и опознавателни характеристики на класически континуитет, наречен от Фернан Бродел «дългосрочен период». С други думи, тръгвайки от доантичния и античния предстаробългарски и старобългарски културен случай би могло да се забележат теоретичните показатели и фактологичният набор от характерологични черти на добре консервирано етнокултурно наследство, пространствено-времево отчетливо проявено в многоаспектното функциониране на присъщото за старинните исторически култури протяжно време.

Разбира се, както често пъти става, прегръщаните от историческия възглед концептуални идеи нерядко носят знак на вече направено и/или отхвърлено старо. В продължаващото историографско изследване по проблема се оказа, че в българската историография веднага след Освобождението немалко писатели, в това число и много добре известни имена, са достигнали до подобни концептуални заключения, виждащи българското минало като неразделна част от миналото на предантичните и античните народи, забелязани в документите на гръкоримската историческа интерпретация. Издиганите заключения, основани впрочем на изворов материал, който не е претърпял

корекции и до ден днешен, обаче са били отхвърлени от овластените в официализираната наука авторитети начело с Васил Златарски. Мотивът е бил «противоречие на академизма», т.е. противоречие на заключенията на руско-немската културно-политическа мисъл от XIXв. Основанието за подобна квалификация, както се вижда, не е изследователско, а административно-конюнктурно и повлияно от политическата ситуация в момента.

Германо-романската и славянската, в частност руската наука разглеждат света на историческите явления като следствие или основание на германо-романската културно-политическа концепция или, съответно, съобразно историческата интерпретация на фундамента на панславянската идея. Средновековната, т.е. най-могъщата в културно-политическо отношение българска историческа действителност се конституира като конкурент и на едната, и на другата в глобални интерпретации. Интерпретацията на българската старина сама по себе си, особено в изводите ѝ за старинно геополитическо върховенство, опровергава не чисто изследователските твърдения за древността и величието на българската държавна традиция, а оспорва интерпретационно-хуманитарния метод, доказващ културното превъзходство на актуални Велики сили. Самостояният исторически възглед не позволява външно влияние на основата на академизма и преклонението пред научния авторитет. А без културно подражателство не може да се очаква и влияние в областта на прагматичните политически ходове. Затова покойният Николай Генчев любезно ни направи забележка по друг повод, че интерпретациите на българското минало трябва да се направят след съгласуваност с теориите на Москва и Берлин. Ние обаче не сме съгласни с подобно ненаучно основание за взаимстването на метод. Защото идеите и постиженията в областта на науката и културата не признават малки или големи народи. Освен това правилата на общоетичните отношения изискват не да се гледа авторитета и конюнктурата, а да се постъпва по добросъвестен начин към обекта на проучванията. Текстовете в хуманитаристиката не се правят от богове, а от хора. И от хора с различни възможности и различна подготовка. Затова оценките за кой да е «писмен продукт» трябва да се извършват както от позицията и принципите на правилното хуманитарно мислене, така и от коректността към кухнята на историческото проучване. Ако липсва почтеност рано или късно естественият ход на човешкото развитие ще отхвърли всичко неистинно като го замени с по-приемливо решение на дадения изследователски проблем. Българската история, като старинна и съществена част от всечовешките културни явления много добре познава това правило. Това означава че българската историческа наука е жизнена, а нейният обект е перспективен, т.е. има още какво да се работи в тази насока. Затова нашият оптимизъм от публикуването на настоящата раблота се корени не в грандомански заявки, че «воюваме» със статуквото, а в очакваните критики и отрицания, благодарение на които науката достига до по-правилни и по-коректни заключения. Разбира се и квалификацията, че текста ни е ненаучен също не ни смущава. И една изречение да бъде вярно от нашия текст ползата пак ще бъде голяма, защото огромната информация от фактите на българското минало не позволява да се мечтае за повече от афористично и лапидарно знание в свода на философската ни национална памет.

Но да се върнем на историографските податки, позволили ни да защитаваме изложените тези. Първи Ганчо Ценов, д-р по философия, лектор в Берлинския университет и много близък като мислене до българската църковна историческа памет, изказва възражение срещу «готската» и «панславянската» теза през първите години на XXв.. След него Д. Даскалов още преди Балканската война пише монография за произхода на българите от скитските племена, описани от Херодот. И веднага Даскалов става неудобен, но не на автономната българска историческа визия. Проучванията на сър Стивън Рънсиман и тяхното правомерно логическо следствия съобразно естественият език на документите също водят в насока, различна от официалната историография през XXв. Мнението на известният английски учен относно сведенията от Именника е коректно и текстуално продуктивно. Друг българин - Иларион Райчев - публикува през 40-те години на XXв. концептуален труд за произхода на българите от трако-скитската антична общност.

Книгата му бива строго забранена слез 1944г., когато съветската наука вече е разполагала със свой прочит на ранната българска история, който прочит е изключвал всички теории по произхода на българите, с изключение на теорията на Петербургския възпитаник Васил Златарски. Така много писатели досежно най-старинната българска история стават забранени и дори не са включвани в справочните издания на историческата библиография.

Следователно предлаганото от нас крйно историческо заключение в текста не е сензационно. То е интересно с това, че някои заключения на автора, постигнати вследствие интегралния анализ на историческите свидетелства, бяха потвърдени постфактум от издирената в рехавите книжни фондове забранена българска историография.

Освен тематичното съвпадение със заключенията на сравнително стари текстове, предложеното четиво има съвпадения и успоредици и с резултата от по-нови исторически трудове. Например идеята, че Именникът на българските ханове трябва да се нарича Именник на българските князе е идея на покойният световен учен Иван Венедиков. Неговите знаменити книги и устни консултации подкрепиха интелектуално и морално автора да продължи своите изследвания. Поощрения, но и възражения срещу метода на проучване и философстването чрез историческата логика, с което помогна да се специализира настоящето изследване, направи и най-големият български учен в областта на Палео балканистиката и Античността Александър Фол. Неговите забележки и отрицания предупредиха автора да не бърза с оповестяване на крайните си исторически изводи и заключения докато не разгледа и преразгледа внимателно целият обществен контекст, в който може да функционира едно такова проучване. Много колеги от СУ «Св.Климент Охридски» също изразиха своята професионална и морална подкрепа, но по висши етични съображения ще запазим имената им в тайна, като изкажем съвкупна благодарност на всички историци, етнологзи, културолози и старобългаристи, с чиито блестящи умове и енциклопедични знания съдбата ни е срещала. И не на последно място, изказваме благодарност на личните ни приятели, чийто добросъвестен и разностранен общ поглед върху проучвания частен исторически проблем спомогна да се прецени важността и актуалността на разглеждания проблем съобразно интересите на широката публика.

Идеята Именникът да се разглежда в контекста на заобикалящата го средновековна изворова среда е също така стара, а в по-ново време с нея се занимават немалко старобългаристи и славяноезични езиковеди. За съжаление поради добре известни причини на днешната ни материална криза авторът не успя да проучи всички излезли текстове и книжина за последните 15 години. Затова, без да ги цитира отделно – те трябва да се знаят от по-младите колеги и от специалистите с възможности – авторът благодари на всички свои приятели и специалисти, които го информираха за новостите в старобългаристиката. Специална благодарност дължим на старобългариста и културолога Цветелин Степанов, чиято фактологична компетентност, методологични бележки, коректни интерпретации и общохуманитарни знания, заедно с концептуалните му възражения помогнаха извънредно много да се постигне увереност за публикуването на този текст. Пак повтаряме – текста не е непознат като заключения и извори за подробната историография, но се опитва да възстанови един административно отречен дебат. Както и да повдигне въпроса за логическата и общопознавателна валидност на аксиоматичното и теоремното знание в българската историческа наука, което знание е поддържано не от гледище на естествения език и типологическа информация на фактите. Затова и някои добре известни историографски съчинения не са приложени в приложената библиография и бележки под линия. Те са хистоматийни от една страна, и противни и противоречащи на авторската концепция, от друга. Затова и цитирането им не е необходимо. Предполага се, че любителят на историята в България като официални текстове ги познава много добре и не е необходимо тепърва да си прави свод от основни публикации в историографската интерпретация. За сметка на това обаче използваните извори са публикувани почти изцяло, защото при изграждане на логически последователна, обоснована и вътрешно

непротиворечива познавателна конструкция опорните научни доводи винаги извеждат своите категорични данни от историческите свидетелства – писмени, устни и предметни (археологически).

Отдлени части от предлаганият текст вече са издадени от любезния редактор на сп. «Минало» г-н Любомир Юруков, с което ни даде кураж да ги преиздадем с разширено и допълнено тълкование, превръщащо труда в съвсем нов и оригинален текст.

И накрая трябва да се отправи едно пожелание. Твърде възможно е заедно с появата на този текст да се обнародват резултати от проучвания, които да изследват въпроса в сходен с авторската концепция контекст. Това е желателно, защото когато се говори високопарно «за истината» по-добре би било по дадена ключова тема да се публикуват повече проучвания. Както гласи максимата на ерудита, в теоретичните историографски произведения няма нови и стари твърдения и/или изводи. Има само верни и неверни заключения и заявления. Затова, в случай че сме допуснали логико-познавателни грешки или фактологични и историографски пропуски, най-смирено молим читателите и колегите да ни простят. В историографията, както никъде другаде бъдещето на дадена тематика се определя от младите академични специалисти и колкото те са по-критични към страничните и предходни текстове, толкова повече ключовата за нашата хуманитаристика историческа наука ще постигне нови и , дай Боже, по-авторитетни български върхове.

В известен смисъл всеки амбициозен труд е компендиум от грешки. Но и от това има полза. Понякога една теза се издига, за да бъде окончателно отхвърлена и на нейно място да дойде , или да се възстанови , окончателният и коректен познавателен извод. Надяваме се, че потенциалните читатели на предлаганото четиво ще бъдат възможно най-критични и безкомпромисни в отношението си към автора и неговите възгледи.

С поклон пред личността на преп.Паисий Хилендарски започва и свършва всеки подтик на историческите проучвания в България. Затова и проявяваме дързостта да подсетим, че в наше време не е излишно всяко мото на исторически текст да започва с една благодарност и с едно признание за първооснователя и великана на родната историография. Стъпили на неговите свещени рамене днес гледат всички специалисти и любители на старината.

Стефан Чурешки

Именникът на българските князе

Глава I. Историография и проблематика на документа.

Летописът, известен в българската историческа наука като "Именник на българските ханове" не престава да занимава широк кръг любители на историята. Безспорен факт е обаче непълното културно-философско разпознаване на Именника като вид исторически документ, свързан с общата дохристиянска и средновековна история на Източна Европа. Именникът и до днес продължава да бъде съвкупност от неразчетени и неясни словосъчетания. А при по-задълбочена проверка на историческите постановки, издигнати и защитавани до този миг от тълкувателите на тайнствения княжески списък се забелязва определена предпоставеност на прочита, както и наставяне на факти, дати и имена.

Причината за подобна неразбория при досегашната работа върху документа се корени още в начина на първоначална работа с извора. От края на XIXв., непосредствено в годините след откриване на Именника от руския археограф Андрей Попов в историографията се появяват езикови тези, неизведени от естествения изказ на документа. Погрешните общоисторически представи затормозяват правомерното изследване на писменото свидетелство. Именникът прибързано бива обявен за паметник на "тюркската" следа в българската народност. Прибързаното заключение "един път завинаги" е обявено след двойна външна намеса в неподправения език на летописа.

Първата намеса подменя неподправената титла на владетелите като вместо единствено и навсякъде използваната в Именника славянска титла "княз" или множественото ѝ число "князе", в историографията е въведено необоснованата и неприсъстващата в изворите за българската история тюркска титла "хан" ("ханове"). Тази подмяна е против всички правила на разчитането и тълкованието в епиграфиката и летописните сводове=

Втората намеса се изразява в предварителното допускане, следствие от първоизменението на титлите, че странните словосъчетания в края на всяко съобщение от типа "шегор вечем" и "верени алем" представляват названия на животни или годишни кръгове от китайски зверинен календар, взимстван през Средновековието от тюркските народи. Според необоснованата не само от аналитична научна, но дори и от елементарна логическа гледна точка препратка към тюрко-китайския календар, "календарът" на българите до Покръстването съдържа в себе си дванадесет бройни години, всяка от които носи името на животно. Въз основа на двете груби насилия върху текста от страна на историците - ханската титла и измислянето на животински тюркски календар, отсъстващи в изказа на трите известни нам преписа на Именника, княжеският списък е обявен за документ от "тюркския" образ на дохристиянската българска история. Допълнително към така направената промяна се прибавя и произволното сравнение между имената на князете и имената от византийската и латинската историческа книжнина, макар невинаги буквеното и звуково означение на имената да съвпада.

На дело най-важният извор от езическата българска старина остава неразчетен не само защото някои отделни думи засега езиково не могат да бъдат разпознати, но и защото създадената представа според приписваните качества на Именника не съответства на фактите. Прочита на Именника по досега правените опити изпада от контекста на политическата българска история, историята на степите и историята на Източна Европа през Ранното средновековие. Разглеждан като късен номенклатурен списък, а не като историческо съобщение с няколко равнища на сведения, списъкът на князете не може да се ползва като свидетелството за първите години на българската държавна идеология. Неговата краткост съчетана с дългосрочния му времеви обхват свидетелстват за съсредоточеност на фактите, както и за несъмнени засечки и успоредици с други, по-обемисти и подробни документи на Ранното средновековие. Затова продължаващото търсене върху Именника носи в себе си възможността да бъдат разработени неизследвани досега извори, да бъдат поставени непроверени досега исторически хипотези, разкриващи нови мащабни хоризонти пред учения.

Повторното връщане върху трудностите, породени от сегашното разчитане на Именника не е безсмислено, защото документалният свод на историята - и книжовен и предметен - в края на XXв. вече е нараснал значително. Обемът на издадената теоретична и фактологична книжнина през последното столетие, по-подробният и разгърнат план на историографията, сборниците с издадени извори както и най-новите проучвания върху родната старина предоставят в услуга на изследователя нови и неразгледани досега във връзка с Именника исторически факти. Именно във връзка с Именника, защото факта сам по себе си може да е бил известен преди, но поставен в съотношение със списъка на князете осветлението на научния въпрос придобива по-широко значение.

Първоначално известието, наречен през 1870г. "Именник", а по-късно определено като "Именник на българските ханове" е открито от руския учен археограф Андрей Попов. Списъкът с имената на владетелите от Авитохол до Оумор е публикуван в

двухтомното проучване "Обзоръ Хронографовъ русской редакции", издадено в Москва през 1866 - 1869г. и съдържащо две части. Подредбата на "Обзора" и първоначалният анализ на сведенията в него са направени съобразно руската история и тази особеност засяга сериозно работата върху българската старина. Руският учен е първият, който определя списъка като Именник от български княжески имена. Предварителното заключение на Попов за характера на паметника е обосновано от позовавания върху сведенията на известните византийски хронисти св.Теофан Изповедник и патриарх Никифор. По правило те се считат за едни от най-подробните средновековни писатели, пишещи за славянобългарската държава през езическия период. Заедно с това обаче св.Теофан Изповедник и патриарх Никифор са изразители на византийската идеологическа мисъл, виждаща в българската история довод, който съперничи на доводите на византийската политическа теория.

На с.26 в първия том на "Обзора" Попов представя поредицата от княжески имена, отделени изкуствено и по необоснована преценка от съпътстващите ги текстове на Хронографа и на останалите книжовни свидетелства от Обзора изобщо. При това Попов започва с обясненията и успоредиците от средата, а не от началото на текста. Руският учен отъждествява ясно прочетеното име Коуртъ в Именника с Kouratos, прочетен при Никифор и с различенето Krobotos при св.Теофан. Така първооткривателя още в началото постъпва неправилно, взимайки за основа на съпоставките си текстове на византийската летописна представа, наместо славянските свидетелства или данните от устното народно предание. Тази грешка бива повторена и от други изследователи, виждащи във византийската книгопис основа на изследванията относно историята на Средновековието. Но чрез византийски текстове не може да бъде разбрана ранната история на славянобългарите най-малкото защото е далеч от ромейските граници и защото е идеологически противопоставена на Цариградската империя.

Засечката с предшественика на Аспарух - Кубрат - е разширена от Попов със звуковите съвпадения на владетелското име Кормисошъ, разпознат при св.Теофан Изповедник като Kormisios - превратаджия и узурпатор от средата на VIIIв. Другият довод за българския произход на Именника е съпадението на Оумор от заключителната част на владетелския списък и срещано като Oumaros в разказа на патриарх Никифор.

Останалите княжески имена не са съпоставяни или тълкувани от Попов, нито пък е правен опит да бъдат издирени цялостни или откъслечни успоредици в други летописи от византийски, латински или славянски произход.

Слабостта в прекалено общото и съкратено изложение на първоиздателя се забелязва и в липсата на съпоставки с текстове, придружаващи Именника или намерени на страниците на подобни по жанр Хронографи. Това затворено отделяне на Именника от сродната му средновековна книжнина, както и от историческите свидетелства за античните обитатели на степите и Северното Черноморие блокира перспективните проучвания върху документа.

Именникът предизвиква голям интерес сред учените, които веднага след публикацията правят опити да го разтълкуват по подобие на Попов. Подходът в оценката на княжеския списък е следния - първо се приема прабългарската (неславянска, тюркска) принадлежност на документа (основана на ханската титла, която липсва в оригинала и на неразчетените словосъчетания, приличащи на животински имена) и чак след това учените се позовават на тюркската хипотеза за произхода на българите за да приемат още на първите страници на своите книги, че Именника е документ на тюркската езиково-народностна среда. Вече след предпоставянето на историческия възглед за тюркобългарския произход, датиращ от несъществени езиковедски разработки върху историята на волжките българи (sic!) от XVIIIв.* , имената на българските князе започват да се разглеждат едно по едно, като успоредиците се подбират за всяко поотделно. Накрая отделно обработените парчета наново биват наставени в предварително запланирания от историка - езиковед логически ред, приемлив за включването на прочита на Именника във вече готовите идеологически схеми на историята. Впрочем тези схеми притежават религиозно-философска основа, а не езиковедско-фактологична. По правило така работят

повечето историци-българисти, особено германските или английските възпитаници, които възпроизвеждат философията на научните школи на двете големи държави.

Грешният метод при недостатъчно извори и откъснатост на доводите води до лавинонарупващи се грешни резултати, независимо от факта, че първоначално носи частични успехи или изглежда подкрепен с езикови парчета и научни цитати от теоретични езиковедски изследвания. Първо хърватинът Франьо Рачки съвсем необосновано решава, че това е "Именник" при условие, че никъде не е казано какъв е точно списъка и кому принадлежи той. Рачки повтаря същата принципна грешка на Попов и вместо да разгледа и разчете Именника като сложен многозначен документ за цялата източноевропейска и славянска цивилизация, той се опитва да го обработи самостоятелно езиково и да го определи народностно(национално).

След действията на Попов и Рачки намесата на Й.Микола, финландски историк, специалист по тюркска, угро-финска и славянска култура, предопределя до ден днешен четенето на Именника. Неразбираемото словосъчетание в Именника, завършващо рубриците на отделните владетели е обявено от Микола за бройни отрязъци от източно-азиатски календар. Словосъчетането, състоящо се от две думи от вида "шегор вечем" или "сомор алтом" е обявено за име на животно, означаващо годината и име на животно, указващо месеца на годината. Предположението на Микола, съвсем опростено езиковедски и насилващо текста има удобството да търси неограничен брой успоредици в разнообразието на зверинния централноазиатски календар.

Езиковото настояване на финландеца не само, че задържа сетнешните опити за разгадаване на Именника, но и променя основно ударението на историческите проучвания. Документът вече престава да притежава значение на летописно послание за събитията и деянията от ранната славянобългарска история. Вече не става дума за личността и делата на князете в историческа хроника, а става дума за календар. Именникът се превръща в нещо като "джобно календарче" на рода Дуло и така се забравя стойността му на съкратен летопис от най-войнствения период на средновековната ни история.

Непосредственото разчитане на изрази от вида "шегорвечем" обаче също показва недостатъците на твърде тясно специализирания метод на езиковедския анализ. Защото хипотезите на езиковеди и историци представляват турцизирани различия, т.е. варианти на животински наименования. Разминаванията на места са толкова големи, щото е нужна преработка на тюркските (sic!) понятия, та поне малко да се доближат до неподправените словосъчетания в Именника.

Затова следващите учени, продължаващи линията на изследване от Попов-Рачки-Микола подменят съзнателно или не историческата въпросителна в документа - "Кои са личностите на князете? Какви са техните значими дела, заради които са включени в текста? Има ли други изворови податки за тях? Защо българските управници присъстват "скрити" в текст между библейската и византийската история? Какво е отношението на тези владетели към българската история и как те участват в нея?".

Наместо да отговорят на тези същностни и най-важни питання, историо-езиковедите на дело се занимават да нагаждат "животинските датировки" от азиатския календар към византийските датировки по индиктиони на Св.Теофан Изповедник, латинските датировки по юлиано-грегорианския календар на Йосиф Асемани или Дю Канж. Затова въпросите на Именника остават висящи, а неговите отделни рубрики в маловажните и кратки проучвания служат единствено за "конвертиране" на централноазиатската времева бройна последователност към християнското летоброене.

Седемдесет години след първоначалната находка на Андрей Попов, през 1946г., в руско-съветското историческо списание Вестник Древней Истории(ВДИ), кн.№3, с.81-90 известният руски славист М.Тихомиров публикува нов, трети пореден препис на Именника. Разборът на Тихомиров, много близък до духа на славянския разказ поставя сериозни въпроси относно граматиката на текста. Към публикацията са приложени и копия на Именника. Самите копия са добри като качество и могат да се използват в бъдещи разработки. Лошото в тази езиковедска и историческа публикация е нежеланието на руския изследовател да излезе от изкуствено създадената частичност в цялостното разчитане на

владетелската хроника. Никъде и във втората публикация не са представени съпътстващите Именника в историческия му контекст книги или аналогии на по страниците на древни текстове. Такива недостатъци оказват голямо влияние в правилното разясняване на посланието от Именника, тъй като средновековният читател както по всичко личи не е разполагал само с отделен свитък на поредицата от държавни имена, а е познавал съществуващите до този миг исторически хроники на славянските родове и племена.

Най-новото издание на Именника на българските князе в родната историографска среда е направено от тюрколога езиковед Моско Москов. Коренна разлика между идеите на Москов за типа на историческия извор, неговото тюркско разчитане, календарния вариант на разказ и историко-философските идеи на предхождащите го историци обаче няма. Добрата библиография в книгата на Москов и обстояният преглед на проучванията до 1988г. върху Именника развиват задачата пред историка дотолкова, доколкото рамкират летописа като проблем за езикознанието и документално-фактографските проучвания.

Но какво представлява списъка на българските владетели ? За да се отговори на това питане е нужно да се приложи неговото съдържание, както и превода му на новобългарски език.

Транскрипция по Тихомиров:

"Авитохоль жить летъ 300, родъ емоу Дуло, а летъ ему диломъ твиремъ. Ирник жить летъ 100 и 8 летъ, родъ ему Дуло, а летъ ему диломъ твиремъ. Гостунъ наместникъ сый 2 летъ, родъ ему Ерми, а летъ ему шегоръ вечемъ. Коуртъ 60 летъ дрѣжа, а родъ ему Дуло. Безмеръ 3 летъ, а родъ сему Дуло, а летъ ему шегоръ вечемъ. Сии 5 князъ дрѣжаше княжение обону страну Дуная летъ 500 и 15 остриженами главами. И потомъ приде на страну Дуная Исперих князъ, тожде и доселе. Исперих князъ 60 и одно лето, родъ ему Дуло, а летъ ему верени алемъ. Тервелъ 20 и 1 летъ, родъ ему Дуло, а летъ ему текучимъ. Твиремъ 20 и 8 летъ, родъ ему Дуло, а летъ ему дваншехтемъ. Севар 15 летъ, родъ ему Дуло, а летъ ему тохалтомъ. Кормисош 17 летъ, родъ ему Вокиль, а летъ ему шегоръ твиримъ. Сий же князъ измени родъ Дулов, рекше Вихтунъ. Винехъ 7 летъ, а родъ ему Укиль, а летъ ему Имяше горалемъ. Телець 3 летъ, родъ ему Угаинъ, а летъ ему соморъ алтемъ. И сий инога рода.* Умор 40 дний, родъ ему Укиль, а ему диломъ тутомъ"

Превод на новобългарски език (поставените в скоби четения на старобългарски думи са на С.Чурешки):"Авитохол живя 300 години. Родът му Дуло, а годината му дилом твирем. Ирник живя 150 години. Родът му Дуло, а годината му дилом твирем. Гостун наместник бидейки 2 години. Родът му Ерми, а годината му дохс твирем. Курт 60 години държа (управляваше) Родът му Дуло, а годината му шегор вечем. Безмер 3 години. Родът му Дуло, а годината на този шегор вечем. Тези петимата князе държаха(управляваха) князуването (властта, държавата) от другата (онази) страна на Дунав 515 години с остригани глави. И след това дойде на страната на Дунава Исперих княз. Същото и досега. Исперих княз 61 години. Родът му Дуло, а годината му верени алем. Тервел 21 години. Родът му Дуло, а годината му теку читемтвирем.....28години.Родът му Дуло, а годината му дван шехтем. Севар 15 години. Родът му Дуло, а годината му тох алтом. Кормисош 17 години. Родът му Вокил, а годината му шегор твирем. Този княз измени рода Дулов, сиреч (наречен) Вихтун. Винех 7 години. А родът му Укил, а годината му имен (има или име) шегор алем. Телець 3 години. родът му Угаин, а годината му сомор алтем. И този заради друг (управляваше). Умор 40 дни. Родът му Укил, а му дилом тутом."

Изкуствено отделената от първоначалните изследвачи страница с изброяването на владетелите представлява малка част от по-обширен исторически труд, наречен "Хронограф". В него представените събития от миналото текат по християнското време, т.е. не циклично, а линейно. Броенето на времената по християнската ера, без никакви си цикли и животински кръгове не предполага предварително да бъде търсен тюрко-китайски календар в Именника на българските князе.

Книгите, наредени около Именника в Хронографите, според представянето им в книгата на тюрколога Москов имат следния вид:

- Пентатоих (или Петогласник) - Християнска богослужебна книга.
- Четири книги на царете (Библейски книги). Последната завършва с управлението на цар Евил-Меродах.
- Списъкът с имената на българските князе, който е наричан от Фр.Рачки "Именник на българските ханове"
- Избрани откъси от хрониката на Георги Амартол, византийски историк, живял през IX в. и много разпространен в славянската литература.
- Откъс за историята на Новохудоносор, цар на Вавилон, отвел евреите в робство
- Някои откъси от книгата на Ездра*
- Части от хрониката на византийския историк Йоан Малала
- Списък на руските князе, който е хроника за Киевска Русия
- Новгородска хроника от 1496г., съдържаща сведения за северния руски град Новгород.*
- Хрониката на Константин Манаси. Тя е може би най- разпространената историческа хроника сред българските книжовници през Второто българско царство. Впрочем в Манасиевата хроника се говори точно както и в Именника за "княз Кардам", "княз Крум", "българският княз Муртаг", а не за разни ханове или хагани.
- Трудове на св.Евтимий Търновски, патриарх български; Григорий Цамблак и Константин Костенечки. Всички те са християнски богослови и книжовници, пряко свързани както с българската, така и с руската история през XVв.

Както се вижда от прегледа на цялостния текст на Хронографа летописеца следва християнското летоброене по схемата минало-настояще-бъдеще или от библейските времена към епохата на XVв., когато е съставена книгата. Именникът е поставен след библейските книги и преди родословието на руските князе, последвани от сведенията за живота на Григорий Цамблак и Константин Костенечки. Текстът на Именника следва библейскославянската историческа представа стигайки до епохата на цар Симеон I, защото Георги Амартол говори предимно за управлението на наследника на св.цар Борис I. Следователно в Хронографа, схващан като цялостен разказ, а не като парче от книга, е налице опит годините на Авитохол, първия владетел в Именника да бъдат поставени като продължение на старозаветната библейска история. Краят на Именника е съотнесен преди времето на св.цар Борис I. Хрониката на Георги Амартол пък разказва за времето на цар Симеон I Велики, наблягайки на Покръстването. С други думи съставителят на Хронографа вижда езическата българска история поставена между старозаветните времена и приемането на християнството от българите (славяните) през IX-Хв. От друга страна ранната славянобългарска история се засича в историко-географско отношение с историята на Стария Изток (старозаветните библейски поля) и земите на индоевропейците по време на Великото преселение на народите. В такава последователност сведенията на Хронографа (Хронограф, а не Зоограф - NB!) се навръзват и обясняват в последователна събитийна логическа линия.

Обемът на смесения сборник, разгледан тематично, показва превес на библейските книги и сюжети. Идеята за непосредствена историческа връзка с библейските родословия е широко разпространена в почти всички славянски книги през Средновековието. Възможната обвързаност на ранната, преддунавска българска история със събитията отбелязани в Стария Завет изисква по-специално внимание от страна на историка. Свързването на разпространените библейски сюжети от Вавилонския плен на евреите с политическото родословие на славянските владетели е много важна податка за разчитането на Именника. *

Изобилието на ветхозаветни образи в старобългарската книжнина, широкото разпространение на ветхозаветни пророчески имена във владетелския двор на Първото българско царство както и на страниците на есхатологичните полуисторически съчинения

благоприятства разработването на Именника в тази насока. Заедно с разработката на старозаветните образи и символи към подобна, неварварска представа за ранната славянобългарска история подсеща и запазените надписи върху камък, притежаващи аналог единствено в земите на античното Боспорско царство. Именно историята на Боспорското царство остава като принципна аналогия при разчитането на посланията от ключовите средновековни документи, какъвто е Именникът на българските князе.

Подходът на учения-изследовател на Именника следва да приеме за отправна точка в представата за славянобългарската история не гледната точка на Рим или Цариград, а гледната точка на славянобългарите, живеещи на границата между семитската (юдейска и мюсюлманска) и християнската индоевропейска цивилизация. Тяхната гледна точка естествено ще бъде различана, както например е различна и гледната точка на старите книжовни народи, обитаващи земите между Каспийско море и Кавказ - грузинци и арменци. Така предварително по предположения, но методологично сигурно и конкретно, и географски-народностно правилно въпросителната на Именника като цялостен културен текст е очертана, т.е. имаме условието на задачата. Оттук нататък вече според вътрешната логика на документа, според множеството на сродните и близки по тематика и произход текстовете, ученият е в логическото право да извършва успоредни разработки и частични проучвания, да прави построения и разработки, общотеоретични исторически аналогии и текстови препратки. И ако ще се почва отнякъде, то това ще бъдат старобългарските книжовни свидетелства.

Историческите съчинения през Средните векове образуват два големи отдела - домашни и чужди. Домашните документи не са много, но са първостепенни и затова те заслужават особено внимание.

Чуждите от своя страна притежават две под-деления - такива, които са преведени по поръчка на царския двор в България и такива, които остават на първоначалния си език за да служат само на грамотните читатели или пък защото не са приемани от цензурата на държавната идеология. Преводните хроники имат голяма важност в създаването на опорен исторически свод за разтълкуване на Именника. Същевременно преводните творби показват поправките от страна на българския преводач на зле изписаните или по лош начин използваните народностни имена, названия на хора, планини и реки от византийските писатели. Затова поправката на българския текста трябва да преразгледа византийския документ, а не обратното, както често пъти става. Преводите очевидно доразвиват домашен писмен извор или устно предание, изцяло загубено във времето или достигнало частично и непълно до историка. Преводните произведения "сглобяват" световната история, съобразно не само българската, но и от византийската гледна точка. Преводните исторически трудове показват един добре очертан стремеж за обвързване на поместно и вселенско, който стремеж е характерен за структурата на Хронографите от руска редакция, както и от самия език на Именника на князете.

Вторият вид документи - останалите без славянски превод гръцки летописи - съвсем обосновано при разтълкуването на неподправени български исторически съобщения, от рода на Именника, следва да преминават на второ място по степен на надежност след преводните хроники. Отказът на средновековния български или славянски преводач да привлече чуждо произведение към цялостното изясняване на философията на историята означава, че текстът не отговаря идеологически или фактологически на държавното българско тълкование на миналото. Затова останалите без славянски превод византийски текстове притежават предимно спомагателно значение и не могат да напускат условността на имперската идеология, под чието влияние те са съставени. Спомагателният им смисъл в разчитането на Именника означава подреждането на фактите и изказаните събития и явления в тях да бъдат взети под внимание единствено в случаите, когато няма съответстващи съобщения в домашните български извори.

В този смисъл тълкуванието на оригиналните и непроменени от преводача гръцки ръкописи се използват удачно само като допълнение или разяснение на историческата картина, нарисувана първоначално от домашните и държавно използваните преводни летописи. За човека със здрав разсъдък е знайно, че никой не познава

българската история по-добре от българите. Затова за почитения към обекта на своите проучвания историк несъмнено по-голяма тежест за заключенията и обобщенията в разработките му ще имат българските сведения, колкото и да бъдат кратки и откъслечни. Домашният извор е главният извор, около който могат да се налепят, поставят и подредят небългарските извори - преводни и непреводни, византийски и латински, средновековни и антични.

В едно изключително патриархално общество, каквото е българското, устното предание се доближава по достоверност и тежест с писмения текст. Затова при разгадаването на средновековните хроники от рода на Именника позоваването на устно предание е напълно правомерен похват, използван впрочем и от силно граматизираното общество на Втората римската империя или университетска Европа. Достигналите до нас средновековни имена на селища и местности в българското народно назоваване, запазено през XIX и XXв. притежават висока стойност в разчитането на документите. При изследването на Именника остатъка от старобългарски названия в поселищната мрежа не е използвана, макар да съществуват определени и ясни податки. Остатъците от имената на местности и исторически личности притежават почти същата стойност в разчитането, каквото и небългарските хроники - да предоставят странични успоредици на средишните събития и значими личности от българската старина. Преувеличаването или подценяването на селищните, планинските и речните названия води до откъсване на историческия извор от народната памет. Подобно недооценяване или преувеличаване на естествената българска памет е груба грешка, защото кабинетното заключение въз основа на формални аналогии и прехвърляне на методологически похвати от чуждестранни езиковедски и (или) исторически не може да разгадае посланието на старобългарския извор. Не е възможно данните от официалната историография да противоречат на историческото предание, тъй като народната памет в нейния поетически вид и повествователен изказ несъмнено държи връзка със старите събития от първите години на българската държавност. Защото каква е тази уж достоверно написана българска история, за която няма макар и частица памет, запазена сред народа? Писменият документ и устното известие безспорно имат пресечка в благоприятен за разгадаване на старинните летописи исторически хоризонт.

Едва накрая в обяснението на първокласните извори и книжовните свидетелства могат да бъдат включени спомагателни сведения от археологията. Археологията обаче сама по себе си не е в състояние да даде подобаващ отговор на въпросите и неясните места от книжовните извори. Безмълвието на вещественния остатък не позволява да бъде създадена устойчива основа, откъдето да се тръгне за съставяне на историческа хипотеза, която води към защита на твърдение, после достигане на исторически извод, историографско заключение, философско-историческо обобщение и най-сетне концепция за старите времена. Защото археологическата находка, както и археологическата разкопка могат да се обяснят и разгадаят единствено и само чрез писмени текстове - текст на историческия извор и научен текст на учения-археолог. *

Българската история, особено ранната и донякъде неясна история се нуждае спешно и от "документално дърво", подобно на "дървото на езиците". На него документите трябва да бъдат подредени по старинност, важност и разпространеност, според характера и вида свидетелство. Цялата тази подредба трябва да бъде съобразена с тройната засечка на хронологията, политическата и културната значимост, както и устойчивото появяване на текста в други извори и народната памет. Например Именника на князете (или Българския апокрифен летопис от XIVв.) следва да застане в основата на дървото, като бъдат прибавени славянските ръкописи за българската старина, надписите от епохата на Омуртаг, Маламир и Пресиян и т.н. В така построеното "дърво на изворите" археологията трябва да бъде взета като последна украса на възстановената историческа истина.

Трудностите в изворознанието на българистиката произтичат и от факта, че съвсем малко славянобългарски летописи са достигнали до наши дни като цялостни и завършени произведения. Сравнен с останалата книжнина през Средновековието - богословска, нравоучителна, житийна и дори естественонаучна - историческият свод в

България притежава количествено най-малък брой документи. Затова модерната историография след освобождението през 1876г. силно желаеща да "създаде" национална българска история робува на предразсъдъка, че като "исторически" книги могат да бъдат приети и апокрифните пророчества от есхатологичната средновековна литература. Така се допуска произведения от вида на "Видение на пророк Данаил за царете", "Сказание на светия пророк Исаия", "Сказание за Сибила" и др. , да бъдат тълкувани в научните анализи като класически исторически сведения.

Пророчеството както вече се каза може да се позовава на спомени от старо време и да хвърля чрез тяхната обосновка мост към бъдещето за да го разясни по-добре. Такъв е случаят с Българския апокрифен летопис от ХІв. Той е използваем като исторически извор в онази му част, която засяга Покръстването и събитията от предхождащите времето на неговото написване времена. Останалата, втора част от документа е неизползваема за ранната българска история, защото засяга бъдещи за автора ѝ събития. Тези събития могат да бъдат проверени от по-късни документи и хроники.

Но кои са собствено българските исторически книги? По ред на написването им (установен от учените на ХІХ и ХХв.) съчиненията на българската средновековна историопис вървят така:

- "Историкии за Бога" от Константин Преславски
- "Кратък летописец от Август дори и до Константин и Зоя, царе гръцки"
- "Сказание на пророк Исая как бе възнесен от ангела до седмото небе"

или Апокрифен български летопис от ХІв.

Само с тези три разказа(!) за миналото на света и участието на българите в него, могат да бъдат направени първоначални и разяснителни сравнения с Именника на князете.*

Кое е общото и сродното в споменатите три исторически книги? В "Историкии за Бога" съществува аналогична подредба на разказа за царете - господари на света, каквато подредба има и при Именника. На първо място в съчинението на Константин Преславски е поставено личното име на владетеля, последвано от годините на царуване и в края на всяка епоха е направено обобщение на изтеклия брой години. Броенето на времената започва от Адам, т.е от Сътворението на света и върви последователно по християнски хронологичен ред. В края на "Историкиите" се стига до византийския император Лъв VI Философ, съвременен на Константин Преславски и управлявал през Хв. Веднага след библейската история славянобългарския хронист преминава към историята на царете от елинистическата епоха, след това се прехвърля на римската история, чиито естествени продължители в последната част се явяват Цариградските (Константинополските) императори. В хрониката е очевидна приемствеността между събитията от библейските времена и фактите от римската история, защото те двете стоят в основата на византийската политическа доктрина. Освен това подобен ход на изложението следва прастарата, източна по духа си политическа логика, че владетелят на света е само един и управлява по Божията воля.*

Българите, или по-точно делата и личностите на техните царе и князе отсъстват от хода на световната история в "Историкии за Бога". Единствено като важен факт за вселенската хроника на старобългарския книжовник е поменато убийството на Никифор I Геник от Крум, но то не е изложено в самостоятелен отрязък, а е прибавено като пояснение за рубриката, посветена на византийския император.

Именникът на българските князе и "Историкии за Бога" на Константин Преславски следват един и същ принципен образец на изложение – линейната (християнската) времева представа за политическата история. Двете хроники обаче притежават различен предмет на описание, поставят различно ударение в разказа си и имат несъвпадаща историко-географска гледна точка. При Константин Преславски ударението е поставено върху гръко-римската история, като естествен политически продължител на библейската, докато при обкръжаващите текстове на Именника

ударението попада върху българо-славянската политическа история като естествен продължител на библейската старина.

Запазването на основния образец в Хронографите, където след библейската и елинистическата история присъства в качеството си на имперски списък родословието на българските князе недвусмислено се потвърждава от времето на цар Симеон I и от самостоятелната славянобългарска книжнина. Налице е собствен възглед за политическата доктрина и културен дух на държавата и народа - княжеския списък (подкрепен от каменните надписи и устното народно предание) и славянската азбука и словесност (делото на св.св.Кирил и Методий и текстовете на Черноризец Храбър). Българите притежават особено разбиране за политическа приемственост, виждайки тази приемственост с очите на избрания политически кръг, управляващ до Хв. голямата степна империя между Европа и Азия.

Двете гледни точки към световната политическа традиция - гледната точка на Средиземноморската и Степночерноморската империи - виждат като свой предшественик преди приемането на християнството библейската ветхозаветна история. И двете обаче настояват за различен законен наследник на световния господар (или световната държава). В случая на Именника това е владетелският двор на остриганите глави с първоосновател рода Дуло, докато за "Историкии" (или за византийската политическа теория) това е наследникът на Константин Велики. Точно тези две политически и религиозни идеи влизат в сблъсък преди Покръстването, а и по времето на цар Симеон I. Затова Именникът се ограничава с датата на Покръстването, която е прехвърлена в следващата, византийска историческа книга в Хронографите. Разделителната черта, преобразяваща и променяща изцяло българската политическа теория е приемането на християнството, а заедно с него и византийската летописна схема. Преходната книга между идеологията на княжеския списък от една страна и хрониката на Константин Манаси и Георги Амартол от друга е "Апокрифния летопис от ХIв."

Второто историческо съчинение на старобългарски език от епохата, близка до Именника е "Кратък летописец". Разказът в него започва от първия римски император - Октавиан Август и завършва с епохата на василевс Константин VII Багренородни. Срещу името на всеки владетел в "Кратък летописец" е изписана годината, месеца и дните, когато е управлявал. На места летописецът прави пояснения за съдбата на прочути царе, отбелязвайки величието и трайността на делата им. Отново, както и при "Историкии" липсват отделни и нарочни данни за българите, но по дух "Кратък летописец" също се доближава до схемата на Именника на князете.

Третото съчинение, подобно на княжеския списък в руските Хронографи се нарича "Сказание на пророк Исая как бе възнесен от ангела на седмото небе" или както е по-известно в историографията - Български апокрифен летопис от ХIв. Той представлява особена историко-религиозна книга, в която е прокарана подчертано месианска идея. Въпреки, че краят на текста остава отворен и липсват някои справки, относими към една обща хронология на световните събития, "Български апокрифен летопис" изобилства с факти и данни, разпознати като исторически събития от самия средновековен писател.

Средище на авторовия интерес в тази история са делата на славянобългарските царе(а не князе!), чието благочестие (т.е. религиозна характеристика) стои в края на всеки откъс (рубрика). Защитата на вярата е изтъкната като главно достойнство на владетелите, чиято политическа дейност е тъждествена на религиозната. Владетелят като защитник на вярата и подобие на византийския император е центърът на тази хроника и не е лъжа, ако тя бъде приета за християнизиран вариант на Именника.

Много важна и любопитна е частта, разказваща за битките на славянобългарските царе срещу исмаилтяните. Под "исмаилтяни" следва да се разбира намиращите се на североизток от българската държава хазари, изповядващи юдаизма и мюсюлманите в хазарския хаганат. В Апокрифния летопис исмаилтяните олицетворяват големия враг на християнската вяра, благочестиво изповядвана от българските царе. Религиозността като показател за успешно царуване в Апокрифния летопис (Сказание на

пророк Исаяя) подсказва за подобна идеологическа и философска подредба и на Именника.

"Сказание на пророк Исаяя" представлява старобългарска идеологическа книга, която разтълкува смисъла на предхождащи, съвременни и бъдещи на нейния автор събития, посредством символи и алегии. Несъмнено е едно - книгата ползва първообрази - устни или писмени предания - съставени през много по-ранни епохи, предшествващи времето на ХІв. Изглежда устната традиция и доказаното запознанство на българите с библейските книги още преди заселването им на юг от р. Дунав хвърля отражение върху средновековната християнска българска книжнина. Затова някои факти, представени като бъдещи в разказа по същината си на историческо събитие вече са станали през миналото време преди непосредствения запис на книгата. Но спрямо старинния, оригинален първообразец те несъмнено все още са предстояли. Неустановената времева и събитийна ниша между първообразеца - устен или писмен - и движението на книгата в читателска среда не позволява точно хронологическо разпознаване на историческите личности от Българския апокрифен летопис. Българските сведения не могат да се обяснят със западноевропейската методология и хронологическа скала, направена от латинската монашеска традиция. Затова датирането на някои лица от Апокрифния летопис не е сигурно, освен ако не се приемат успоредиците и засечките във византийската летописна памет.

Духът на "Български апокрифен летопис" и темата на средновековния писател съответстват на властния и загадъчен тон на Именника - световните събития се възприемат единствено във връзка и по отношение със славянобългарското политическо битие. По подредбата си "Български апокрифен летопис" прилича най-много на Именника на българските князе. Тази особеност превръща "Сказание на св. пророк Исая" в изходен документ за философско разчитане на княжеския списък. Имената на отделните владетели, наречени вече царе заради политико-културните промени след Покръстването следват хронологичната последователност. Подир името на всеки цар стоят годините на неговото управление или продължителността на живота му. Ударението на летописа попада върху значимите дела като строеж на градове, особено през езическата епоха или строеж на църкви през раннохристиянския период. Показателно е, че важното и определящо в Българския апокрифен летопис не е календара (който се подразбира че е християнски заради хронологията), а значимите дела, поставяни в края на дългите рубрики. Следователно, ако приемем устройственото и смислово сходство между Апокрифния летопис и Именника то и рубриците в края на списъка на князете следва да бъдат или имена на градове или имена на дохристиянски светилища. Годините на живот и управление в "Български апокрифен летопис" впечатляват с голямото си число, както и тези в Именника - 119, 130 и т.н.

Хронологично последователно разгледано според християнското летоброене събитията и историческите личности вървят така:

Исай е първият водач на българите, който ги отделя от куманите и по Божията воля ги насочва към Карвунската земя. Неяснотата на първата рубрика, затрудняваща използването ѝ в разчитането на Именника се състои в липсата на какавото и да била владетелска титла на Исая. Тълкуванието на първата част от Апокрифния летопис в този смисъл се различава от гръко-римската традиция, където се започва с *rex* или *basileus*. Ако бъде направена аналогия с Библията, където пророците определят бъдещето на царството като Божии избраници, то и Исая не може да бъде считан цар, а за "съдия", подобно на Самуил или за пророк, подобно на Мойсей. За съществуването на отделна политическа длъжност - "съдии" - в ранносредновековната българска държава свидетелства Анастасий Библиотекар, който така превежда сумата на известните нему старобългарски титли - "*judici*"* Следователно пророк Исая от Апокрифния летопис не се нарежда сред царете, нито сред князете. По-скоро той е нещо като харизматичен водач. Що се отнася за твърдението, че българите се отделили от куманите, то в редица документи съществуват успоредици за подобно политико-културно (народностно?) отделяне. Само че византийските извори - преведни и непреведени - невинаги съобщават името на голямата

общност или дават друго название. Понякога вместо кумани стои хазари. Например преводната хроника на Симеон Логотет потвърждава отделянето на българите от техните единоплеменници, но без да бъде посочено събирателното име на тези единоплеменници, което означава, че официалната българска историография през Средновековието приема факта на отделяне от една по-голяма политико-културна общност за достоверен. Той е потвърден също така и от Теофан Изповедник, патриарх Никифор и някои латински хронисти.

Слав е първият цар, поставен от пророк Исая да царува над българската земя. Името "Слав" без съмнение стои етимологично свързано с народозвателното "славянин". Логиката на назоваване "Слав-славянин" видово отговаря на същата връзка, каквато е направена при словообразуването, за получаване на народностното име "българи" като политическо понятие от името на техния управник - владетеля Болг, ако се следва една непреведена на славянобългарски език византийска хроника и венецианския надпис от XVв. относно Покръстването на българите. Поданиците на владетеля Болг (Болгар) получават името си "българи" като политическо(културно-религиозно?)*

Слав е обявен за градостроител и създател на могили, заради което е наречен "стомогилен цар"*. За издигане на могила при погребението на Атила съобщава и готският историк Йордан. Около погребалната могила на Атила била учредена "страва" - обичай, считан от повечето историци за славянски. Във всеки случай огромното количество погребални могили (тумули) в България, богато украсени и пищно устроени, служещи за гробници на благородници и пълни с елинистически по изработка, стил и сюжети украшения навеждат на мисълта за строеж на гробници от страна на славяни и други народи от елинистическата покрайнина през Ранното средновековие. А обичаят на българските владетели да строят е отбелязан и в надписите на Омуртаг, където се говори за съграждането на "Велик презид" близо до р.Дунав.

Царуването на цар Слав в Апокрифния летопис е отбелязано с голямо число години - 119г., които са близко до легендарните числа в първите две рубрики на Именника. Тук с податката за могилата и аналогията със сведението за Атила при Йордан могат да се направят връзки с името на първия владетел от Именника - Авитохол, считан от някои историци за Атила. Впрочем византийският писател Теофилакт Симоката обявява славяните за гети (траки), а Йордан пък обявява готите за гети. Сведението на Йордан за движението и разселването на гетите (готи) в посока юг-север и север-юг пък е преповторена от руската Повесть временных лет от XIв. Това движение се открива и в Именника, но в неговата втора част - връщането на българите на юг от р.Дунав. Връзката на славянобългарите с античността както изглежда е много по-силна от предполагаемата и с право източноевропейските писатели държат много повече на приемствеността от западноевропейските хронисти, при които легендарните сведения изобилстват. А не при византийските и славянските писатели.

Испор е следващият владетел от Апокрифния летопис и наследява цар Слав.

Цар Испор е носен в кошница 3 години. Това е съпоставително с библейския разказ за пускането на Мойсей в кошница по водите на Нил по време на египетския плен. Годините на царуване на Испор отново са огромни - 172г. Забележителното събитие на неговото управление е строежа на градовете Дръстър и Плиска. Плиска е наречен в оригинала "Плюска" и е посочен като столица на държавата. Изхождайки от значението на град в смисъл на религиозен център, тук може да се мисли за езическия храм (или голямата християнска базилика?) в Плиска. Изглежда строежа на храмове и религиозни средища не е техническо понятие, а държавно строително – административно и политическо. Факт, е че Дръстър остава епископален център и дори втори по значение град в славянобългарската държава до падането ѝ под византийска власт през 1018г. Усиленото администриране в земите на новосъздадената държава на юг от р.Дунав през 681г. е потвърдено от византийския хронист св.Теофан Изповедник и от археологическата картина

на областта. Сведения за религиозно-административния характер на градовете се съдържат и в каменните надписи от началото на IXв.

Най-любопитното сведение в рубриката за Испор е провъзгласяването му за враг на измаилтяните, т.е. хазарите, които са юдеи. В това отношение Апокрифния летопис не противоречи на казаното от византийските хронисти, останали непроведени през Средните векове, но не среща открито потвърждение в Именника, който остава безмълвен за противоборството между юдеите и българите. Апокрифния летопис тук обаче е подкрепен от Повест временных лет и от руско-славянската традиция, свидетелстваща за борбата на славните против "жидовете".

Второто впечатляващо съобщение в рубриката за Испор е двойното народностно назоваване на българите, разглеждащо тяхното име в синхрон и диахрон. Летописецът настоява за родство, съжителство или съседство с етиопите, което несъмнено преставлява препратка към антични текстове, най-вероятният от които е Омировата "Илиада", защото е най-разпространена през Средновековието. "Етиопският" произход на българите предполага разпознавателно обвързване на народностната терминология на средновековния историк с речника на античните писатели, поети и митописци. Според Омировата версия етиопите живеели близо до Индия, но имало също така и етиопи, които живеели на север, близо до Океана. Именно с тези вторите етиопи най-вероятно българският писател отъждествява и славянобългарите преди заселването им на юг от р. Дунав. Именника има косвена връзка с етиопите, защото остригването на главите - факт, подчертан от съставителя на Именника - се свързва от старогръцкия писател Херодот с източните етиопи. В тази връзка се намират и куманите, които често пъти се наричат «скити» от византийските писатели, а остригването в кръг, както и в Именника е скитски обичай.

Досредновековното обвързване на кумани и българи (вторите се нарекли така по времето на пророк Исая според Апокрифния летопис от XIв.) обяснява някои любопитни факти от историята. * Разработката на сведението за куманския произход е важна за ранната българска история и в частните изследвания върху Именника. Куманите нямат дванадесетгодишно циклично летоброене с животински названия на месеците и годините. За куманите съществува и запазен словник, наречен "Codex cumanicus", където са запазени редица думи от кумански, имащи успоредици в българския език. Връзката кумани-българи, напълно действителна в средновековната ни история поставя по такъв начин съмнение относно съществуването на някакъв животински календар в летоброенето на славянобългарите. След като го няма при куманите, с които най-често освен с хуните са сравнявани българите, то и при владетелите от Велика и Дунавска България не може да се търси дванадесет степенен животински цикличен календар от китайско-тюркски тип.

Испор е отъждествяван в историографията с Исперих (Есперерих) княз от Именника. Пояснението за куманите и за създаването на Плиска отговаря почти дословно на сведението в Именника за преместване на центъра на властта на степната империя на "другата страна на Дунав".

Изот наследява Испор и царува 100 години и 3 месеца, като също издига градове. Важният политически факт от управлението му е победата над юдеите (или хазарите), представени с името на техния владетел Осий, чието име е ветхозаветно. Изот е събирателно име на останалите имена от Именника, или е отделно име, което се разграничава от традицията на Севар и Кормисош. Напълно е възможно Изот да бъде един от българските областни управители, подвластни на върховния български княз.

Борис, единият от синовете на Изот наследява царството и покръства българите. Вместо да остави построени градове, този знаменит български цар строи черкви.

Строежът на черкви както личи по всичко казано от създателя на Българския апокрифен летопис ознаменува избора на новата вяра - християнството. Вярата в Христа определя и новата характеристика на достопамятните владетелски дела - построеният храм, заменил езическото светилище - град. Или могила. Впрочем редно е човек да се сети за десетки хилядите могили на територията на съвременна България и да попита техните

разкопвачи чие дело се те - Първобългарско или тракийско? Интересното сведение в рубриката за св.цар Борис I е отсъствието на жена в живота му. Монашеският обет на българския владетел, известен също така и от византийските хроники стои подчертан с явно одобрение. Царят-аскет впрочем е важна личност в средновековното политическо битие и стои противопоставен на езическото многоженство и разпуснатост, засвидетелствани за Крум и отхвърлени от папа Николай I в Отговорите по допитванията на българите. Отсъствието на жена в рубриката за св.цар Борис I Покръстителя представлява и своеобразна засечка с изложенията в Именника, където отсъства име на жена, докато в руските и сръбските владетелски родословия присъства жени-владетели или основатели на рода.

Покръстителят управлява 16 години "без грях и жена".

Естествено изследователят би си задал въпроса "Защо Именника спира до св.цар Борис I и защо въпреки своята езическа характеристика присъства в християнски Хронограф?" Отговорът е следният: "Защото Именника е част от общата история на степната империя, и той е включен от съставителя на Хронографа за да не се получат празноти в разказа, продължен впрочем с византийските преведени хроники и текстовете за българската християнска история - историята на книжовниците и епископите.

· Симеон, брат на Борис (sic!), царува след него 130 години и отново създава градове - Преслав, Звечан. Отбелязано е преместването на столицата от Плиска в Преслав.

Изненадваща е липсата на каквато и да била податка за войните на цар Симеон срещу византийците и маджарите. Напротив - епохата на управлението му е описана като мирна и благородна!?!?.

· Петър, син на Симеон, благочестив цар царува 12 години без грях и жена, подобно на чичо си Борис.

Времето на св.цар Петър I е датирано по много интересен начин. От една страна се съобщава и за византийския василевс Константин VII Багрянородни. От друга страна обаче събитията в рубриката се връщат назад във времето, когато император Константин Велики основава Константинопол. Смесените данни за българското Покръстване и приемането на християнството като държавна религия по времето на император Константин, както и спомена за намирането на Христовия Кръст по любопитен начин се пресичат в Българския апокрифен летопис от XI. Тук Апокрифния летопис следва близките нему "Историкии" и "Кратък летописец".

· Селевкий(?) , наречен Симеклит , е следващият български цар, който царува в Средец 37 години и създава 5 града - Пловдив, Срем, Брезник, Средец, Ниш.

В Апокрифния летопис е отбелязан, макар и негласно, един много важен факт. Става дума за разделението на българската земя на две части - Източна и Западна, всяка от тях вероятно с автономно управление. Всички изброени градове без Пловдив могат да бъдат открити в западната част от политическата карта на България. Преместването на владетелския център от Източна в Западна България през Хв. е неоспорим факт.

Рубриката за Селевкий (Симеклит) е помощна при разчитането и обясняването на Именника, защото указва съществена черта в политическата традиция на българите - владетелите да притежават прозвища (втори имена). В списъка на князете Дуло е наречен Вихтун, а в Апокрифния летопис Селевкий е наречен Симеклит. Това двойно назоваване е важно, защото то свидетелства за двойно наименование в летописите и в народната памет. Така пред историка се очертава още една трудна задача - да определи къде и в кои случаи е използвано прозвище и къде - владетелско име.

· Константин цар следва след Селевкий. Новият владетел създава 9 града и град Бдин, наречен "Седмовърхи Вавилон", царува 62 години в своята страна и заселва българската земя.

Впечатление прави обстоятелството, че дейността на владетелите отново засяга Западна, а не Източна България.

- Симеон цар наследява Константин и царува 12 години без да се запомни с нищо.

- Никифор идва след Симеон като царува 43 години - създава Мотик, Морунец, Сяр, Белград, Костур и Никопол.

Отново действието се развива в Западна България или казано с езика на християнските административни и културни понятия - в диоцеза на Охридската архиепископия.

- Симеон, наследника на Никифор е представен като зъл цар, разорил българското и гръцкото царство. Неговото пребиваване в царството е определено на 4 години.

Цитираното съобщение е важно, защото то показва интересна особеност при политическото броене в българската историческа книжнина, когато иде реч за определяне годините на властване. Изглежда принцип на съставителя е като години на управление да приема само онези, през които царят пребивава в страната или престолния град. Тази подробност означава, че ако същата политико-философска идея от Българския апокрифен летопис е заложена и в Именника, то броят на посочените години в края на княжеските рубрики не би отговарял на "тюркския календар", защото различните глаголи "жыть" за Авитохол и Ирник, и "дръжа" за Коуртъ и събирателното управление на петимата князе, предполагат различно смислово тълкование. Средновековният български летописец изглежда прави някаква тънка разлика между време на живот и време на управление. В това ключово различаване се крие и особеното отношение на летописеца към всеки различен княз дошъл на власт. Властта от своя страна е приемана не само като осъществяване на светска военно-родова институция, но и като религиозна абстракция, свързана с представите за отвъдното. Силно впечатление прави обстоятелството, че и в Именника, и в Апокрифния летопис от ХІв. легендарните царе-благодетели живеят дълги години и пребивават в държавата си. Обратно, злите и лошите живеят малко и умират извън пределите на страната. Ако това не е прост морализаторски похват, то тогава може да се мисли за съществуването в средновековна България на особена политическа философия.

- Василий е новият цар, дошъл на власт от друго коляно. Това съобщение на Българския апокрифен летопис е много важно. Първо, то преповтаря Именника на князете в частта му за смяна на характера на управлението посредством смяна на князюващите родове. Второ, използваното понятие "коляно" разкрива един от синонимите на ключовата в българския език дума "род", както и нейното значение за политическата и културна история на българите. Изглежда поставянето на "коляно" като равнозначно на "род" подсеща за по-голям обхват на думата "род", извеждаща я като междинно или синонимно понятие на "племе" и "народ". Това тълкование разширява възприемането на родовите имена в Именника, които може и да не са само семейни названия. Предпочитанието на библейски термин от страна на средновековния летописец е указание за непосредственото използване на Библията като народностен и политически първообраз за съставянето на Български апокрифен летопис от ХІв. Управлението на цар Василий е 30 години, като отново символ на благочестието е отсъствието на жена и грях.

- Мойсей, Аарон и Самуил, които са синове на пророчица по времето на Василий.

Личността на пророчицата и имената на владетелите отново насочват вниманието към старозаветните библейски образци, какъвто образец е ползвал и съставителя на Апокрифния летопис. Годините на управление на тримата братя не са указани и това е прецедент за летописата. Времето на синовете на пророчицата означават годините на безвластие (народовластие и изборност на предводител) и една любопитна логика в ранната българска държавност. Овластяването по избор на народа винаги е свързано със силни пророчески дарби и свръхестествени способности. Боговдъхновеността е основно изискване за владетелската легитимност в дните на изпитания и трусове в княжеския или царския двор. Същата зависимост между пророчества и владетелско изборно право се забелязват и в други случаи от българската

история - Ивайло или въстанието на Асен и Петър. Присъствието на особена Божия промисъл във властта проличава и във възхвалявания аскетизъм от страна на писателя, когато иде реч за благочестието на владетелите.

Важното съобщение на Българския апокрифен летопис е присъствието на жена-пророчица. В Именника на князете, както и в главите на Апокрифния летопис до появата на Самуил и неговите братя отсъства какъвто и да било намек за жена. Вероятно тук отново се следва първообразецът на св.Библия, защото жената-пророчица се появява в Стария Завет, когато иде дума за военни изпитания, робство или плен - например такъв е случаят с Юдит или Естир.

- Августин, синът на Самуил, царува 37 години, онаследявайки властта от братята.

- Друг цар от вдовица (безименен владетел) 3 години.

Тази рубрика на летописа е важна, защото напомня изтритото място в Именника, където според някои изследователи следва да се намира пропуснатото име на български княз, управлявал преди преврата на Кормисош от рода Вокил.

- Роман цар наследява безименния владетел и пребивава в страната си 9 години. Голяма част от времето му е заето с походи, насочени срещу източни владетели.

Исторически съответствено на византийските текстове Роман е наследник на цар Петър. Роман е воювал против русите, въздигнали се на Изток след унищожението на българската държавност и хазарския хаганат през Хв. Рубриката за цар Роман е третото(!) по ред споменаване на някакви източни военни сблъсъци. Най-вероятно те са имали религиозен характер. Затова съсредоточаването на историографията през ХХв. единствено върху византийските кампании пропуска съществени епизоди от обяснението на миналото. Без перспективата на руските, полските, арабските и кавказки документи Именника остава висящ и без пълно обяснение, както впрочем и интегралната история на Първото българско царство.

- Безименен владетел, син на Теодора е поредният управник в Апокрифния летопис, който остава в страната си 23 години и построява много манастири в българската и гръцката земя.

- Гаган с прозвище Оделян, приема българското и гръцкото царство. Създава три града 1.Червен 2.Несебър 3.Щип - бива посечен и умира след 28г.

Както при Селевкий и Симеон, така и тук Български апокрифен летопис предлага двойно наименование - факт, непроверен в Именника на българските владетели за онези князе, които присъстват в него само с едното си име. Двойната именна система, както се вижда практика в политическия език позволява да се мисли за нуждата от съвременен каталог на прозвищата в българските исторически документи.

- Арев, нов цар, царува в Константинопол 7 години.

- Тургий - взима венеца на Константин, цялото българско и гръцко царство, като царува 17 години. Последните рубрики от документа изглежда се отнасят за периода след възстановяването на Втората българска държава в навечерието на турското нашествие и притежават изцяло пророчески характер, необясним със средствата на класическото историческо разследване.

И така - Кое е характерното за Българския апокрифен летопис от ХІв. ако трябва да се обобщава в цялост? Книгата върви в посока история-настояще-бъдеще, като имената на царете понякога носят символна натовареност. В подредбата на текста на първо място любопитно за учения е създаването на отделни рубрики, посочващи името на владетеля, неговия произход, делата му, имената на градовете, които е направил и годините на управление. Навсякъде родствените му връзки с неговите предшественици са обяснени подробно. Големите дела на владетелите се изразяват в строеж на градове, черкви и манастири, а походите са отделени настрана и често пъти са считани за нещо лошо в духа на християнската представа за мир в света. Главният противник на

българската религиозна и държавна идея, според автора на летописа се намира на Изток - измаилтяни и източни царе, т.е. езическите и нехристиянски владетели.

Първите владетели управляват държавата в продължение на огромен период от време - 130-170 години. Големите промени в религиозно отношение се извършват при цар Борис, докато политическите промени започват след цар Петър, когато вече не се говори за царство, а за "българска земя". Както при Именника, така и тук липсват общи суми от годините на управление.

В сюжетната логика на текста ясно се открояват два големи дяла, разминаващи се по верска и идеологическа характеристика, но свързани държавно-политически. Първото деление е приемането на християнството, а второто е загиването на държавата при византийския император Василий, който бил от "друго коляно". Прави впечатление при подробното и задълбочено изследване, че византийските императори често биват равнопоставени с царете, владяли българската земя.

Освен приликите, посочени за всяка статия на Апокрифния летопис, съществуват и разлики между нейното изложение и написаното в Именника на българските князе. Вижда се, че имената на владетелите в "Сказание на пророк Исая" държат сметка за славянското предание и свидетелстват за открита симпатия към Западните български владетели, вероятно заради безрезервната им поддръжка на християнството през всички периоди на изпитание в средновековната ни история.

Що се отнася до имената на владетелите, то последователния преглед показва, че единственото общо име в Именника и Апокрифния летопис е съответно Исперих-Испор, или Аспарух при св.Теофан Изповедник, което е прието от като достоверното име в историографията. Българските първенци в преводните византийски хроники, които в случая могат да се използват като знак за обобщение на историческата приемственост в България, биват наречени с имената, представени в Именника. Исперих, Тервел, Кормисош и Телец - присъстват в сведенията на Теофан Изповедник и патриарх Никифор, които пишат за езическата българска държава. Всички цитирани там владетели се свързват с Източната политическа традиция. Обратно, имената от Апокрифния летопис се срещат в съчиненията на Михаил Псел, Лъв Дякон, Лъв Философ, т.е. при по-късните автори, свидетелстващи за християнството. Те представят както изглежда Западната политическа традиция или казано другояче това е откъснатата от степените държавна идея, дълбоко християнизирана посредством разпространението на старобългарската писменост и делото на св.св.Кирил и Методий. Впрочем и самият Именник не казва нищо за Крум и Омуртаг, докато именно от последния са останали най-много надписи по българската земя! Вероятно това деление на Изток и Запад следва делението на славяните при Прокопий Кесарийски - анти и славини.

Другата разлика, освен липсата на пълни успоредици във владетелския списък и Апокрифния летопис е отсъствието на родово име. Родове като Дуло или Оукил в списъка на князете, отсъстват като податка в Апокрифния летопис. За всеки цар там обаче е посочен неговият наследник заедно с указание на характера на връзката - син, брат или просто приемник от друго коляно. За Именника отсъстват указания за преките връзки, а съставителят му се ограничава единствено с посочване на рода. Дали обаче в княжеския списък иде реч за синове и братя или за приемници и племенници - не може да се каже със сигурност.

Третата разлика между двата документа се състои в липсата на специфичен владетелски белег в политическия знак на царете от Българския апокрифен летопис от ХІв., разпознат за князете от Именника, които "дръжаха княжение остриженами главами". Царете нямат физически характеристики на законната си власт, докато за князете това е остриганата коса. Владетелите в Апокрифния летопис притежават нравствени качества напълно в духа на християнската политическа теория и личностна аскетика.

Несъмнен факт е, че синонимът на "българин" в Апокрифния летопис е християнин и заедно с верската обвързаност, чрез името на цар Слав, показва славянската родова(народностна)зависимост. В Именника липсва открито изказана религиозна принадлежност, освен може би податките на неразчетените словосъчетания,

обявени за "животински календар". Липсва също така и непосредствено указание за народностната принадлежност на князете. Точно тук се намира и големият въпросителен знак при тълкуванието на Именника на князете.

Сравнителният преглед на двата исторически паметника на българската политическа история от епохата на Първото българско царство показва и други особености. Внимателното вглеждане в духа на кратката владетелска хроника, наречена Именник на българските князе, установява принципно деление на два главни периода. Първият период започва от Авитохол и завършва с посочването на последния, 5-ти княз Безмер, управлявал България отвъд (от север) на р. Дунав, тъй като летописеца гледа най-вероятно от мястото на Московското княжество или Новгород. Вторият период започва след преминаването на реката и продължава до неизвестната дата на съставяне на първоначалния ръкопис. Ударението в текста на Именника попада върху три неща - управлението на рода Дуло и преврата, остриганите глави и преселението отатък р. Дунав. В краткия текст съществува и трети подпериод, отбелязващ времето на преврата на Кормисош. Някои учени, занимаващи се с Именника приемат преврата за главна разделителна черта на управлението, защото тогава се сменя управляващата династия. Логиката на пояснение на Именника наистина позволява такова разделение. Но основното пояснение за законността на властта не е толкова присъствието или отсъствието на второто име (прозвище) на Дуло - Вихтун, а владетелският белег - остриганите глави. От тази гледна точка интерес представлява и използвана от съставителя на Именника дума за преврат - "измени". На български език тази дума означава смяна, промяна, но значи и предателство към държавното управление. "Измяната" обаче не е попречила на безименния съставител да включи Кормисош и наследниците му в следващите княжески рубрики. Това означава, че измяната не е държавно-политическа, а религиозна и като се вземат предвид все повече нарастващите сведения за ранното покръстване на Кубрат и Тервел предположението за езически преврат през средата на VIII в. вече става прекалено сериозно.

Неясни остават и събитията във времето, запълващо празнините (ако съществуват), оставени в управлението на владетелите докато трае прехода на властта от север на юг. Никъде не е отбелязана в текста на Хронографите пряката приемственост между Исперих и Безмер. Ако допуснем, че малкото години означават време на война по аналогия със системата на отбелязване при Апокрифния летопис, то управлението на Безмер несъмнено е съпътствано от военни сблъсъци. Това предположение отговаря на данните у византийските хронисти, които свидетелстват за българо-хазарски сблъсък преди преселението на Исперих. Дали обаче трети княз не е застанал между него и Исперих, изследователят може само да гадае. Краткостта на княжеския списък подсказва, че липсата на "междинни" князе не означава, че не ги и имало. Или че по-късните князе не са по-малки владетели на по-малки и незначителни области.

Сравнен с по-пространния разказ на Апокрифния летопис, Именника показва липса на достатъчно данни за достойнството на владетелите в разнообразните служби на властта. Единствено Гостун е споменат като наместник, но каква е била логиката и подредбата на цялата политическа йерархия - дали пророците заемат непосредствено високо място във властта или други лица стоят в близост до владетелите - това Именника не съобщава. Липсват също така сведения и податки за строеж на градове от страна на князете, въпреки изричното указание за строежите на Испор в Апокрифния летопис и косвените податки във византийските непереведени хроники през Средновековието. Тази липса е сериозна, защото в сравнителен план и съобразно логиката на българската народна култура (потвърждаваща впрочем силата и значението на обичая да се строят градове и черкви) градовете трябва да присъстват в Именника. Но напълно е възможно това да бъдат неразчетените словосъчетания от вида "шегор вечем" в края на отделните рубрики.

Отделянето на общи места в Именника и Апокрифния летопис, съчетано с поддръжката на византийски или латински успоредици означава, че отбелязаните събития или факти са по-малко спорни или дори безспорни. Именно от тези безспорни като общи

места факти изследователят следва да тръгне при опитите за разчитане на Именника, който е по-фрагментарен и някак си по-различен документ на българската средновековна история.

Тройното засичане - в сведението на св.Симеон Логотет от преведената му хроника, данните в Апокрифния летопис и известието в Именника, потвърждаващо преселение на българите от север на юг(защото отправната точка е р. Дунав) доказва неговата истинност. Съпадението на имената в един от преписите на Именника - Исперих* и данните на Апокрифния летопис - Испор, също доказват безусловно историчността на владетеля. Ако в случая се използва датировката на Теофан Изповедник, който също разказва за преселението на българите, но предпочита Аспарух** наместо Исперих или Испор, то събитието устойчиво ще се датира през VIIв., около 680 г. по времето на император Константин IV Погонат.

Оттук вече може да се тръгне при изясняване времевите пояси при Именника и Апокрифния летопис, като бъдат съотнесени не само със събитията от дунавската история, но и с миналото на цяла Източна Европа.

Наставяйки периодите в двете летописни съчинения, на човек му се хвърля в очи факта, че Авитохол, Ирник, Гостун, Курт и Безмер управляват държавата през времето, когато според Апокрифния летопис българите са били първо "етиопи", а после "кумани". Това е времето на скитската или готска история както политически съвсем точно я определят и византийските хронисти от времената преди VIIв. Следователно Безмер предхожда или е съвременен с пророк Исай от Апокрифния летопис, но е малко вероятно да бъде един и същ с него. Втората възможност от съпоставянето на периодите и годините е княз Безмер да бъде един и същ владетел с цар Слав от Апокрифния летопис. В такъв случай отделянето на българите от куманите е извършено по времето на княз Курт. Следователно останалите владетели от Именника засягат българската история дотолкова, доколкото българите са били част от управляваната от тях конна империя, наследила без съмнение страшната хунска държава на Атила или направо единосъщна с нея.

Последващите Исперих владетели в Именника на князете - Тервел, Севар, Кормисош, Винех, Телец, Оумор нямат буквални именни успоредици в "Сказание на пророк Исай". По всяка вероятност те стоят на мястото на цар Изот, баща на Борис и Симеон в Апокрифния летопис. Не е изключено текста да пропуска или обобщава периоди в българската история, излъчвайки един владетел като представителен за дадена епоха. След Изот, т.е. след езическия период идва времето на християнския владетел Борис и с това започва новото, проречено богоопределено начало в българската история. Управлението на Изот отговаря по данни от други хроники като тази на св.Симеон Логотет и на св.Теофан Изповедник на времето на управление на кесаря Тервел, отбелязан и в Именника. Към такова положение на нещата насочва и привычката на двойното наименование в българския политически живот. Разликата в годините на управление на Тервел и Изот съдържа в себе си времето на останалите, споменати владетели от Именника в Апокрифния летопис.

Испор в "Апокрифния летопис" управлява 172 години + 3 години носен в кошница. Това прави 175г. без да се брои времето, когато пораста и става от дете юноша или от юношата-мъж. Ако се приспадне и времето на съзряване, то тогава живота и властването на Испор се определят приблизително на около 190 години и то в най-добрия случай. Същевременно Исперих княз държи властта 61 години според Именника- разликата е тройна!!! Големият брой години при Испор позволяват да се мисли за съществуването на "скрити" князе, най-вероятно това да са Курт и Безмер от Именника или пък само Безмер. В такъв случай легендарният Слав от Апокрифния летопис би отговарял като исторически тип на Ирник или Авитохол. Очевидно Слав (славянско име-прозвище) се засича с тях, ако не са едно и също лице. Кръстосаната съпоставка на годините от Именника и личностите на князете, управляващи Княжеството към годините от Апокрифния летопис, отнасящи се към личностите на царете би могло да отвори неочаквани ниши между общите и близки рубрики.

Втората възможност, обясняваща отсъствието на Тервел, Телец и Кормисош в Апокрифния летопис е вероятното административно или политическо разделение на Западна и Източна България, състояло се около или веднага след създаването на българската държава през 681г. Косвени данни, потвърждаващи подобно деление се намират във византийските извори, свидетелстващи за преселение на славяни на запад, данните за българско присъствие в Охридско и Солунско, медальоните на Кубер, Мавър и др. владетели, извадени от територията на днешната Македония.

Фактът, че "дългите периоди" на управление в Именника и Апокрифния летопис са точно пет, и че отбелязват пренасянето на столицата от север на юг от река Дунав недвусмислено доказва общият възглед върху начина на съставяне на историческо съчинение. Ако годините се нанесат в сравнителна таблица, засечена в общото име и общите данни - Испор княз (цар) - биха се отворили пролуки, в чиите места могат да бъдат поставени неупоменатите владетели, известни от други извори.

Ето как изглежда сравнителната таблица на годините в Апокрифния летопис и Именника на българските князе:

Български апокрифен летопис - пореден цар години	Именник на българските князе - пореден княз	Брой години	Брой
цар Слав 119	княз Авитохол 300		
цар Испор 172	княз Ирник 150		
цар Изот 100г. и 3 месеца	княз Гостун - наместник на Ирник (Дуло) 2		
цар Борис 16	княз Курт 60		
цар Симеон 130	княз Безмер 3		
*****	Общо	Общо	*****
*****	537г.	515г.	*****

Отношението от годините на управлението на Авитохол и Исперих до времето на Тервел (или Изот в Апокрифния летопис) е равно на годината, от която започва държавната идея на българските князе с княз Авитохол според Именника. Следователно ако бъдат събрани годините на управление на Авитохол, Ирник, Гостун, Курт и Безмер от Именника ще получим 515г. Прибавяйки годините на Исперих от Именника ще получим 576, което означава, че към 700 година българската държавна идея има вече близо 580 годишна история. Следователно времето, когато Авитохол се възкачва на престола би могло да се определи към 120 г. сл.Хр., или II в. Тази епоха обаче е много далече от времето на Атила, с когото досегашните изследователи, като сър Стивън Рънсиман например, непрекъснато отъждествяват Авитохол. Ако бъдат извадени годините от Именника за Авитохол - 300 г. - то тогава би се получила 420 година (120+300), т.е. приблизително по времето, когато умира Атила. Ясно е, че за княз Ирник летоброенето някак си би излязло. Но началото на държавната идея, изразена в Именника при всички случаи се намира в тези отдалечени от 681г. времена, когато римляните нямат достатъчно сведения за северната част на Европа и наричат нейните обитатели германци и сармати. Това е епохата на скитската генеалогия, свързваща скити, сармати, хуни, българи и кумани "преди наричани етиопи" в една и съща политико-културна традиция и една и съща повестувателна нишка в хрониките. Авитохол е представител на тази обобщена скито-сармато-хунска епоха.

Ако същата сметка бъде направена за Апокрифния летопис и бъде събрано времето на царете Слав и Испор, то тогава би се получила сумата от 291години. Извадено от 700 (701) -годината на смъртта на княз Исперих - това прави 410(409)г. Близостта в годините на идване на власт за Слав и Ирник изглежда възможна, което означава, че сигурно иде реч за едно и също лице.

Посредством легендарните години на управление на князете Именникът прави политико-легитимна връзка с наследниците на скитите и предшествениците на хуните - сарматите, описани в началото на първите столетия след Рождество Христово от римския географ Клавдий Птолемей и римския историк Тацит. По всяка вероятност в средата на V в., след смъртта на Атила през 453г. се извършва политико-социалното отделяне на българите от останалите народи в хунския военнополитически съюз, след което последва завземането на властта. Подобна историческа хипотеза съвпада с

казаното от византийски наблюдатели като Приск Панийски, свидетел на събитията в двора на Атила, както и от сведенията на Анонимния римски хронограф и податките за българите у Йордан.

Българският апокрифен летопис от ХІв. е един от важните текстове на българската средновековна историография към когото Именника първично следва да бъде отнесен като вид исторически документ. Общите места между средновековните български документи и историите на византийските (и латински) писатели от една страна и многобройните събития, свързващи българското минало с миналото на южноруските степи от друга, позволяват да се търсят съответствия с историческите съчинения на славянските народи - руси, поляци и чехи. След като типологически и фактологически Именника намира успоредици с домашни извори, какъвто е Българския апокрифен летопис от ХІв., то привличането на данни от славянските текстове в разтълкуването на неясните понятия в края на рубриците от княжеския списък може да се счита за напълно правомерно и обосновано.

Фактът, че Именника на българските князе намира успоредици сред славянските и преводните византийски книжовни съчинения през Второто българско царство силно намалява вероятността неразчетените или неразбираемите в него думи да бъдат от тюркски произход.

Глава II. Имената на князете - славянски, тюркски или други?

След видовете сравнения на общите места посредством извори и свидетелства от старобългарската книжнина, сведенията от латински и византийски хроники, проучването на Именника зависи от правилно разчитане на княжеските имена и родове. По непонятни причини обаче учените пренебрегват възможните съпоставки в руските ръкописи (т.е. книжовното обкръжение на Именника), другите славянски документи (най-вече чешки и полски), данните от епиграфиката на земите от Северното Черноморие откъдето идват българите (Боспорските надписи), устното българско предание, названията на местности и селища в народната памет и др.

Привържениците на тюркския произход на българите са водени от предубеждението, или по-точно предразсъдъка за "тюркска следа" в политическата организация на българите до Покръстването. Затова достигналите и до наши дни наименования на реки, планини, местности остават извън погледа при езиковите съпоставки на княжеските имена, защото са славянски.

Всеки владетел в списъка е записан с две имена - лично и родово. Двете заедно правят самоличността на княза. Пълното разкриване на самоличността на владетеля или пълното изясняване на историческите събития, не е възможно, ако се пренебрегнат подробностите или най-малките съответствия на личните и родови имена. Безразборните търсения на езикови успоредици чрез произволно наставяне на звукови съответствия обаче са опасни, защото раздробяването на звучните славянски (индоевропейски) имена може да докаже невероятни неща.

Както при историята така и при останалите точни науки успешността на дадено решение се състои в правилността на предварителното определяне на кръга на търсенията. По тази причина изследователят би могъл да съпостави кръстосано в таблица податките от синхрон и диахрон за да очертае перспективата на привлечените извори и да събере колкото се може повече данни от всички видове свидетелства - книжовни, епиграфски, археологически, названия на местности и села и т.н.

Първото владетелско име в списъка на князете е Авитохол. Разпространената досега практика в историографията четеното на името следва предположението, че то е двусъствано. То би трябвало да се дели на "Авит", което в тюркските(!) езици означавало "баща" и на "охол", значещо "син" в тюркските езици. Такъв превод обаче не е достатъчно добре обоснован. Защото езиковедът или историкът се опитва да прочете отведнаж думата, търсейки сложни понятия като "баща" и "син". Тези

думи се предпоставени не от текста в Именника, а от предполагаемата родово-династическата връзка. А тя не е ясно изказана. На второ място езиковедът се насочва към тюркските езици без да се опита да направи цялостен превод на Именника като документ в славянската книжовна традиция.

Логично би било при наличието на силна писмена традиция във владетелската канцелария на средновековна България (видна както от каменните надписи на Омуртаг, Пресиян и др., така и от славянобългарската книжнина и "За буквите" на Черноризец Храбър) именната от списъка на князете да намерят съответствие в запазени писмени сведения. Логично би било също така някои книжовни средновековни култури, повлияни от славянобългарската през Средновековието също да пазят отглас на политическата обстановка в България както това става в други случаи. Наистина, според известните исторически извори, влязли в историографско обращение името Авитохол няма цялостни успоредици в славянската книжнина, византийските и латинските хроники. Авитохол не е запазено в географските карти, личната именна система на българите и име на местности или селища. То не може да бъде открито - поне според нашите проучвания - в античните документи от гръцки или римски произход.

Затова делението на части на първото княжеско име е предизвикано и то не може да бъде разгадано ако не се раздели на части. Но как?

Тръгвайки по обратен път на принципа - от далечното към близкото за да изключим кръга от неславянски и небългарски съставки - името Авитохол, позволява да бъде разчленено на "Ави" и "тохол". Така то получава възможност за сближения с еврейското "Ави"(Аби), което значи "баща", родоначалник. Примерите тук са предимно от Светото Писание и последователното и подробно търсене в текста на Стария Завет би довел до широк кръг от успоредици и би подтикнал мисълта на изследователя в търсене на символното значение на това име, но в старозаветна културна среда.

Извън Св.Библия съставката "Ави" (Аби) се среща в текст от Анабазиса на античния писател Ариан. Описвайки похода на Александър Македонски към Индия, Ариан разказва за срещата на известния балкански цар с посланиците на стария индийски владетел Абисар, който управлява царството в планинските части на Индия. Аби е равнозначно като четене на Ави, защото често пъти "б" преминава във "в", а при гръцкия език този преход е езиков закон за Средновековието. Сходното звучене на "сар" в името на индийския владетел и "цар" на български език пък дава допълнителни възможности за тълкование, макар мнението за произхода на "цар" от латинското "цясар"= кесар да бъде много добре обосновано. Успоредица на двусъставно име, подобно на Абисар и притежаващо негова съставка намираме в текстове от византийските хроники. Става дума за името Сарозий, което е име на алански вожд от епохата на Великото преселение на народите. В четеното на Сарозий, "сар" запазва своето значение на "главен, главнокомандващ", а "озий", най-вероятно е свързано с название от семитска среда, подобно на ветхозаветното лично име "Осий".

Ако бъде допусната политико-културна връзка между античните индоирански племена, аланите и българите, като същевременно се търси и влияние на семитски (ветхозаветни) имена, то откриваните успоредици на Ави биха подтикнали към аналогично обяснение на името Авитохол.

Ако разчленението на "Ави" и "тохол" поначало е правомерно, то следващата част от думата ще бъде или "тохол", или "то" и "хол". Техните значения са неизвестни, защото в българският език не съществува сродна дума, нито пък в старославянския или в гръцкия език. За сметка на това обаче сближение с втората комбинация от букви се намира в самия Именник. Няколко реда по-надолу от рубриката за Авитохол, при съобщението за княз Севар, последният владетел с "остригана глава" от рода Дуло, в края на изречението с уговорки да може да бъде прочетено словосъчетанието "тохълалтом". Вместо приетото досега четене "тох-алтом" от тюркизиращата езикова версия и тълкуващо като словосъчетанието като животинско

бройно понятие , "тохъалтом" би могло да се раздели и прочете като "тохъал-том". Подобно четене дава основания за извеждане на податка за разчитане на Авитохол, стига разбира се разчленението на двете думи да е наистина коректно.

Трудният и мъчно откриваем паралел на "тохол" поставя под съмнение не само семитския прочит на думата (макар че за приемането или отхвърлянето на такава хипотеза е нужно да бъдат направени още претърсвания), а самото деление на личното име Авитохол.

Ако делението на "тохалтом" , видяно като словосъчетание "тохал-том" по-долу в текста на Именника е неправомерно, водени от логиката на досегашното четене "тох-алтом", то тогава следва да бъде проверено обратното разделно четене и за Авитохол, ако е двусъставна дума. Ако подходът за четене в две части е оправдан, то тогава името на първия български княз в списъка ще изглежда като съставено от "А" и "Витохол", където "А" ще бъде началото на цялото историческо повествование на Именника (А Витохол ...)и ще се чете като съюз, отделящ списъка от разказите на предходния текст. Подобно начало теоретично има оправдание от логиката и стилистиката на вмъкнатия текст в цялостен разказ. Тогава историкът или езиковедът трябва да чете първото княжеско име не като Авитохол, а като Витохол.

Неравномерното деление на родоначалника на Дуло в смисъла на "А-Витохол" има големи възможности. И нещо много важно - четенето на името по този начин намира успоредици в почти същите или най-малкото сходни по вид документи, в които се откриват и други успоредици от Именника на българските князе.

Тъй като в неравноделното четене "А" е съюз, то "Витохол" от своя страна също може бъде разделен - "Вито" и "хол" или "Вит" и "охол". Този дележ го препраща към славянските владетелски имена от рода на "Светослав", "Владимир", "Радослав" и др. Това историческо и политическо сравнение подкрепя логиката за четене на Витохол като двусъставно име.

На старославянски език двете разчленени думи имат своя смислен и исторически обоснован превод. Втората част - "хол" - най-общо означава "неженен(в смисъл на аскетичен), благочестив". Съществува и друга възможност - да се преведе като "конска гърбина", с което да се търси общокултурна аналогия с конния бит на българите. Ако първото четене на "хол" като "неженен, благочестив" е по правило възможно, то тогава в Именника на князете още веднъж излиза прилика със сведенията и духа на Българския апокрифен летопис. Аскетизмът и липсата на жена в поредицата от княжески имена насочва мисълта в тази посока.

Първата съставка в многосъставното деление на началото на Именника (А - Вито-хол) съдържащо личното име "Вит", което е същественият корен на думата, открива безкрайно количества сходни податки в славянска книжовна среда и в запазените географски названия от Балканския полуостров. На първо място съставката "Вит" е част от името на известната планина "Витоша", съобщена от няколко есхатологични книги от старата българска литература. Витоша е родното място на цар Селевкий, наречен по прозвище Симеклит, ако се доверим до твърденията на Апокрифния летопис от ХІв.

Кръстосаните засечки между Именника и Апокрифния летопис от ХІв. , както и запазената народна памет в названията на местности и села показват, че данните от Именника могат да бъдат непротиворечиво сравнени с имената на сегашните квартали и села Княжево, Владая и Бояна. Всички те се намират в полите на планината Витоша и носят спомена за владетели от Първото българско царство, което безспорно свидетелства за съществуването на веизвестен исторически документ, чието съдържание е намерило сегментизиран, разпръснат изказ в различни свидетелства - Именника, Апокрифния летопис и народното предание. Очевидно чрез имената на князете и тяхната символика съставителят на средновековния списък се стреми да обоснове доктрината за властта и нейният религиозен характер. Впрочем в някои апокрифни пророчески книги от Средновековието се казва, че Страшният съд ще се състои на Витоша. Това убедено твърдение недвусмислено подчертава символното значение на тази планина , отразено вероятно и в нейното име.

В средновековните български документи са запазени лични имена с частицата "Вит" и при това тези имена принадлежат все на боляри, живяли в близост да политически и административни средища. Вито -мир е име на български болярин, живял в Средец през XIII-XIVв., известен на историците от надпис в Боянската църква и златен пръстен. За болярина Витомир пише още Константин Иречек. Любопитно е да бъде отбелязано, че Амиан Марцелин, един от най-важните ранносредновековни (или късноантични) писатели относно Великото преселение на народите споменава за "хунско племе", чийто всеобщо избран владетел (т.е. тук Марцелин преповтаря сведението на Прокопий Кесарийски за изборното начало у славяните) се нарича "Витимир". Витемир, Витримир и Витеймар се срещат при латински хронисти в сведенията за историята на моравското княжество. В Градишкия летопис, исторически разказ, който е много сходен по строеж, идея и политико-културен смисъл на Именника на българските князе, се разказва за моравския княз Гостивит. Неговото име и в двете си части Гости - вит среща двойна успоредица в списъка от Хронографите - тази на "Вит" по предлаганото тук четене "Вито-хол" за Авитохол и тази на "Гост" от името на наместника "Гостун", за който ще стане реч по-нататък.

Впрочем ето и текста на самата моравска легенда. Както и Именника, така и Градишкия летопис са съставени на границата между езичеството и християнството и това обстоятелство ги сближава допълнително:

"В 894 година бил покръстен Боривой (Borivoi), първият чешки княз християнин, син на баща по име Гостивит (Gostivit), който произхождал от Премисъл (Premisl), който пък пръв бил въздигнат от ралото до върховната власт в Чехия(отново Вит се свързва с върховната власт! - б.м. Ст.Чурешки) [...] Този именно Боривой, както вече почнахме да разказваме, произхождал от Гостивит, Гостивит от Неклан (Neklan), Неклан - от Кресомисл (Crezamisl), Кресомисл - от Унислав (Unezslau), Унислав от Воен (Vogen), Воен от Мната (Mnata), Мната от Назамисл (Nezamisl) и Незамисл от Премисл; и тъй, водейки от тия своя произход, както вече се каза блаженопамятния княз Боривой щастливо бил покръстен."

Освен в моравската традиция, много близо до българската история, и то точно до книжовната българска култура, "Вит" намира успоредици в династическата традиция на литовско-полските кралства през Късното средновековие, каквото например е владетелското име "Витовт", достатъчно разпространено и известно за да бъде цитирано изрично.

Смисълът на първата съставка "Вит", несъмнено значеща княжеска власт и служеща за епоним, трябва да се търси в старославянския език и в промъкналите се през цедката на латинското образование у нас старинни думи от български език. Смесови успоредици на "Вит" могат да бъдат открити в славянската дума "вития", означаваща на славянски "ритор", т.е. човек, който умее да говори. Смесово "вития" намира съпоставки по груба аналогия с корена на думата "славянин" - "слово". Следователно във "Вит" от общологическа гледна точка би могло да стои политически заложената представата за първоначалното славянско, най-властно и най-старинно княжество. Или пък идеята за ръководно славянско племе.

Успоредици на славянската именна съставка, "Вит", означаваща както изглежда "словесен човек" или "владетел" се откриват от по-ново време в българската именна среда. Личното име Витко, Витка, Вито; споменатата планина Витоша, името на река Вит; както и други податки свидетелстват в тази посока. Връзката на селата от Софийско и въобще на Западна България с историческата традиция на Първото българско царство е очевидна, защото е подкрепена с книжовни и археологически данни.*

Известно съответствие на името Авитохол в предложението прочит А - Витохол, историкът и езиковедът би могъл да открие в племенното име виктохали(Victohalos). За това племе разказва Амиан Марцелин. Важното в сведението на Амиан Марцелин е свързването на виктохалите - племе от Великото преселение на народите - с древната скитска история. Виктохалите според известния латински хронист са

племе, живеещо в Трансилвания(т.е. там, където по-късно се установяват хуните, а и част от българите). Това племе дало подслон на избягалите сарматски вождове (т.е. наследниците на скитите и най-вероятно предшественици на българските велможи). Изглежда тези вождове дошли при виктохалите като цели родове, защото по-късно бегълците получили своя княз (rex) от император Констанций II. Бягството на благородните, царствени сармати при виктохалите и възкачването на техния цар на престола след одобрението на римския император напомня историята на българското преселение, така, както го вижда Българския апокрифен летопис от ХІв.

От друга страна името на сарматския княз Зизаим на виктохалите, както стои у Амиан Марцелин - Zizaim, наподобява името на легендарния български владетел първоосновател Зиези - Ziezi - според латинското виждане за библейското родословие на народите. Тази библейска генеалогия е съставена от Анонимния римски хронограф през ІVв. и в нея дословно се казва така: "...Мамсвир, от който произлизат армените; Евилат, от който произлизат гимнософистите; Зиези, от който произлизат българите(Ziezi ex quo Vulgares)"

Така разгледано според успоредиците в славянобългарските средновековни книги, данните от други славянски документи както и от селищното и топографско назоваване, името Авитохол (Витохол) среща достатъчно успоредици в съставката си "Вит". Нейното разглеждане в подробности е въпрос на допълнително изследване, но от досега намерените известия личи, че поставеният в Именника исторически и политически разказ обяснява Авитохол като "първовладетел".

За името на втория по ред княз - Ирник - не се откриват надеждни успоредици в славянска книжовна среда. Ако това име не е дошло в българския списък като форма на гръцкото Иринея, значещо "мир", то тогава съпадението му с любимия син на Атила мъчно би се оспорила. Ирнас, както се среща в дипломатическия доклад за мисията сред хуните на византийския посланик Приск Панийски или Хернак, както се среща в "За произхода и делата на гетите" от Йордан, е бил третият син на страшния хунски вожд. Според хунските предсказания Ирнас щял да запази властта на рода на Атила над степните племена.

Византийският наблюдател Приск Панийски, живял сред хуните и лично представен на Атила, е описал и разказал за привързаността на Атила към Ернах(Ирнас, Хернак). Приск Панийски определено говори за съществуването на родово деление при хуните, където всеки род(всяко племе) се представя от благороднически фамилии. В славянобългарския превод на историята на Йоан Малала Атила е наречен "Гепедский Унский", т.е. произлиза от гепидите(племе от Великото преселение на народите) и държи властта над хуните. Съпадението на легендата, разказана от Приск Панийски и политическата традиция от Именника на българските князе дава основание да се мисли, че Ирнас, Хернак (Ернах) и Ирник са едно и също лице.*

Връзката между Ирник и синът на Атила доказва връзка между славянската, българската и хунската политическа традиция. Присъствието на Ирник в българския княжески списък показва стремеж на езическата държавна идеология да доказва приемственост със степната империя на Атила. Поставянето на Ирник в числото на първосъздателите на българската държавна идея узаконява властта на рода (племето) Дуло. Но не само защото Ирник е син на Атила, а защото самият Атила е настоявал да бъде считан за приемник на скитските царе. Скитските царе са държали властта над огромна територия от южноевропейските реки като Днепър и Дон чак до Централна Азия. Освен остригането в кръг, белег за царски произход, хуните, както и българите през езическия си период, притежават отделен държавен култ към меча, т.е. символа на военната победа. А точно случайното изваждане на скитския меч на властта от една могила дава основания на Атила да се провъзгласи за наследник над скитите и така да обедини под своята власт всички народи от степите.

Поради изброените примери мястото на Ирник в списъка на князе е ключово. Тук изследователите имат повече късмет, защото пояснителните данни у Приск и Йордан дават възможност за по-сигурна датировка на владетеля и по-ясен историко-културен

прочит на рубриката с Ирник от Именника. Погледнато проблематично-исторически тази повествователна част от разказа на Именника поставя въпроса за подчинението на славяните от хуните. Присъствието на славянски племена сред войските и поданиците на Атила е доказано отдавна. Въпросът, изведен от Именника и разпознаването на Ирник в Ирнас или Хернак (Ернах) се състои и в това, доколко славяните са взели участие в управлението на държавата и доколко славянските племена са наричани "хуни" от византийските автори? Вероятно липсата на славянски успоредици за разпознаване на името на Ирник в славянски документи се дължи на обстоятелството, че в славянските книжовни паметници Ирник е отбелязан или със своето второ прозвище, или пък просто е засвидетелстван под славянското си име - най-вероятно Слав.

Третият управник, поставен веднага след Ирник в списъка на князете е наместникът Гостун. Успоредиците, свързани с това име представляват истинска находка, защото първо притежават голям количествен брой сравнения и второ, защото сведенията за Гостун обясняват запазването на Именника точно в руска среда. Редица по-стари автори като проф. Васил Златарски например разглеждат името Гостун като хунско-тюркско, но без да се обосновават достатъчно и следователно без да убеждават. Златарски в своята съвсем кратка бележка за името Гостун не успява да подкрепи крайното си твърдение със стойностни факти или безспорни езикови успоредици. Дори и в количествено отношение предложението от Златарски материал е недостатъчен. Например Златарски не посочва книжовните съпоставки на наместническото име във византийските извори, макар да ги е познавал блестящо, нито пък се опитва да излезе в един по-широк кръг от писмени податки, вероятно защото не е искал.

Видът на владетелското прозвище, защото това е по-скоро прозвище отколкото лично име, е изследван като двусъставна дума от В. Златарски в "История на българската държава през Средните векове". Съвсем справедливо и езиковедски правилно наместническото име е разделено на две части - първата, която е "Гост" и втората, която е "ун". Златарски ведага прави първоначално изброяване на сходните думи с окончания на "ун". Особено важни за разбиране характера на Именника остават успоредиците във владетелското име "Славун", споменато в хрониката на св. Теофан Исповедник. Важна податка е името на Анхиало - "Тутхон", отбелязано от преведения в България през X в. Георги Амартол, а също така и названието от Керченския залив "Тохун", считано за старобългарско. Успоредиците на Златарски обаче не доказват противната версия за славянския произход на името Гостун, поддържана до този момент от Маркварт. Маркварт поддържа славянския произход на името и всъщност Златарски пише своята бележка като отговор на Маркварт. Грешката на известния български професор при изследването на Гостун се състои в търсенето на цели думи, окончаващи на "ун", без да се стреми да намери успоредици на първата съставка - Гост и без да разгледа всички възможни успоредици от българското именно предание и преданията в названията на местности и селища.

За да бъде направена пълна статистика на славянските и български имена, съдържащи наставката "ун" вероятно е нужен цял научен труд по езикозание. Затова посочените от нас примери с наставката "ун" в средновековните книжовни извори, названия на селища и местности не могат да изчерпят всички възможни успоредици и съпоставки. Все пак подредени по видове, място на използване и характер на употреба, приложените по-долу сведения могат да предоставят материал за сравнение на имената в списъка на князете.

Много важни за изследване са например сходствата с наставките в раннославянските владетелски имена Сварун и Спаруна. От същия порядък и със същия смисъл (изглежда "ун" пояснява благородният произход) е и името Негун, засвидетелствано в езически български надпис от Плиска, върху който е издълбана рисунка на конник и човешки фигури. Надписът се приема в историческите известия като комплекс възпоменателно изображение на владетелят и неговите велможи. В късносредновековната българска държава се среща аристократичното прозвище Белгун, или Булгун, носено от цар Асен I, който възстановява българската държавност. Династията на Асеневци се

намира в тясна връзка с с куманите и това е пресечна точка с Българския апокрифен летопис.

Трите съпоставки на Гостун - Славун, Тохун и Тутхон се допълват с чешкото име Унислав, споменато в Градишкия летопис, вече цитиран. Друго владетелско славянско име е Прибун(Пребънд), хърватски аристократ от X в., убит по време на междуособици както съобщава византийският император Константин Багрянородни. Известно е името Валхун (Балхун), княз на каринтийците на Само, подчинени от франките на Дагоберт. В тези каринтийци Йосиф Асемани вижда славянски племена, а от друга страна е известно, че една част българи се заселила при Дагоберт и там една нощ били избити по заповед на краля.

Айнхард , летописецът на Карл Велики в "Анали" отбелязва аварският вожд Тудун, споменат и от Йосиф Асемани. Отново в книгата на Асемани се среща Бруна, град в Моравия.

Съвсем краткият преглед на личните имена, завършващи на "ун" показва нейната обвързаност с благородническото съсловие. Почти навсякъде в славянските племена до Хв. вожд или висш благородник носят в окончанието на името си "ун". Наставката "ун" е един вид легитимност за управлението, низхождаща най-вероятно към традицията на властта в Източна Европа след смъртта на Атила. По тази причина изглежда Гостун, който не бива да се забравя е наместник, т.е. не е от управляващата династия Дуло, бива записан веднага след Ирник. Положението му във властта изглежда е узаконено от наставката "ун", доказваща връзката му с двора на Атила.

Названията на местности и села, окончавачи на "ун" притежават много по-голям брой. При това успоредиците се откриват както и в свидетелствата за старите времена така и в етнографските данни от по-близо до ХХв. време. Фактът на топонимичен спомен, и то на разпръсната територия във времето и пространството, говори недвусмислено за понятие, свързано с историческо предание, с носено в движение от глобално разселваща се многобройна група от хора.

Още през античността Клавдий Птолемей в съчинението си "Ръководство по география" записва два града - Абун и Насун, намиращи се между река Днепър и планината Кавказ, или казано с други думи мястото, откъдето тръгват хуните по време на Великото преселение на народите , а през VIIв. оттам излизат и воините на Исперих княз. Град Нейтун и Новиетун са споменати от готския историк Йордан през VIв. Новиетун е град, свързан с местоположението на славяните, поставени от Северното Черноморие до Балтийско море от Йордан. Старото име на античния елино-скитски и по-късно руски град Херсон на Кримския полуостров е Корсун. От друга страна името Корсун е засвидетелствано в руският епос "Слово о полку Игореве".

Важно е да се отбележи, че в този епос е споменато името Боян, което се открива в българската традиция. Боян е син на цар Симеон I, споменат от немския посланик във Византия през Хв. Луидпранд. Бояна пък е име на село край София, близо до Витоша, в което село е запазен глаголически текст. И очевидно спомен за силните години на Първото българско царство.

Победоносното завръщане на войските на Василий II Българоубиец, след военния успех в битката срещу българския цар Самуил става повод за споменаване на селища и местности от Югозападна България от византийските хронисти. Там е отбелязано селище, наречено Зейтун, край което дълго време лежали непогребани костите на убитите български войници.

Както се вижда от беглия преглед на известна част от изворите, които засягат българската история, топонимичните податки, приличащи по звучене на името Гостун идват от места, свързани с най-ранната българска история. Същевременно това не са просто случайно отбелязани места в историческите документи, а области, градове или крепости близки до столицата или до градовете и крепостите на управляващата владетелска династия.

Разследването на топонимичната употреба на наставката "ун" в името на Гостун в съвременните селища е предмет на нарочна статия. Тези успоредици са толкова

многобройни, щото могат сами по себе си да бъдат предмет на отделно проучване във фолклористиката. Особено ако тези селища бъдат разгледани и от археологическа гледна точка съобразно местните предания и исторически разкази. А защо не и могилни комплекси, считани по научна инерция и клиширан предразсъдък за тракийски.

Характерен пример е завършващото на "ун" с.Вардун в Североизточна България, което се намира в близост до град Търговище. Любопитен факт, свързан със средновековната история на селото е откритият там български надпис от 1281 г., на който ясно се чете името Паган. То принадлежи на средновековен български болярин и показва приемственост с Първото българско царство. Името Паган е познато от непреведените византийски хроники. То намира успоредици с владетелското име Паган от смутната епоха през VIII в., когато за кратко време след държавния преврат срещу рода Дуло се сменят владетелите Телец, Паган, Сабин и Телериг, по разказва на св.Теофан Изповедник и патриарх Никифор. Името Телец присъства в Именника, а при подобно засичане на словообразуването на името на населеното място (Вардун) и историческата именна традиция(Паган) съмнението в разчитането на наставката "ун" като славянска и благородническа отпада, защото очевидно иде реч за именна система на една и съща средновековна култура. Тя поставя въпроса дали «ун» е равнозначно на «хун».

Друго селище в България, където се открива същото окончание на "ун" е Бохуна. Селищното име се открива в ктиторски надпис от 1607г., нанесен над входната врата на църквата в Слимнишкия манастир, Преспанско. С окончание на "ун" е и известната местност "Баткун", намираща се в Западна България.

Вероятно в бъдещите проучвания успоредиците на "ун" ще се увеличават лавинообразно и то по историко-географската линия Плиска-Охрид, която чертае посоката на българското разселване през Средните векове . Но веднага трябва да се каже, че повечето примери произлизат от Западна България, което може да се обясни с по-силната религиозна и славянска езикова традиция на областта.

Що се отнася до българските книжовни сведения за окончания на "ун" най-силна успоредица се намира в Българския апокрифен летопис от XIV., който носи сходна идея с Именника. В Апокрифния летопис земята, където българите се заселват носи името Карвуна.

Но най-силният довод за словообразуването на владетелските славянски имена чрез наставката "ун" представлява прозвището, намиращо се в самия Именник. Става въпрос за втората част на родовото име Вихтун, използвано в пояснителната бележка за преврата на Кормисош като прозвище на рода Дуло. Интересно е, че първата съставка на Вихтун - Вихт, прилича звуково на съставката Вит(Вихт преминава във Вит), намираща се според предложеното от нас четене в първото име Авитохол. Преводът на прозвището "Вихтун" зависи от разчитането на представката "Вихт", защото наставката "ун", откривана изключително във владетелски имена или в названията на селища, крепости или градове, почти сигурно посочва благороднически произход.

Изглежда че знакът за благородство освен остригването на главата на владетеля в кръг, както заявява самият Именник, се развива чрез прилепянето на наставката "ун". Може би тя е означавала близост със старата династия на Атила. За подкрепа на това твърдение би могло да послужи третото име на Атила в българските преводни хроники - "унски", означаващо по всяка вероятност "от рода на хуните", т.е от рода на царските скити. Защото Приск казва, че благородните хуни се обличали и изглеждали като благородните скити.

Що се отнася до първата част на името Гостун - Гост, то тук разполагаме с обемни писмени съчинения, отнасящи се пряко към събитията, отбелязани макар и накратко в княжеския списък. Става въпрос за два летописа. И двата са славянски по произход.

Но преди преди да бъдат разгледани успоредиците в историческите съчинения добре би било да се отбележи сходството на първата част от Гостун - Гост с други лични имена на князе и владетели от миналото на Източна Европа. Първата успоредица е царското име Гостас. Това е име от династическата традиция на Боспорско

царство, намиращо се в Северното Черноморие и процъфтявало в първите векове след Христа. Неговата власт се разпростираше на север от Черно море, по поречието на големите южноруски реки и до Северен Кавказ на територията на днешна Южна Русия и на Старата Велика България на Кубрат. Името Гостас е засвидетелствано на каменен надпис, с което се сближава със старобългарската писмовна традиция, предпочитаща да отправя владетелски и държавни послания на камък.

В топонимията на Балканския полуостров съществува сходство на "Гост" с името на град Гостивар в днешна Република Македония.

Аналогично на Гостун в първата му съставка е името Гостивит, което се намира в Градишкия летопис, т.е. още една успоредица между Именника и славянските документи и при това успоредица, стояща много добре както в системата на останалите податки, така и сама по себе си. Градишкият летопис е изключително сериозен паралел. Гостивит в Градишкия летопис е баща на Боривой, първия християнски княз на чехите. Гостивит произхожда от славен чешки род, т.е. подобно на Именника личното владетелско име е удостоверение за благородство. Да не говорим, че Гостивит е двойно съвпадение, следвайки предложеното по-горе четене на Авитохол.

Втората историко-езикова успоредица на съставката Гост се среща отново в славянски ръкопис е според нас е най-силна и най-обясняваща както Именника, така и причината за неговото съставяне. Става дума за важен документ, известен добре на изследователите на ранното Средновековие.

За да се разбере по-добре смисъла и важността на историческото сведение, където е намерена успоредица на името Гостун би било добре да се припомни още веднъж целият запис в Именника: "Гостоунъ наместникъ сии 2 летъ. А родъ емоу Ерми". От казаното се разбира, че Гостун е бил наместник на князете, защото "сии" значи "тези". Това сведение се тълкува по няколко начина, според логическите възможности и познатите случаи в средновековната история. Едната възможност е Гостун да управлява държавата по време на война по време, когато законните владетели от рода Дуло отсъстват. Другата възможност е Гостун да управлява успоредно с някой от царстващите князе, но на друга територия или друг град. Важното политическо определение "наместник" подсеща съществуването на особена местност или град, откъдето гледа летописецът при съставянето на Именника и с която местност или град писателят е свързан. Не би било невероятно да става дума за столица на степната държава, ръководена по това време от българите. Гостун не е княз, т.е. той не от ранга на предходните и следващите го владетели. За по-особеното му положение свидетелства и родовият му произход. Гостун е от рода Ерми.

Текстът в рубриката за Гостун предоставя няколко важни сведения. Първото е относно йерархията в държавата и политическата й уредба - князът има наместник, който го представлява в столицата или на други места в държавата. Второто сведение от записа за "наместника от рода Ерми" допуска вероятно отделяне на владетеля от неговата резиденция, може би причинено от някакъв военен поход.

Третото сведение е свързано с тълкуването на годините на управление. Гостун не е княз, следователно неясното словосъчетание в края не е година на възкачване на престола, защото наместниците не празнуват интронизация - това се знае добре от политическата история на Средновековието. Съображението за наместничеството на Гостун насочва изследването на неясните словосъчетания в друга насока, различна от тюркската календарна версия досега.

Разработвайки данните за наместничество, които в случая са важните, защото летописецът изрично е подчертал този факт, историкът се натъква на неочаквана находка.

В руския "Хронограф" от 1679 г., т.е. създаден два-три века след първия известен на науката ръкопис на Именника, откриваме следния разказ: (става дума за прастари времена) "По мнозе же времени онаго запустения слышаху Скифистии жители про беглецы Словенския о земле прадедъ своих, яко лежитъ пуста и никомъ брегома, и о семь сжалишася велими и начаша мыслити, како бы имъ наследити землю отецъ своихъ, и

паки пойдаша съ Дуная множество их безъ числа, съ ними же Скифы и Болгары и иностранцы поидоша на землю Словенскую и Рускую, и седоша паки близъ езера Ильмера, и обновиша градъ на новомъ месте от стараго Словенска по Волхову яко поприще и боле, и нарекоша Новъградъ Великий, и поставиша старейшину князя от роду же своего именовъ Гостомысла. Тако же и Русу поставиша по старомъ местъ и инии грады много обновиша, и разыдошася кождо съ родомъ своимъ по широте земли."

В оригинал заглавието на повестта за Гостомысл, наместник на скито-българо-славянската държава в Новгород, звучи така: "О истории еже о начале Руския земли и создании Новаграда и откуду влечашеся род Словенских князей, а во ины Гранографияхъ сия повест не обретається". Пояснението -мото на повестта вече съобщава за важни исторически данни, пропуснати случайно или нарочно заличени от славянската книжнина. Споменаването на славянските князе предизвиква в историка вспомняния за отъждествяването на българи със славяни в преводните съчинения на старобългарската литература и легендарните генеалогии на Словен, Рус, Асан, откривани в Хронографите. Заглавието на повестта недвусмислено заявява, че ще изследва откъде води началото си рода на славянските князе. Следователно нейната цел е същата, какавто и целта на съставителя на Именника - да бъде проследено родословието на властващите управници във връзка със старите исторически предания, близките до летописеца исторически събития и да се посочат особеностите на всеки един владетел.

Разказът за наместника Гостомысл в Новгород, очевидно вързана с историческата рубрика за Гостун в Именника, е записана първоначално през 1679г. Тя е свързана с данните от "Повесть временних летъ", предаваща ранната руска история и датирана около XIIв. Разликата във времето на записване на Повесть временних летъ, Хронографа от XVIIв. и Именника на князете, намерен в препис от XVв. е около три-четири века.

Гостун не е от "родъ русу", нито е от "родъ словенский" ако трябва да се вярва на съставителя на Именника. От друга страна двойното наименование в Именника и Хронографа от XVIIв. насочва вниманието към търсене на прозвищата и имената в династическата традиция на славяните и българите. Но ако Гостун (Гостомысл) е наместник на българските князе, владеещи земите около река Дунав, това означава, че земите около Новгород, на север при Балтийско море се намират под властта на българския княз или най-малкото под васална зависимост. Това пък означава, че всички документи от огромната бласт от Адриатика до Балтика и от Трансилвания до реките Днелър и Дон трябва да попадат под някакъв ъгъл с българската история. *

Проучването на откъслеците в славянските летописни съчинения по метода на "пъзел с липсващи части и неизвестни детайли" показват наличието на обща история, обединяваща отделните разкази. Именникът е средищният документ, около който могат да се поставят сведенията от средновековните хроники и книжовни свидетелства на Източна Европа.

Гостун в славянския Хронограф от XVIIв. е предаден като "Гостомысл", т.е. наставката "ун" е преведна като "мысл". Косвени доказателства за допълнение към името на владетеля, указващо неговата умствена способност е прозвището към имената на царете в славянската книжнина е прилагателното "мъдри". Верността на подобно виждане може да бъде подкрепена от посочения Градишки летопис, където имената на князете се образуват по същия начин - Унислав, Премысл, Незамысл и т.н. Същото може да бъде подкрепено и от Апокрифния летопис от XIв., и други средновековни български документи, където някои царе са наречени "премъдри". Същите прозвища ги откриваме и в руската традиция - Ярослав Мъдри и т.н.

Развивайки данните от Хронографа от XVIIв. спрямо казаното от Именника, изследователят се сблъсква с още едно съвпадение - река Дунав е отправна точка, от която идват заселниците. Логически разказа върви така: Славяните и българите слизат от север на юг, и това е началото на Именника, когато (А)Витохол застава начело

на държавата. Той управлява неопределено време, след това идва Ирник и по времето на Ирник, или веднага след него, Гостомысл пристига близо до езерото Ильмен, където е основан новият град на славяните на мястото на Словенскъ Великий. Новгород изглежда е останал резиденция на наместника на владетелите, които са живеели на друго място - близо до река Дунав, най-вероятно до делтата на реката. Така се очертава границата на българското политическо влияние през Ранното средновековие, останало в сила най-вероятно до годините на Покръстването когато новата вяра става причина за прекъсването на връзките със степите и езическия Изток. Разселването на славяни от българи е споменато и от Теофан Изповедник в разказа за създаването на Дунавска България.

Управлението на Курт съвпада в началото с Гостомысловото и внука на Курт - или неговият син ако Безмер е брат на владетеля Исперих- преминава обратно на юг от река Дунав. Следователно това е второто слизание на юг след първото слизание, предшестващо обратното връщане на север и възстановяването на Новгород, ако се доверим на повестта в Хронографа от 1679г.

Друго възможно датироване е обусловено от сведението в Хронографа за "белите угри", разрушили старите поселища и предизвикали слизането на юг. Това преселение би могло да се свърже с хунското придвижване към Римската империя през IV-Vв. Амиан Марцелин и Амвросий Медиолански виждат слизането на хуните от север през IVв., т.е. точно тогава, когато те са разрушили стария Словенск Великий според славянската историческа версия. Същевременно обаче Хронографа съобщава за преселение на жителите на Словенск преди разрушението на града от хуните. В такъв случай следва да се търси нашествие от север на юг, изпреварило хунското слизание. Първото слизание на юг, забелязано от ранносредновековните хронисти и изпреварило хунското нашествие е готският набег срещу Римската империя. Готският историк Йордан в книгата си "За произхода и делата на гетите" казва, че движението на готите било разпръснато, а началото му от географска гледна точка се поставя в покрайнините на Океана, т.е. крайният север. Но за произхода на готите Йордан разказва същото каквото разказва и Хронографа за жителите на Севера - хората, живеещи около Океана се преселили там от долното течение на р.Дунав, където живеели старите гетски племена, считани за траки от съвременната историография.

Доколко разискването през миналия век твърдение за общ гетски произход на славяни и готи е верно в случая не е важно. По важното е, че качването на север и слизането обратно на юг е историческо твърдение, засечено в четири различни по произход хроники - български, руски, готски и византийски. Византийският писател Теофилакт Симоката например, твърди че славяните са старите гети от Балканския полуостров. Какво е разбирал Теофилакт Симоката под славяни не е съвсем уточнено, но е факт, че славяните от Северното Черноморие са разглеждани по подобен начин и от арабските извори.*

В последователността на тази логика Именникът на князете би трябвало да следва същата историко-географска представа, зависима от готската, хунската и славянската история. И Именникът действително не излиза от нея - "Тези петима князе държаха княжението от другата страна на Дуная 515 години с остригани главами. И след това премина брега на Дунав Исперерих княз."

Както се вижда средищно място в Именника не е само прекъсването на династията Дуло, а и движението на българите спрямо река Дунав съобразно мястото, откъдето гледа летописеца.

Връзката между споменатите в Хронографа събития и Гостун е много вероятна, защото Именника е част от сборник с летописи, между които Новгородската Хроника от XV в. и списъка на руските князе, управлявали Киев. Успоредниците на княжеските имена между Именника и Градишкия летопис, както и между данните от севернославянските и готските хроники очертава не просто пространството на славяно говорещото население, както казва Повесть временних летъ. Превръщането на Именника в средищен документ на славянската и източноевропейската история очертава границите на племената и народите, подвластни в политическо отношение на българите през Ранното

средновековие до IXв. Следователно, Именникът е ключа към разкриване на отношенията между българи и славяни, между Новгородската и Руска история (в смисъл на градска, а не народностна история) и между славянобългарската традиция и библейския текст, който предхожда тематично Именника в общия средновековен сборник от XVв.

Когато разказва за събитията след преврата на Кормисош, съставителят на княжеския списък за управлението на Телец дава следното пояснение за произход - "и си и иногород". *

Това пояснение не се отнася за владетелския род. Защото хронистът вече изрично е съобщил, че княз Телец принадлежи на друг род - Угаин, а не е от Кормисошовия род Вокил. Следователно словосъчетанието "иногород" би следвало да се разгледа не като "от друг род", а като "от друг град" - "ино горад". Това означава, че Телец е пришелец, дошъл от друг град и най-вероятно не е единоплеменен с рода Дуло. Подобна логика се вижда за Гостун=Гостомысл, който е дошъл от друго място за да управлява Новгород, а заедно с него и цялата северна част на държавата. Телец е пришелец в южната част на държавата - "оноу страну Дуная" - от север. Това идване обяснява раздвижването на византийците и българите през VIIIв., които дълго време след преврата водят както междуособни войни, така и военни походи един срещу друг. Сведенията на св. Теофан Изповедник и патриарх Никифор свидетелстват в същата посока - за пристигане на чужд на славянобългарската традиция княз, който заел престола не по право.

В контекста на изворите се разбира, че Телец е извикан за да заеме престола, който се намирал в Плиска. По-нататък в текстовете си византийските хронисти отбелязват движението на българските князе (arhontes) в различни градове по Черноморието, след като византийският император Константин V Копроним тръгва на поход срещу българите.* От всички известия относно градското начало следва, че наистина справката за Гостун се засича с казаното за Гостмысл и оттам със старославянската традиция, намираща впрочем засечки и със сведенията в българската народна памет.

Четеното по "градове" потвърждава не само казаното в Именника и Хронографите, но и Българския апокрифен летопис от XIVв., броящ по създадени градове. Съвпадение има и със сведението на Захари Ритор, който настоява за наличието на градове у българите.

Рубриката за Гостун обяснява много неясни места в списъка на князете и влиза във връзка с текстове на повечето старинни писатели, пишещи за Великото преселение на народите.

Четвъртото княжеско име е Курт (Коуртъ). То няма успоредици в български текстове или славянска среда. Най-вероятно Курт притежава тюркски произход или е заимствано от туркските племена. Напълно е възможно да бъде прозвище или друга форма на известния Кубрат (Кробатос от гръцките извори), владетел на Стара България по времето на император Ираклий.

Петият владетел се нарича Безмер. За него Маркварт също предполага, че принадлежи към славянската традиция. Основание за причисляването на Безмер към славянските имена е приемането за двусъставността на това име, което разделено на "Без" и "мер" показва съвпадения в двете си съставки с известни от гръцките документи славянски имена. Макар че Златарски критикува възгледа на Маркварт, доводите му подобно на доводите срещу славянското четене на Гостун не са силни. Внимателният прочит би открил същият принцип на словообразуване при Безмер, какъвто се среща и при имена като Авитохол и Гостун.

Първата част на името няма известни на нас успоредици. В наставката "мер", откриваема при други имена от славянски и готски произход изследователят има по-голям успех. Първата по важност успоредица на името "Безмер" е владетелското име "Маламир", срещано и като Маламер - син на Омуртаг. Друга известна историческа личност е Акамер, който през VIIIв. се появява като вожд на славяни в Беотия. Дергамер (Дагамер) и Мезамер също са славянски имена. Най-вероятно наставката "мер" да е дошла от

готската именна система, където несъмнено указва белега за властнически произход. Готският историк Йордан например разказва за вождове или известни храбреци на готите, чиито имена завършват на "мер" - Филимер и Тивдимер . Теофилакт Симоката отбелязва вожда Татимер.

Пълното съответствие на княжеското име Безмер де открива в разночетенията на името на славянското божество Пизамер, Вишомир, Безмяр.

След Безмер идва редът на Исперих (Есперерих) княз, с когото започва нова епоха в ранната българска история. Най-близко по звук и близост, стои името на цар Испор от Апокрифния летопис от ХІв. Арменското Аспар-хрук, използвано от Ананий Ширакаци също се приближава до Испор.

Съзвучно е и името Аспар, военначалник от готски произход, което се среща в преводните хроники на византийските автори, а също и в епиграфските текстове на гръцки език от Боспора.

В Боспорските надписи неколкократно е изписано името Аспург несъмнено намиращо се във връзка с Аспар , Испор или И(Е)сперерих от Именника на българските князе. Стефан Византийски например съобщава за цяло племе или род , от територията на Азовско море, наречено "аспургиани".*

Амиан Марцелин в книгата си "Дела" когато описва и разказва за войните на римляните с персите отбелязва името "Аспакур", протеже на персийския цар Сапор в Кавказкото царство и прилежащите му територии.*

Според византийските и латинските хроники името на българския владетел е било Аспарух - св.Теофан Изповедник и Анастасий Библиотекар.

Споменато от арменски писатели, засвидетелствано от византийската летописна традиция, античната старогръцка и латинска историография, името Испор, Исперих, Аспарух, намира редица еднакво звучащи съставки в първата си част - Испор, Аспар, Аспак и т.н. Ограждайки територията на появата на това име в документите може да се заключи, че то е характерно за областта на Северното Черноморие и Северен Кавказ - точно там, където се предполага, че е била столицата на българите - Фанагория - преди Аспарух (Исперих) да ги поведе към Онгъла. Фактът, че както при Аспар, так и при Аспакур, носителят на името е висш сановник, потвърждава представата на Именника, обвързваща името и и прозвището в белег на властта.

И тук е мястото да се отбележи една странна особеност на Именника на князета. Според византийските хронисти Аспарух (Исперих) не е големият син на Кубрат. Първородният е Батбаян(в друго четене Баян, Батай). Логично би било Именника да продължава владетелския списък с него. Наистина някои изследователи се опитват да видят в Безмер именно Батбаян. Но дори и това да е вярно, то тогава къде остават волжките българи? Защо приемствеността с основателите на България - Авитохол и Ирник е продължена от Аспаруховите хора? Отговорът на тези питния изглежда се намира в Хронографа от края на ХVІІв., който пояснява, че легитимността на държавата е столичният град или старите поселища. Затова и тръгването на Аспарух (Исперих) към владенията на Византия е фактическо запазване на легитимността на държавата - българите се връщат към прастарите жилища на славяните на юг от р.Дунав. Не бива да се забравя, че и Атила търси легитимност в древните селища на скитските царе, защото намереният по преданията меч очевидно е изваден от свещените за скитите гробници на царските скити. Съвпаденията между многобройните скитски погребения и българските гробници, твърде богати за да се дело на траките, отново поставя сериозния въпрос на българската историография – къде се гробниците на славнит ебългарски владетели и не са ли те всъщност «тракийските могили»?

Втората съставка в Исперих - "рих" се открива в редица имена от по-късната българска история и историята от епохата на Великото преселение на народите. Окончанието "рих" се намира при изписването на името Телерих (Телериг), име на български управник от VIII в. * Наставката "рих" е откриваема и при готските владетелски имена. Срещаме я в имена като Гедарих, Ерменрик. Двойното обвързване между първата

част Аспа=Испор=Испер с готското име Аспар и окончанието "рих" показват, поне в реда и количеството на посочените успоредици, някакво готско влияние върху българския владетелски двор в годините на Великото преселение на народите. Или за обща политическа традиция.

Веднага след Есперерих в Именника следва Тервел. Името на този княз се среща върху каменни надписи около Мадарския конник. То се открива и на един печат с християнска молитва към Богородица, който е намерен в Македония.

Най-важното от всичко в свидетелствата, достигнали до наши дни от епохата на Тервел са податките за неговата близост до християнството. Молбите към Богородица са присъщи на византийските владетели и велможи, които изповядват православието. Вероятната християнска обвързаност на кесаря и неговите боляри обяснява данните за съдействие на византийския император от страна на българите в миговете на политическо напрежение във Византия. Тервел е записан в "История славяноболграская" на преп. Паисий Хилендарски като св. Тривелий, а в средновековните храмове на две места той се среща изрисуван като български светец.

Ранното проникване на християнството в българския управленски кръг обяснява според нас и причините за преврата от средата на VIII в., както и последвалите го междуособици и по-късно, през IX в. тежки кръвопролитни войни с Византия, водени от олицетворението на езически владетел - архонтът Крум, който впрочем липсва в Именника. Присъствието в списъка на българските князе на християнски владетел – Тервел - изключва възможността последните думи в края на рубриците да бъдат "централноазиатски календар".

След княз Тервел в Именника стои владетел, отбелязан с инициали или подразбиращ се. При такова положение, името не може да бъде възстановено, нито да бъдат открити успоредици в някое друго историческо сведение.

Следващото име е Севар. То няма успоредици, нито пък подобно звучение, в което и да е от известните славянобългарски имена от средновековните документи. Неговият произход остава неизяснен и то може да бъде всякакво. Единственото, което може да се отбележи е приликата в звучението на Севар с племенното име "авари". Друга възможна прилика съществува според наставката "вар", която го сближава с окончанието на град Гостивар (съдържащ първата съставка от името Гостун); първата част в названието на река Вардар и многобройните арменски имена, окончаващи на "Вар". В преведената на старобългарски Манасиева хроника пък е разказана историята на персийския цар Артемвар.

Частта "вар" се среща и в името на "вархонитите" - тюркско племе, свързвано с аварите споменато от Теофилакт Симоката.

След Севар идва превратаджията княз Кормисош. При св. Теофан Изповедник името се чете Комерсий или Крумесис. В надпис около Мадарския конник се различава името пък се различава "Крумесис". Да се търси съвпадение между Кормисош и Крум (Крем, Крун) е малко рисковано, но не е изключено. Ако е правомерно да се търси близост между Крум и Кормисош, то тогава като успоредици на името могат да се прибавят с топонима Кримна отбелязан от Йоан Кантакузин през XIII в., крепостта - военен лагер Кримна, записана от византийския писател Мануил Фил. Сходни по звучене са тържището Кримной при Азовско море, споменато от Херодот през V в. пр. Хр.*

Клавдий Птолемей, известен географ на Античността при описанието на Сарматия споменава за град Кримни, намиращ се в близост до река Агар.

Гай Плиний Млади говори за града Кримнискос, намиращ се зад Истър, т.е. на север от р. Дунав.**

В сведението на Плиний Млади се намира и друга ценна податка. Римският писател споменава за град Офиуса, намиращ се на река Тира, от чието име получават името си и тирагетите –трако-скитско племе. Реката, наречена на града или обратното - връзката не може да се провери - насочва мисълта на изследователя към някакво предание. Мисълта за съществуването на предание се засилва и от засичането на наставката на град (река) Офиуса с имената на реките, споменати от Българския

апокрифен летопис от ХІв. Там се говори за реките Затиуса и Ереуса. Според нейния съставител там имало три реки, което означава, че съществуването на река с окончание на "уса" не е изключено. Близостта на град Офиуса до Истър (Дунав) и фактите от Апокрифната летопис, както и засичането на Кримнискос и планините Големокаменни (Макросгемни), предполага местностите, споменати от Плиний Млади да имат нещо общо с българската история в нейния ранен, досредновековен период.

Успоредица на името Кормисош, е прозвището на жителите на град Креме (Крум?), намиращ се на Черно море през късната античност и Ранното средновековие. Този град е отбелязан от Стефан Византийски. Обвързването на името Крумесис с прозвище на жители на град се засича с разказа за Гостун(Гостомсл), както и с правилото източните славяни да се наричат по името на градовете си - тверичи, уличи, смолени и др.

*

Тази вероятност предполага двойно назоваване и в Именника - по род и по град, като градът може би се изписва в края на всяка рубрика (твирем, текучитем, шегор вечем). Или с други думи «календарът» е всъщност топографско название, дефиниращо политическият произход на «колената» във владетелския списък, съобразно старинна държавническа традиция в индоевропейския свят на границата му с Азия и народите, живеещи там, очевидно под влиянието на онази властваща прослойка, наричана от Херодот «царски скити», а от ранносредновековните автори – хуни.

След Кормисош в Именника следва княз Винех (с разночетене Вниех). Като езикова успоредица може да се считат имената Воен (Vogen) в Градишкия летопис и Енравота-Воин - син на Омуртаг. Единствено готското име, което наподобява Винех е Винитарий.

Следващото княжеско име – Телец - е интересно и значимо владетелско име. Транскрипцията на владетелското име, предложена в Именника е същата, каквато и при св.Теофан Изповедник - Телец (Teletzin). У патриарх Никифор е предадено като Телесион (Telesion). Латинският хронист Анастасий Библиотекар се придържа плътно към изписването на Теофан - Teletzin.

Освен тези успоредици биха могли да бъдат посочени и други. Телец прилича на името Телерих от преводните хроники през Средновековието , каквато е хрониката на Симеон Логотет и Метафраст. Телериг е владетелско име, съществуващо в надписите от Първото българско царство, при това в печат с християнски възглас, аналогичен по произход и идея с печата на Тервел. Наистина, Телериг е считан за друг владетел от историографията и тук това не се оспорва. По-важното е, че княз Телец среща успоредица с това име.

Освен в езическите надписи на гръцки език от България, датирани през VIII-IXв., името Телисиас, както го изписва патриарх Никифор, съвсем изненадващо се среща в Боспорските надписи от Северното Черноморие, там където се намират античните успоредици и на имената на други владетели. Боспорските надписите се датират от II-III в. Сл.Хр., т.е. годините, когато Авитохол е дошъл на власт според Именника. В Боспорските надписи са представени две форми на името Телец - Телесиас и Телесиуос. Окончанието на второто име прилича на окончанието на реките Ереуса и Затиуса от Българския апокрифен летопис и на град (река) Офиуса от античните справочници по география.

Умор е след Телец в Именника. Единствените преки връзки, които могат да бъдат направени това са успоредиците с името Омуртаг, известно от надписите по колони, печати и в част от византийските хроники. Омуртаг е владетелят, оставил най-много надписи и провел деятелна строителна и държавна идеологическа нехристиянска дейност. Отново, както това става и в други случаи за дошлите след преврата владетели, срещаме сходство на Умар с имената на царете от "Боспорските надписи", където се чете името Омарос.

Умор е последният български княз, с който завършва списъкът на владетелите. Общият и съвсем кратък разбор на произхода и съвпаденията при първите (лични?) имена показва следното:

1. Имената на българските князе низхождат към старата степна традиция, отнасяща се вероятно до Боспорското царство от първите години след Христа. Аналозите на владетелските имена в запазените надписи от Боспора свидетелстват в тази посока. Съпоставени във времето на създаването им и съпоставени с големите числа на управление, посочени в Именника, Боспорските надписи могат да обяснат донякъде далечното минало на българите или да разяснят политическите отношения между Плисковските владетели и империята на степите, несъмнено съществуваща преди и след смъртта на Атила.

2. Второто име в списъка на Попов е тъждествено на Атиловия син Ирник, наследил властта над подчинените народи на хуните. За това свидетелства и остригването на главата в кръг - обичай, присъщ на царските скити и на благородническото съсловие при хуните.

3. Именника притежава успоредици с политическата история на русите, чехите, поляците и останалите славянски народи. Славянската връзка е обусловена от възможния прочит на някои имена и от рубриката за Гостун (Гостомысл). Успоредиците на това владетелско име са толкова много и толкова разнообразни, че не поставят под съмнение значимостта на името като славянско понятие. Обвързването със славяните след властта на Гостун и до управлението на Кормисош е характерна черта на целия Именник, проличаваща в езиковите успоредици на имената и данните от писмените свидетелства - български и чужди.

4. Именникът среща най-големи успоредици, съпоставки и исторически податки от сведенията в старобългарската самостоятелна и преводна книжнина, както и в данните от славянските ръкописи. Много от имената се срещат отбелязани в непреведени през Средновековието византийски хроники, както и върху каменни надписи от езическия период на българската дунавска държава. Лични благороднически имена от по-късни епохи, както и названия на местности и селища потвърждават връзката между действителността, създава документа и българското историческо предание през вековете.

5. Античните извори за Черноморието и Каваказ, както и по-общите данни на Херодот за скитите благоприятстват прочита на имената от княжеския списък.

6. Традицията в славянските ръкописи имената на владетелите или благородниците да бъдат поставяни в писмен текст заедно с имената на градовете, от които произлизат или които управляват, е запазена и в Именника. Проблемът е единствено в разпознаването на словосъчетанията, съдържащи в себе си сведения на градовете - загадъчните и изобщо неразгледаните от славянска езикова гледна точка словосъчетания в края на всяка рубрика.

7. Личните владетелски имена в Именника на българските князе не се повтарят, което е в разрез с обичая в други славянски владетелски списъци, пък дори и неславянски. Това обстоятелство насочва мисълта на изследователя към създаването на друга представа за ранносредновековното ни минало.

8. В Именника няма нито едно име на жена, нито са указани родствените отношения между владетелите и техните наследници. Отсъствието на жена и липсата на родствени отношения е твърде странен факт, имайки предвид обичая при родословното изложение в Апокрифния летопис от ХІv. или практиката при руските и други славянски документи. Разнородният характер на имената (хунски, славянски, готски и източни-тюркски) и отсъствието на женско име показва, че това не е племенно-народностен документ. Именника е свидетелство за върховната власт на степната империя, управлявана от различни родове, които невинаги имат пряка династическа връзка, но носят определени белези, най-характерният от които е остригването на главата в кръг, считането на река Дунав за свещена граница между два центъра на властта – южен и северен, при която граница очевидно се търси връзка с античното население на Черноморието и Предна Азия.

Прегледът на личните имена разкрива неочакваните връзки на Именника със сведенията от руските, моравските и византийските текстове. Но успоредиците на личните имена не изчерпва историческите сведения в текста и подтекста. Родовите имена, които от гледна точка на политическата история са и по-важни, защото са пряко свързани със законността на княза, също могат да бъдат използвани за разчитане на документа.

Тълкувателите на Именника до настояще време предпочитат да видят в понятието "род" семейно фамилно име, съответстващо на владетелските династически имена през Средновековието. Приемайки четенето на "родъ" като "династия" те разработват сведенията от Именника в посока на историческите свитъци от Франкски или Германски средновековен образец. Предполагайки структура на българското общество, съответстваща на родовите структури на тюркските и/или германските племена, историците виждат в родовото име семейна принадлежност. Така, по формално типологични успоредици с владетелските списъци от политическата традиция на други народи и според едно от близките до XIXв. възможни значения на понятието "род" в славянския език, родовите имена в Именника на българските князе биват приети за фамилии.

Подобна хипотеза изглежда приемлива, защото според някои четения на каменните надписи от Първото българско царство при Омуртаг се виждат имена като Кюригир, Чакарар и т.н. Дали това обаче е еднозначно тълкование, водещо до категорично историческо заключение?

На славянобългарски "родъ" заедно с "язык", "племя" и "народъ" означават народностен, в смисъл на семейно-племенен произход. В старобългарските документи обаче най-разпространеното понятие за общност е "язык"(което следва старозавтените библейски образци) и едва след "язык" се появява думата "родъ". Думите "племя" и "народъ" не се срещат често в старобългарските книги. Следователно при прочит на славянобългарски свидетелства понятието "родъ" би стояло еднакво близо и до народностно(етническо), и до семейно(родово) име. Документалните свидетелства от Първото българско царство, когато сигурно е записан и Именника предпочитат "родъ", наместо "народъ". Например в "Сказание за железния кръст" се говори за "български родъ", наместо "български народ". Черноризец Храбър в прочутото и изключително важно "Сказание за буквите", както и в Пространното житие на св.Кирил Философ и др. Предпочитат думата «род». В надписа на последния български цар от Първото царство - Иван Владислав - се чете "българин родом".

Подобни исторически факти, както и продължилия чак до освобождението от 1878г. обичай българите да наричат себе си "по род българин" предизвиква разширени виждания за смисъла на "родъ" от Именника. Изхождайки от тази предпоставка при сравнението на родовите имена от Именника като успоредици биха се приели и племенни имена и названия на народи, отбелязани в славянските и византийските ръкописи.

Родовите (или племенни) имена от списъка на българските князе могат да бъдат разделени на две части - преди княз Кормисош и след него. В първото време има два рода - Дуло и Ерми. Във втората част има три рода - Вокил, Угаин, Укил. Някъде вместо "Вокил" се чете "Укил".

Най-любопитен и най-значим е рода Дуло. Относно рода Дуло обаче не е известно кой знае какво. В каменните надписи този род не се среща, в летописните съчинения от славянски произход също няма нищо, нищо не се казва и във византийските или латинските документи. Липсват и известия от запазените печати или медальони на български князе или благородници, каквито печати например са останали от владетеля Тервел, Омуртаг и патрициите Кубер, Мавър и Телериг. Средновековните български графити, запазили останки от изречения или съдържащи лични имена също не казват нищо за патриарсите от Дуло. Археологическите находки като чаши,лични вещи, въоръжение и т.н. също не предоставят никакви данни.

По тази причина при разтълкуването на Именника е допуснато нарушение на основното правило при работа с документи. Когато текстът е кратък, повреден или

прекъснат, той следва да се разчете на основата на познати и подробни летописи. След като има намерени успоредици за първите (лични) имена като Исперих, Тервел, Телец и Кормисош, то би следвало да бъдат открити и успоредици на родовите имена като Дуло, Ерми, Вокил, Угаин и Укил.

Парадоксът на историографията - родовете на основателите на държавата да бъдат забулени в тайна - остава един от съществените въпроси на Именника.

Но какви са възможностите да бъдат намерени податки за рода Дуло? Отговорите са няколко. Първият е банален - някой се е постарал да заличи спомена за Дуло. Възможно е това да бъде новодошлата династия - Вокил или Угаин, която издига 80% от езическите каменни надписи, построява големите паметници през VIII-IX в. и води нападателни войни срещу Византия, ако приемем Крум и Омуртаг за наследници на превратаджиите.

Но сведение за Вокил или Угаин също липсва. Следователно родът Дуло е неудобен на някой друг. Освен у новодошлата на престола династия, желание за изтриване на историята на Дуло би имал и родът, който приема освободената власт на Авитохол над степните племена след отпадането на българите от върховното място. Властта над степите след 1018г. на дело наследява властта на българите, след като византийският император Василий II Българоубиец слага край на българската независимост. Безспорно наследниците на степите са руските князе, които още от Хв. проявяват стремеж да седнат на трона в Преслав. Следователно в руска среда биха се открили успоредици на родовото име Дуло или ако не цели текстове, то поне някакво откъслечно сведение, близко по звучене и историческо значение на фамилното (народностното) име на Князете-основатели.

Третият отговор относно мястото и значението на рода Дуло в славянската книжнина идва направо Именника. Родът Дуло притежава второ прозвище - Вихтун. Именно със засичането на успоредици в прозвището "Вихтун" може да се каже нещо повече за Дуло.

Прави впечатление, че безименният съставител на българския княжески списък не съобщава за двойно именоване на родовете Вокил(Укил) и Угаин. Причината за това изглежда се състои в незаконният им произход. От достолепието на стария род, проявено в специалния знак на властта - остриганите глави, и уважението, с което славянският хронист говори за него става ясно, че превратът срещу Дуло е събитие със значими последици за българската история. Говорейки за рода Дуло, летописецът всъщност казва, че това е онзи славен род, известен повече като Вихтун.

Какво точно значи Вихтун на славянски език, обаче не може да се каже отведнъж. Безспорно то е двусъставно име като вече разгледаните Гостун, Славун, селищата, окончаващи на "ун"- Зейтун, Карвуна, Новиетун или Корсун. *

Тръгвайки по линията на преки сравнения с изписаното в Именника първоначално име - Дуло, изследователят се натъква на сравнително повече успоредици, дори и понякога да звучат изненадващо. В Повесть Временных лет се намира следния разказ, съчетан с любопитни историко-географски податки за ранната история на славяни и българи: "Словенскомъ же языку, яко же рекохомъ, живущо на Дунаи, придоша от Скуфъ, рекше от козаръ, рекомии болгаре и седоша по Дунаеви, и населници словеномъ быша. Посемъ придоша угри белии и наследиша землю словенску. Си бо угри почаша быти при Ираклии цари, иже находиша на Хоздроя, царя перьскаго. [...] Дулеби живяху по Бугу, где ныне вельинене, а улучи и тиверьци седяха бо до Днестру, приедеху къ Дунаеви. Бе множество ихъ, седеху бо по Днестру оли до моря, и суть гради их и до сего дня, да то ся зваху от грекъ Великая Скуфъ."

Сведението от Повесть временных летъ заедно с разказа за Гостомысл предоставя данни за Именника на князете. Очевидно казаното в Именника "и по томъ приде на стране Доуная Исперих князь - тожде и доселе" се отнася към въпросното заселване на българите и славяните по р. Дунав, защото Голяма Скития(Великая Скуф) съвпада с територията на Велика (Кубратова) България при историко-географските предатви на византийските хронисти.

Сходното славянско прозвище на рода Дуло, откриваемо в текста на Повесть временних летъ е племенното "дулеби". Разбира се езиковата успоредица между "рода Дуло" и племето "дулеби" може да почива на формално звуково сходство и да не отговаря на същинското положение на нещата.

Името Дуло притежава и други успоредици, които също не напускат земите на Северното Черноморие и поречието на големите южноевропейски реки. Отново сходното име се открива в Боспорските надписи. То е най-близката по звучене, употреба и исторически престиж съпоставка - "Дулас"!!!

Наистина, някои учени като проф.Иван Венедиков виждат във вида на "Дуло" прочутата маджарска династическа фамилия Дюла, управлявала Унгария дълги години. Сближението между българската политическа традиция и унгарската е твърде възможно. Но Дюла е датираща *post quem*, а не преди датата на съставяне на Именника, която е най-малкото съотносима към IXв.

Съвпадението на трите податки- "дулеби", Дюла и Дулас в родово-политическите организми на северните народи, рамкират езиково-политически територията, на която фактически се е разпростирила властта на Велика България.

Вторият, наместнически род, отбелязан в Именника се нарича Ерми. За него могат да се посочат няколко основни успоредици.

Първата е засвидетелствана в каменните надписи, издигнати от Омуртаг. Интересно е обаче, че титлата, употребена за иначе безименния Омуртагов благородник е славянска. Нека впрочем да бъде видян отново целият текст според превода на Веселин Бешевлиев:

"Кан сьубиги Омуртаг.....жупанът(!) беше мой храненик и като се разболя, умря. Той беше от рода Ермиар (Ermiares)."

Още Бешевлиев прави и връзката между родовото име от каменния надпис и казаното за Ерми в Именника. Отново издателят на каменните надписи прави и сравнение с името на аварския вожд "Ермичис", както и с аварското племе "Ермихиони".

Направената разработка от страна на Бешевлиев е много важна. Тя насочва мисълта в няколко посоки - първо, че понятието "род" може да значи и племе, което се вижда от отношението "Ерми" - "ермихиони" и от предполагаемата връзка "Дуло" - "дулеби".

Втората насока, определена от текста в каменния надпис е търсенето на славянски успоредици. Ако Ерми и Ермиарес съвпадат, то тогава личното име на безименния български благородник би следвало да се разгледа в светлината на славянските благороднически имена. Посочената титла "жупан", която е отбелязана също така и в надписа върху чаша, принадлежаща на благородник от Преслав, свидетелства поне за силно славянско влияние над рода Ермиарес (Ерми).

Освен най-важните български успоредици относно владетелското име Ерми, в безбройните лични и родови имена от епохата на Великото преселение на народите също се откриват общи места. Например името на готския вожд Ерменрих (Херменрих). Успоредницата тук е двойна, защото от една страна първата част е сходна с Ерми - Ермен, докато наставката "рих" съответства на наставката "рих" в името "Исперих", означаваща както по всичко личи владетелско достойнство. Същото име - Ерменрих - предава и Амиан Марцелин в разказа си за хунското нашествие в Европа. Ерменрих е владетел на народи, които живеят близо до р.Дон и по всяка вероятност са били предшественици на българите. Важно е да се отбележи, че Ерменрих е предшественик на Витимир, чието име се сближава с предполагаемото Витохол. Близостта във времето на владетеля Гостун, произлизащ от Ерми и управлението на Безмер позволява да се мисли за готско влияние върху княжеското семейство или за българско влияние върху готите. Впрочем ранносредновековните автори непрекъснато говорят за именни заемки между различните племена. Например Йордан пише следното:

"...всеки знае и забелязва, че племената взимат за своя употреба повече(от собствените си) имена - така римляните взаимстват от имената на македонците, гърците от римляните, сарматите от германските, готите - най-вече от тези на хуните". Или

с други думи готите, които са етнографски смесени с други племена или поне повлияни от политическата сила на славяните(словенете) взаимодействат от хуните, чиято политическа традиция е доказано обвързана с българската.

Разработката на родовото име "Ерми", по-щастливо с успоредиците си от Дуло, обръща погледа на историка към готско-аварско влияние върху владетелския двор, както и върху факта, че носителите на това име управляват части от славянски общности, което е видно от разказа в Повесть временных лет, Хронографа от 1679г. и титлата "жупан", присъща на славянския политически живот в Дунавска България.

Още един път! - за да прогони съмнението в случайност - българско княжеско родово име се среща в надписите на Боспорските царе. Там то се изписва като Ерм. Засичането за пореден път на българско владетелско име, отбелязано в Именника с име от надписите на Боспорските царе, както и фактът, че Стара България се намира на територията на Боспорското царство, в близост до градовете Херсонес, Олбия и Фанагория, дава право на изследователя да настоява за търсенето на връзка между античните народностни и племенни имена от областта и сведенията от Именника на българските князе.

За наместникът от рода Ерми съществува и успоредица, която произлиза от названията на местности в Западна България. Сходно на Ерми е името на река Ерма в Трънско.

Държавния (религиозния) преврат през VIIIв. поставя на власт рода Вокил. За това име не са ни познати успоредици, но заслужаваща за внимание е наставката "ил".

Последният споменат род е Угаин. За него също не са ни известни други успоредици. Името прилича на старата българска титла "багаин".

Последният споменат род е Укил. Не са ни известни други сведения или податки за родовото име. Наставката "ил" е същата, както и при Вокил. С малко повече въображение изследователят би открил сходство между начина, по който звучи Укил и произнасянето на славянското племенно название "угличи", които се намират в историческа, географска и вероятно народностна връзка с тиверците и дулебите. А оттам с градското начало при българи и славяни, което отново насочва мисълта в подкрепа на свещена топография, отбелязана в Именника.

Разгадаването на родовите имена от владетелския списък показва същата особеност, каквато и разчитането на личните имена - обвързаност със славянската история и езикова култура, с индоевропейската демографска и политическа именна традиция. От друга страна препратките в политическо и военно отношение говорят за силна власт върху едно огромно пространство в Източна Европа. Пространството, очертано приблизително от успоредиците на имената, забелязани в славянските и византийските хроники покрива областта, определена от Клавдий Птолемей и Тацит като "Сарматия" или по-точно - Западна Сарматия. Тази територия, затворена от Балтика и Северното Черноморие предоставя исторически останки за българската история и от Античността. Несъмнено това е историята на Боспорското царство, чиято културно-политическа традиция Именника на българските князе несъмнено продължава.

Глава III. Остриганите глави

Най-важната пояснителна бележка в Именника на българските князе, вероятно и заради която е написан самата летопис е бележката за остриганите глави. Остригването на главата е исторически белег, доказващ приемствеността във властта, т.е. законността на владетеля. Затова сведението за остриганите е много важно. Остригването на главата в кръг е основен довод да се настоява за приемственост между Античността и Средновековието. Защото подробното разглеждане на остригването препраща изследователя чак в годините на Гръкоперсийските войни, още през Vв.пр.Хр.

Ето как изглежда сведението за остриганите глави в Именника на българските князе:

"...Безмеръ 3 леть, а род сему Дуло, а леть ему шегоръ вечем. Сии 5 князь дрѣжаше княжение обону страну Дуная леть 500 и 15 остриженами главами. И потомъ приде на страну Дуная Исперих князь, тожде и доселе. Есперерих князь 60 и одино лето, родъ ему Дуло, а леть ему верени алемъ..."

Текстът е категоричен, че законната династия е управлява 515 години с остригани глави, което е продължило до мига, когато Исперих е преминал на юг от река Дунав. Следователно остриганите глави носят закоността на властта, защото в противен случай, ако това е само етнографска подробност с битов смисъл летописецът би пропуснал да я отбележи. Зад пояснението за украсата на главата и начина на управление при българските князе стои някакъв разказ или предание, отнасящо се до ранната история на степите или епохата на елинизма. Затова откриването и сравняването на исторически документи, летописи и старинни сведения за обичая главите на владетелите да се остригват в кръг, би спомогнал да се разчете по-ясно изключително важната податка, останала странно досега извън полезрението на изследователите, или разтълкувана в еднопосочен ред по логиката на въображаемо историческо предположение, без да бъде сравнена с данни от други летописи.

В запазените старобългарски текстове на славянски език липсват подробни описания за българските князе. В каменните надписи податки също не могат да бъдат намерени, както и в цялата традиция на приписките върху камък или книга. Обръщайки се обаче към византийските и латинските хроники, ученият би се уверил, че в първокласни извори от Античността и Ранното средновековие съществува значително количество успоредици, разказващи за обичая на остригването. Същото се отнася и за арабските ранносредновековни извори, които непрекъснато поднасят изненади на изследвачите на старината, защото те не гледат от мястото на Византия или Рим и следователно виждат допълнителни неща.

Първата успоредица за остригването ни е представена не от кой да е, а от тримата най-изчерпателни автори за събитията от първите години на българската държава на юг от р. Дунав - Св. Теофан Изповедник, патриарх Никифор и Анастасий Библиотекар.

Текстът на съобщението у тримата е следния:

А. Св. Теофан Изповедник

" Българите, като въстанали, избили господарите си, които произхождали от (ханския) род, и поставили мъж злонравен на име Телец (Teletzen), на 30 години. А мнозина славяни като избягали, преминали към императора, който ги настанил при Артана."

Б. Патриарх Никифор

" Работите пък у хуно-българите се развивали по следния начин. Те след като се уговорили помежду си, убили тези, които обладавали по родова линия властта над тях, а за свой вожд поставили така наречения Телесий (Telession), строг мъж, който заедно с това проявявал от младини смелост."

В. Анастасий Библиотекар

" Българите пък като въстанали , убили своите господари, които произхождали от(ханския)род и поставили на престола мъж неразумен, на име Телец (Teletzin), който бил на тридесет години."

Преводът в корпуса на гръцките и латински извори за българската история -ГИБИ и ЛИБИ - съвсем произволно допускат четенето на използваната и от тримата писатели дума "сейра" (seira) като преносно значение на "владетелски род" . За първи път такъв превод е направен от В.Залатарски в неговата основополагаща "История на българската държава през средните векове".

Подобно превеждане на думата и обяснение на текста наистина е допустимо. Преди да се разтълкува обаче едно понятие, очевидно преповтарящо по

смисъл Именника, защото логиката и излагането на събитията са почти същите, следва да бъдат щателно проверени всичките значения на думата "сейра". В известния речник на Лидъл-Скот думата е извадена с няколко значения, като използваното от Златарски преносно значение на "родова връзка" не се приема за текстовете на Св.Теофан Изповедник и патриарх Никифор. Думата "сейра" както и повечето старогръцки думи има няколко значения, като в едно от тях тя означава остригана на парчета или на «дупка» коса. "Сейра" (seira) има значение и на ласо, примка и др. Например племето на партите, един ирански конен народ е наречен "сейрафорой"(seiraforoi) от известния лексикограф Свидас, а св. патриарх Фотий пък използва глагола "сейрао" (seirao), който буквално означава "хвърлям ласо". Очевидно е внушението на думата за кръгообразна подстрижка, наподобяваща остригване, при което да се образуват кръгли участъци, лишени от коса.

Разтълкувано в предлаганият от английския речник смисъл, съобщението на Св.Теофан Изповедник и патриарх Никифор преповтаря Именника в частта за преврата срещу Дуло.

Засичането на името Телец от Именника и при двамата византийски хронисти, както и при Анастасий Библиотекар свидетелства за достоверност на разказа. Съставителят на Именника относно преврата казва така: "...измени родъ Дулов, рекше Вихтун", а Св.Теофан Изповедник казва "българите като въстанали избили господарите си, които произхождали от остриганите".

Кормисош (или Кормесий) е първият владетел от новата династия на Вокил. Дали Вокил е запазил обичая князете да ходят с остригани глави - това не е известно. По-вероятно е наистина остригването да се е запазило дори до края на Първото българско царство, но вече като битова останка без идеологическо съдържание. Два века след преврата през VIIIв., вече след Покръстването, немският посланик в двора на византийския император Луидпранд вижда с очите си един остриган български благородник по време на приема, даден от василевса. В отчета си Луидпранд изказва възмущение от предимствата, дадени на българите по време на управлението на Симеоновия наследник - св.цар Петър I, упоменат и от Българския апокрифен летопис от XIVв. Затова текстът на немския царедворец е пълен с жлъч и обидни характеристики. Ето какво впрочем казва посланика през XVв. в доклада си, предназначен за немския владетел Отон I:

" И когато след многословните песнопения и отслужване на литургията бяхме поканени на трапезата, той, очевидно за да ви унижи мои августейши господари (Отон I и съпругата му), постави пред мене на отсамната и страна, която беше тясна и дълга, българския пратеник, който беше остриган по унгарски обичай, беше препасан с медна верижка и правеше впечатление на оглашен."

Остригването е било в кръг, защото латинският писател употребява израза "ungarico more tonsuram", което буквално преведено би означавало "тонзура по унгарски обичай". Причината за сравнението с унгарските обичаи се състои във факта, че Луидпранд познава по-добре унгарците, които са съседни на Немското кралство. Това естествено не означава, заимстване на маджарски обичаи от българите или тюркско-угорски произход на българската обичайна и обердна практика. Още византийският император Лъв VI Философ прави сравнението между българи и маджари, наречени от него "турки". Приликата в начина на воюване и общото място, откъдето излизат българи и унгарци при атаките им срещу Византия допуска сходство в обичаите или военното устройство. Но отбелязването в Именника на старинна традиция, при която князете ходели "остриженами главами" предполага друга вероятност - че унгарците са заели старобългарски обичай. Или че българи и унгарци следват прастарата традиция на степите, отвеждаща през Атила към скитските обичаи и поверия.

Забелязаната връзка между руската и българската история, подчертана при управлението на Гостун (Гостомысл) и безспорно доказана в цялата славянска книжнина по принцип, се проявява отново в сведението за остриганите глави. Киевският княз Светослав, чиято политическа съдба е свързана пряко с историята на България през XVв.

също държи главата си остригана, подобно на князете от Именника. Ето какво казват свидетелствата на епохата, каквото е съчиненето на византийския писател Лъв Дякон:

"Светослав пък пристигнал от отвъдния бряг на една скитска лодка (странно военно съоръжение за конен народ -б.м.Ст.Чурешки) с весло в ръка и гребял заедно с другите като обикновен войник. Външният му вид бил приблизително такъв: среден ръст, нито необикновено висок, нито пък нисък, с гъсти вежди, сини очи и чип нос, без брада и с горна устна, обилно обраснала с гъсти и дълги мустаци. Главата му била съвсем гола, но на едната страна висял кичур коса, който означавал благородният му произход. Той имал набит врат, широки гърди и стройно телосложение и изглеждал свиреп и див."

Спусната до раменете коса виждаме в портретите на българските ханове Тервел и Омуртаг. Техните образи са запазени върху печат и медальон, съответно от VIII и IX век. Заедно с формата на косата ясно се разпознава украшението за глава, указващо за благородния им произход. Дългата коса, която се спуска до раменете на кесаря Тервел изключва възможността споменатия в Именника български владетел да бъде остриган напълно.

Сходните обичаи на остригане на главата при двата народа могат да спомогнат много при разтълкуването на Именника като специфичен вид исторически документ. Защото данните за руските князе са почерпани не от кой да е, а от Лъв Дякон, учстник в похода на император Йоан Цимисхий срещу нашествието на русите под водачеството на Светослав. През 968г. руският владетел напада България, тогава управлявана от св.цар Петър I, чийто велможа е видял и Луидпранд. След едно голямо сражение и редица обсади русите превзели столицата Преслав. Преди това дружините на Светослав отблъснали печенезите, които действали в помощ на българите, обсаждайки Киев. През 970г. руският княз Светослав влезнал тържествено в Преслав и започнал да се разпорежда самодържавно в стила на първобългарските князе. Влизането на Светослав в столицата притежава според нас същото значение за българската политическа традиция, което и преврата от средата на VIIIв. Руският княз не желае просто да влезе в българската столица. Той искал да я превърне в средище на земите си или казано другояче - да върне старото положение, описано в началните страници на Повесть временных лет, при което всички славяни са управлявани от политически център в земите около р.Дунав. Руският княз желае да управлява велика държава, държаща в подчинение огромни земи и редица народи на територията от Черно до Балтийско море.

В Повесть временных лет руският летописец Нестор приписва на Светослав следните думи, казани в писмото до майка му(Велика руска княгиня):

" Не желая да остана в Киев, искам да живея в Переяслав на Дунав, защото там е средата на моята земя(sic!), и защото там се стичат всички блага: от Гърците злато, тъкани, вино и различни овощия, от Чехите и Унгарците сребро и коне, от Русите кожи, восък, мед и роби".

Някои историци-марксиста тълкуват сведението на руския автор като доказателство за икономическите отношения между държавите. Всъщност става дума за плащане на данъци от васално зависимите владетели към българския цар, който продължавал да се счита за върховен владетел на голямата източноевропейска (степна) империя. Както и Атила.

Стремленията на Светослав, очевидно напомнящи на амбициите на владетели като Тервел и Крум, принудили ромеите да изпратят войска, която през 971г. в няколко сражения разбила русите и ги изгонила на север от р.Дунав. Самият Светослав, връщайки се обратно в Киев, бил нападнат по пътя от печенежки отреди и убит. От главата му, след като била обкована със злато печенежкият вожд си направил чаша, с която пиел за да си спомня за победата над русите. На чашата-череп бил издълбан надпис "Търсейки чуждите, изгуби своята".

Успоредницата със съдбата на император Никифор I Геник, който сто и шестдесет години преди това е убит от войниците на Крум, а главата му е превърната в чаша, подтиква историята да вижда две неща. Първо, че печенегите постъпват с труповете

на заклетите си врагове както конните езичници от степите и следователно държат страната на българите. Второ, че киевският княз Светослав не е тръгнал на обикновен завоевателен поход, а на решителна идеологическа война, след която би спечелил властта над много по-обширни земи, отколкото някои съвременни изследователи допускат.

Обичаят за правене на чаши от черепи е много стар и низхожда към Античността. За него говори още Херодот. Казаното от Херодот се вписва идеално и в идеологическата борба между Византия и България при княз Крум и василевс Никифор I, и в отношенията между печенези и руси през Хв. И българите и печенезите следват степната военна традиция, оставена от скитите. Следователно историята с похода на киевския княз Светослав срещу България не е така проста и банална, както обикновено се представя в историческите съчинения, виждащи в действията на Светослав обикновен грабителски набег. В сложните отношения на степната империя, държана (управлявана) от наследниците на Ирник, русите заемат важно място. Затова казаното от Лъв Дякон за Светослав и съпадението на обичая, описан в Именника потвърждават верността на принципа податки за ранната българска история и по-точно за Именника да се търсят в славянска и руска среда. Или пък в писмени документи, засичащи общата история на двата народа.

В този смисъл за историка, изследващ обстойно изворите и свидетелствата за ранната българска история, прекалено любопитен остава въпроса относно съдбата на волжките българи. Засичането на текстовете от Именника с руската владетелска традиция и с практиката на унгарците според сведението на Луидпранд, показва всеобща благородническа традиция, спазвана от конните племена, идващи от Изток и задължителна за управниците на степните военнополитически съюзи.

Излизайки от гледната точка на византийските хронисти, изследователят се натъква на една друга, не по-малко интересна и важна. Става въпрос за сведенията на арабските пътешественици и събирачи на интересни разкази или случки, които през същия този Хв. минават през земите, населени с българи, славяни, руси и хазари. Обичаите, политическата традиция и културните характеристики на изброените народи са любопитни, защото те всички се намират под властта на хазарския хаганат. А известно е че същите тези хазари по думите на византийските летописци прогонили българите на Исперих (Испор) и наследили земите на Велика или Стара България. Същите тези хазари убиват и знаменития български княз-основател на дунавска България - Испор.

От запазените извори на арабски автори важно значение за разтълкуване на посланията в Именника на князете притежава сборника на Наджиб Хамадани "Сътворени чудатости". В него е записано следното важно известие:

" Булгар - Това е огромна област. В единия ѝ край живеят неверници, които щом видят царя си , свалят шапка и я слагат под мишницата си. Има обаче хора в страната България, които са близки към исляма. Тези хора са здравеняци, воители на вярата и храбри. Те са с остригани глави и носят къси кафтани. Те въртят търговия с кожи. И вярващите и неверниците имат право да пият вино. Пияни хора не се срещат обаче."

Най-важното сведение в дневника на арабския пътешественик е пасажът за остриганите глави на волжските българи. Косвено арабският писател дава да се разбере, че става дума за благородниците, защото тази група е отделена от останалите по няколко признака - пострижка, облекло, воински качества и качества на характера. Пояснението, че правят търговия с кожи подсказва издигнатото им положение в обществото. Доказателството за разликата между благородници и нисше съсловие е вероизповеданието - по-издигнатите родове са мюсюлмани, а останалите изповядват друга вяра, вероятно езичество. Отново, както и при Именника, ученият се натъква на отделителния белег между благородници и простолудие - остриганите глави.

Говорейки за страната Булгар Наджиб Хамадани предоставя две важни податки за разсъждение върху въпроса за вярта на българите и общественото им деление. Едното е разделението на вероизповеданието съобразно общественото деление, а другото е обичаят българите да пият без да се напиват, което подсеща за Крумовите закони. Засега важно е да се отбележи, че Именника намира нова потвърждение на

казаното от неговия съставител в рубриците му. При това от известията за миналото на волжските българи, които подобно велможата на св. цар Петър I си стрижат косите и за разлика от Дунавските българи, останали верни на християнството, изповядват исляма.

Трите важни текста, предоставящи успоредици на Именника - ръкописите на Луидпранд, Лъв Дякон и Наджиб Хамадани доказват налчието на много силен и важен обичай, различаващ благородничеството от простолюдието. Силата и разпространението на обичая князете или прсто предводителите да бъдат остригани проличава от дълготрайността на обреда и неговото широко пространствено разпространение. От друга страна, вървейки по степента на достойнство и значение на хората, изпълняващи обреда на остригането, изследователят може да построи йерархията във вътрешната подредба на степената държава.

Сведенията на анонимния съставител на Именника остават първостепенни при исторически възстановки, защото предават подробно отличителните черти на българската аристокрация. За тях мълчат византийските писатели, но несъмнено използват подобен род белези като система на разпознаване в народностните си назовавания. Нещо повече.

Във Византия е обичай модните дрехи и прически да се наричат по народа, който първи ги е употребил или за когото те са неотделима част от етнографското поведение. Прочутият историк на Юстиниановата епоха - Прокопий Кесарийски - свидетелства за модна прическа, специална дреха и шалвари, разпространени сред привържениците на цирковите партии. Начинът на остригане, при който косата се остригва отпред до слепите очи е определен като "хунски". Това е важен знак за популярната политическа идея на деня, защото димите са политическа сила във Византия.

Всеки народ от новопоявилите се народи по границата на Византия носи косата си различно и в съответствие с общественото ѝ значение. Ето какво пише Агатий Миринейски, който е продължител на Прокопий Кесарийски: "На царете на франките е напълно забранено да си острижат косите. Те от деца ходят винаги с нестригани коси и всички плитки им се спускат много красиво върху раменете, както и предните плитки, разделени на челото висят от двете страни. Разбира се, не както у аварите и турките - невчесани, нечисти, мръсни и сплетени грозно с приплетка...". Византиецът вижда добре разликата между франки, турки и авари, които напълно се различават от остриганите по хунска мода конни племена.

Засичайки успоредиците на сведението за "остриганите глави" в едно и също време - Хв., изследователят доказва значимостта и разпространението на обреда. Но това не позволява да бъде разгадан неговият смисъл. За да бъде проумяна историята и скритото известие на самия обичай ученият трябва да намери други податки, връщайки се назад във времето. Още повече, че летописецът, съставил списъка на българските князе безусловно е подчертал продължителността на преданието - "тези пет князе държаха княжението с остригани глави", казва книжовникът. Следователно обичаят съществува още по времето на Авитохол и най-вероятно не започва със самия него. За да се разбере културната история и смисълът на обичая, историкът следва да потърси нови данни в текстовете на античните автори и по такъв начин да загради възможните решения на историческата задача. Разбира се без да напуска областта, в която хронистите от Хв. и съставителят на Именника виждат продължението на традицията князете и вождовете да ходят остригани.

В европейската историография по въпросите на Великото преселение на народите не съществува и никога не е съществувало единно мнение относно народностния (в смисъл на религия, език, антропология и обичай) произход на хуните. Прието е мнението, че те са тюрки, ала едва ли всички племена и родове, влизащи в състава на степното обединение, начело на което стои Атила са тюрки. Страшното нашествие, стигнало по предание до Рим, където "бичът Божи" - Атила - се среща с папата, оставя огромно впечатление на съвременниците. Нещо повече - ужасът от хунската вълна остава силен дори до Хв., когато все още се разправят приказки и се носят предания за

хунския предводител. Дори германският епос "Песента на нибелунгите", записана приблизително по това време запазва спомен за Атила, наречен Етцел. Разрушителната сила на степното нашествие дава храна на въображението и предоставя огромни възможности пред надарени писатели да засипват с метафори и сравнения читателя на исторически хроники. Затова понятието "хун" се превръща повече в синоним на безпощадния конен воин, отколкото на азиатска орда.

Редица изследователи на хунското проникване в Европа, забелязват, че сведенията за хуните вървят в обратно степенуване с приближаването на конните воители от Евразия към Централна Европа и Източна Франция. Ако в първите текстове, писани през III-IVв. хуните не са нищо друго освен дивни конни стрелци с лък с безпогрешен изстрел от коня, то през Vв., когато е фактичката мощ на хунската империя под водачеството на Атила, хуните са представени като достойни и дори изтънчени варвари. Християно-римската цивилизация изглежда оставя отпечатък, както мисли френският историк Жак Льо Гоф и хуните през Vв. вече притежават нещо подобно на градове и дори бани!

Любопитно и важно сведение за Атила и неговият двор оставя Приск Панийски, византийски дипломат, изпратен с мисия при хунския вожд. Добросъвестен и много точен в наблюденията си автор, Приск, известен още и като Приск Тракиецца оставя ценни, макар и разпръснати сведения относно живота, обредите, обичаите и воинското дело на хуните. Именно от неговият разказ за пира в двора на Атила историците научават името на любимия Атилов син - Ирнас, отъждествен убедително с личността на княз Ирник от Именника. Но освен тази успоредница в текста на Приск се намират и други интересни съобщения, потвърждаващи казаното в списъка на владетелите.

Приск прави първата съпоставка между скитите и техните наследници в степите - хуните. Успоредницата на податката в Именника гласи дословно така:

"Тъй като са разнородна тълпа, Скитите допълнително към своя варварски език изучават усърдно езика на Хуните, Готите, а също и на Авзонците - тези от тях, които имат търговски връзки с Римляните. Но твърде трудно някой от тях говори на гръцки, освен ако не е от пленниците, които те отведоха от Тракия и Илирийското крайбрежие. А тези, последните, могат да бъдат разпознати от срещналите ги по скъсаните дрехи и занемареността на главата като хора, променили участта си на по-лоша. А този приличаше на Скит, който живее разпуснато, тъй като беше добре облечен и си бе подстригал главата в кръг."

Целият текст е от значение за разчитането на Именника. Приск, непосредствен наблюдател на събитията, съобщава за смесения състав на хуните. Пратеникът различава скитски и хунски език, което от своя страна свидетелства за наличието на две различни народности общности със сходна политическа традиция и най-вероятно под скитски език тук се разбира славянски. Пратеникът на императора споменава също така за използването на готски и авзонски(латински) език, с което подкрепя виждането за готско и, евентуално, за неславянско влияние над Именника на князете.

Второто важно известие в "Готска история" е податката за благородниците и издигнатите хора, които си стрежели главата в кръг. Твърдението на Приск пряко подкрепя текста на Именника, чиито петимата князе - Авитохол, Ирник, Гостун, Курт и Безмер, управлявали 515г. "остриженамаи главами". Казаното от Приск прави двойна подкрепа на Именника - един път посредством споменаването на Ирнас (Ирник) и втори път чрез посочването на благородническия белег - остриганата в кръг глава. Очевидно законността на властта е получена от Атила, а неговият син я наследява. Впрочем историята на Приск е ключова за разтълкуването на Именника не само защото преповтаря на два пъти сведения от владетелския списък, а защото обяснява поради каква причина Именника брой с един владетел преди Ирник, а не с три или четири, макар да е ясно, че българите са били обособени като народ преди Vв.

Непосредствено преди Приск в античните извори обичаят на остригването е предаден от Атений, автор от епохата на римския император-философ Марк Аврелий. Атений обяснява мотивите за остригването чрез прастарата легенда, дошла от незапомнени времена. "Поради множеството сполетели ги нещастия от скръб, те (скитите),

остригали едновременно от себе си и сполуката, и косите си, и тези, които бяха от външно на тях племе нарекоха начина им на подстригване заради надменността им "да постъпиш като "скит". Недвусмислено се подчертава отново социалното значение на скитския обичай заедно със спомена за исторически събития от Античността – неklasическата антична действителност по периферията и контактните зони на елинистическото койне.

Най-важното сведение обаче е при Херодот. И Херодот и останалите автори събират данни за скитите предимно от гръцките колонии по северното крайбрежие на старинния Евксински понт, както се е наричало Черно море.* При разяснението на генеалогичните предания, военните привички и религиозни обичаи на скитите, гръцкият историк разказва следното: "Хората, които приемат докарания мъртвец (скитския цар) постъпват също като царските скити: отрязват от ухото си, остригват си косите на венец, правят си разрези около ръцете, раздират си челото и носа и си забучват стрела през лявата ръка." Тъй като този пасаж е пълен със сложни за обяснение обреди, ние ще се задоволим да отделим сведението за "царския" характер на остригването и неговата форма - кръгообразна. Фактически Херодот казва същото, което и средновековните летописци, посочвайки остригването като знак за благородство.**

Синхронно на Херодот през V в. пр.Хр. твори и епическият поет Хойрил Самоски. Той отбелязва съществуването на аналогичен обичай, забелязан при странен семитски народ, разпознат в науката със завърналите се от персийски плен евреи. "Странният народ" се появява в Палестина след войната на персийските царе с елините. Хойрил казва следното:

"А след тях дойде народ, непривичен за погледа, от чиито уста излизаше звук на финикийски (те. звукът има «ж», «ч», «ш» или това спокойно може да се приеме за звученето на прастари славянски думи–бел.а.) слова, околоръст огромно езеро живееха тия воители, на Солимските височини и си стрижеха косите, а отгоре надяваха кожа с конска глава, изсушена на дим."

Връщайки се отново към Херодотовата "История", ние се натъкваме в глава VII на сходно военно-народностно описание. Във войската на Ксеркс, наред с египтяни, перси и индийци са представени източните етиопци. Херодот записва следното: "Етиопците от Азия са снаряжени в по-голямата си част като индийците, на главите си имали кожи, одрани от челото на коне, заедно с ушите и гривата. Гривата служела като гребен на шлема, а конските уши стоели изправени; вместо щитове, те използвали за защита кожа от жерави." Изглежда източните етиопци имат историко-географска връзка с конните народи (от рода на сагартите, които носят ласа, наречени "сейри"). Близостта на скитските народи (например саките) с персийската култура е неоспорим факт, отдавна доказан в историографията.

Сведението на Херодот, взето в отношение със стиха на Хойрил Самоски е особено ценно за разбиране на някои топоси от старобългарската книжовна традиция. То обяснява твърдението в Апокрифния български летопис от XI-XII в., че първоначално българите са били етиопци. Успоредницата в античните извори и старобългарските апокрифи е много важна, защото тя обяснява и текстът от Именника, и летописната традицията при византийските хронисти до Хв.

Според историческото предание в Средновековието съществуват три Етиопии - в Африка, в Месопотамия и близо до Индия. Но в Илиадата и Одисеята също се говори за етиопци, които се намират в северните части на Европа, близо до Океана, т.е Балтийско море. Почтено ще бъде ако кажем, че по-вероятният първообраз на съставителя на Именника е именно епопеята на Омир. Следователно ако етиопци е препратка към античните извори от страна на автора на Апокрифния летопис, а това е най-вероятно с оглед на античните податки в текста, то под етиопци ще ес разбират северните народи в Европа и така още един път се потвърждава верността на казаното в съпътстващите Именника документи от руска и славянска среда. Определно се виждат и историческите наслоявания в Именника, преразказани от сходни на неговата среда исторически текстове в синхрон и диахрон.

Успоредиците в текста на Именника, разгледан в светлината на византийските, арабските, латинските средновековни и античните автори могат да бъдат попълнени с две сведения. Едното принадлежи на известния езиковед и философ Стефан Византийски, живял през VI в. сл. Хр., а другото принадлежи на Хезихий, автор на не по-малко известния "Лексикон", в който са събрани различни сведения за етнографията на племената и обяснения на някои историко-културни понятия. По жанр трудовете на Стефан Византийски и Хезихий отговарят на "Лексикона" на Свидас (или Суда), писан през XV в. и съдържащ данни за българите. Лексикона на Свидас от своя страна пък е известен не само с обстоятелството, че е единствения извор за Крумовите закони, но е известен също така и с факта, че търси връзка между античната история на степите и средновековните племена. За текста на Свидас и съдържанието на Лексикона ще бъде отделено особено място.

Сведенията на Стефан Византийски и Хезихий са важни с факта, че потвърждават едновременно известията у няколко антични писатели, което прави данните сигурни. Ето какво пише Стефан Византийски в дългата си рубрика за скитите:

"Скитите са тракийско племе (sic!). По-рано са били наричани Номади (Nomaioi). Скити (са наричани) заради Херакловия син Скит, а някои пък (считат заради) глагола "да се сърдя" -(skudzestai), защото скитите са твърде гневливи. И така (казва се) Скития - Skutia (...) Казва се и скитка (Skutikai), това е вид обувка като персийка (Persikai) Има и форма на прилагателно скитски (Skutes), (като например - скитска тълпа (skutes omilos) и в скитската страна (Skutenes oimon) и скитско желязо (Skutes sideros); оттук и "постъпвайки по скитски" (aproskutisai) означава "да си режеш косите с желязо". Отново се вижда, че остригането в кръг е характерно за античните скити. Повтаряйки сведенията на Атений в етимологията на глагола, Стефан Византийски развива косвено сведенията от Именника на българските князе и повтарящите се негови данни при останалите писатели - латински и византийски.

Податките при Хезихий Александрийски са още по-любопитни, защото освен за остригането в кръг филологът съобщава и името на племето, вероятно въвело този обичай. Хезихий подкрепя Стефан Византийски, че кръгообразната подстрижка се свързва със словосъчетанието "aproskutistai peritemein", значещо "да отрязваш наоколо". Хезихий също казва, че Солимите (Solimoï) са били "скитски народ".

Названието на племето "солими", пояснено като "скитско племе" от гръцкия филолог изглежда е дало името на планинските възвишения, наречени "Солимски", на които се заселват остриганите в кръг, говорещи "финикийски" слова гривоносни варвари, описани от поета Хойрил Самоски.

От друга страна солимите са племе, споменато в Илиадата, песен VI, стих 184, 204. Те са били противници на митическия герой Белерофонт и били прославени като най-храбрите и тежки за сражение воители. Дали под понятието "етиопи" в Апокрифния български летопис от XIV в. не стоят солимите от старогръцките митове и справочници не може да се каже със сигурност. Но не е изключено с оглед на миграциите на населението и на традицията във византийската историография, която прави опит да свърже герои и събития от Илиадата именно с българите, подчертавайки войнствеността им и свиреп характер.

Историческите извори от епохата на Античността, съчетани с данните от средновековните летописи могат да бъдат ценни податки в добре съставена от историците "координатна" система. В тази своеобразна схема по "ординатата" могат да се поставят известията на българските документи и средновековните писатели. Съответно по абцисата следва да се нанесат античните свидетелства, защото там разполагаме с категоричен и подробно проучен в историографията капацитет, какъвто е Херодот. Така биха се открили двата типа отъждествявания във византийските и латинските хроники. А те определено следват различни принципи.

Описателно-сравнителните (формално-типологичните) сравнения вървят по линия на сходство в местоживеенето и бойната тактика, докато генетично - историческите държат сметка за приемствеността с политическия и народностния

предшественик. Оттам се налага схемата скити-хуни-българи . Царските скити са отъждествени с хуните от Приск Панийски през V в. (изрично е отбелязан родово-владетелския белег на остригване), а хуните са приравнени с българите от патриарх Никифор и други историци от по-късните времена. Връзката скити-хуни при Приск е направена политически (чрез меча на скитските царе), докато родствеността между аристокрацията на хуни и българи е и кръвна - Ернах (Ирник от списъка на князете) наследява Атила. Разбира се, събитията след V в. са по-близки до сревновековния писател, затова за тях се знае повече.

С ефекта "натрупване на данни" намират обяснение сравнително късно разпространените аналогии между българи и скити във византийските извори. Вече през X и XI в. византийците сравняват българите направо с античните владетели на степите - факт, който означава, че народностните и езикови имена в хрониките са обработени въз основа на античното историко-литературно предание след съпоставителен анализ от страна на константинополските учени. В никакъв случай философи от равнището на Михаил Псел няма да си позволят повърхностни сравнения, нито ще правят произволни твърдения. Не бива да се забравя, че Михаил Псел се познава лично с български благородници, живеещи във Византия. Неговите сравнения със скитите съвсем изненадващо намират подкрепа от възможно най-меродавния извор на епохата. Става дума за епитафията на Василий II Българоубиец. Тя е повече от красноречива - българите са "западни скити".

Инерцията на два века и детайлното проучване върху автентичните предания на новодошлите племена обясняват такова "закъснение" в употребяваните етноними. Не бива да се подценява и фактът, че скитите присъстват в Библията, а византийските автори се стремят да правят аналитична съпоставка между античната и библейската традиция за разлика от западноевропейските хронисти, които направо наставят легендарните сведения към библейския текст.* Съседният славянски свят просто пренася методиката - западните славяни следват латинската традиция, а източните следват византийската. Различни по дух са настроенията в полските хроники и историческите български книги, което е показателно за влиянията на византийската и латинската цивилизация.

Съотношенията на народностните и културни понятия от вида "подчинено", "противоречиво" и "противно" помагат там, където липсват подробни данни. Това води до класификация от типа "пъзел", но пъзел с липсващи и различни по място несвързани парчета. Затова във византийските извори има два вида класификации - преработена и непосредствена. Съвсем различна е класификацията с непосредствени сравнения, каквато е на Лъв Дякон, и класификацията с преработени в система извори по схемата на логическия квадрат на Псел.

Нека погледнем методиката на непосредствени заемки от антични писатели във византийската историография до Хв. Лъв Дякон например, който нарича русите "скити" и "тавроскити" направо препраща читателя си към античния географ Ариан. Текстът на средновековния историк цитира направо античния автор, без да се опита да преработи и изясни сведението: "Ариан казва в своя "Периплус", че Ахил Пелеев бил скит от градчето Мирмикион, който се намира на Меотидското езеро. Той бил изгонен от скитите заради своята жестокост, свирепост и надменния си дух и след това се поселил в Тесалия." Лъв Дякон не е единственият, който свързва по географски принцип легендарната антична история на Черно море със средновековните народи. В случая понятието "скит" своята родова-обществена характеристика (както е навсякъде другаде - от Херодот до Именника на князете) и се превръща в остаряло географско понятие. На някои места в текста дори се казва, че русите не могат да яздят! Очевидно Лъв Дякон се стреми чрез "скити" да отдели езичниците руси от християните българи, също наречени по старинен географски белег "мизи".

Голямо влияние върху българската средновековна книжнина оказва "Хронографията" на Йоан Малала. Този византийски исторически труд от VI в. е преведен на български от Презвитер Григорий. Показателно е, че навсякъде понятието "славяни" във византийския текст е заменено в превода с "българи". Малала говори за "българи" вместо

"скити", преразказвайки същата версия за Ахил, използвана от Лъв Дякон. "И така споменатия Ахил заминал заедно с Атридите като водил своя собствена войска от три хиляди души, наричани тогава мирмидонци, а сега българи." Очевидно е позоваването на същия античен автор, използван от Лъв Дякон. Подразбира се от контекста, че Малала отъждествява българи със скити, но се подразбира също така, че българите и русите са родствени народи.

Друг извънредно ценен писател, чиито творби подкрепят този ход на разсъждения е Йоан Цец. Макар и писател от ХІв., Цец прави същото отъждествяване, каквото и патриарх Никифор, наричайки българите хуни-мирмидонци. Цец разширява представите, създадени на политико-географска основа, назовавайки прабългарите "пеонци", свързвайки ги с водените от тракийския вожд Пирайхмес пеони на помощ на Троя. Твърде вероятно е политическата съдба на България от Х и ХІ да оказва влияние за такива аналогии, защото пеоните са живели по земите, на които се е разпростирала Самуилова България. Двойните народностни имена и фактически двете истории, които Цец разказва са онагледяващи за правилата на сравнение във византийските автори. Единият път Цец прави историко-литературно сравнение, а вторият път прави поетико-географско.

Що се отнася до латинските извори, то там нещата стоят прекалено ясни. Латинските текстове не различават добре конните народи и предпочитат да следват византийските описания какъвто е примерът с Анастасий Библиотекер. Останалите просто нанасят на античната карта имената на средновековните племена и политически образувания. Ние притежаваме описанието на Първия кръстоносен поход от свещеника Фулко, където населението на българските земи е наречено "траки" по името на античната област Тракия. Познанията на Фулко са почерпани направо от античните текстове и със сигурност са аналогично-географски. Показателна е думата "monimenta", използвана от Фулко в смисъл на довод за твърденията му. На латински "monimenta" значи писмен паметник.

Възможностите за отношението между българи и скити в народоназвателно отношение са тясно обвързани с политическата история на Югозападна България, т.е. днешна Македония. Михаил Псел нарича братът на Самуил - Аарон, "водач на скитите". Отново той приравнява българите със степните герои на Херодот, вървейки по традицията на античните автори, които разказват за вторично обособяване на скитите от една по-голяма родо-религиозна общност, наричана номади. Но Псел не единственият пример.

Поразителна за изследователя е липсата на народностно и езиковото име "българи" в епитафията на Василий II Българоубиец. Надписът от гроба на прославения византийски император изброява покорените народи - персийци, скити, абасги и иберийци, но никъде не става дума за българи. Очевидно през ХІ в. равнопоставянето на българи и скити е било много разпространено. Самият Василий II е ценял най-много победите над българите и след като отмерва края на Първото българско царство тържествено изпълнява обета си. Фактът, че от хунско се върви към скитско в названията на българите изключва възможността за условни наименования, родени от механичното преписване или от художествена символика.

След годините на византийското владичество българите са наричани само с името си, останало и до ден днешен. Любопитно е обаче да се каже, че античното "скити" се прехвърля върху куманите.

Много рядко при изследването на сведенията от старобългарските документи от ранга на Именника историците използват руски текстове. Възможно е точно те да пазят спомена за родството между българи и скити или поне да обяснят причината за смесването на двете родо-езикови понятия във византийските летописи. Ако прегледаме данните на Хронографите от руска редакция, публикувани от Андрей Попов в прочутия му "Обзоръ хронографов русской редакции", неминуемо ще ни направи впечатление генеалогията, свързваща руси и българи. Родството следва твърде любопитната схема (разбира се, съществуват и отсенки, които също са важни, но тук няма да ги разглеждаме)* :

Скит - Аоет

Словен

Рус

Болгар

Коман

Истер

Прегледът на текстовете, които засягат пряко или косвено известието в Именника за остриганите глави показва една последователна историческа логика, която се откроява при подреждането на изворите в последователен и правомерен ред и при йерархия, съобразена с гледната точка на конните народи от степната област на Източна Европа. Ако наредим заедно схемата на употреба на понятието "скити" във византийската литература със споменаването на етиопите в Апокрифния летопис от ХІв. и до тях поставим руската генеалогична представа с историческото предание сред славяните и поставим до тях владетелския белег на остригане в Именника на князете, то ние ще установим единство или най-малкото непротиворечивост на историческата логика. И това е така, защото Именника има паралели поотделно и в система с всички посочени извори.

Приключвайки прегледът на изворите от Античността и Ранното средновековие в тяхната връзка с пасажа за остриганите глави от Именника на българските владетели, ние считаме, че фактите позволяват да се направят три сигурни извода. Първо, политическият знак за властта у скити, хуни и българи е един и същ. Второ, скитите се намират в по-дълбока историко-етнографска връзка с българите, отколкото с останалите племенни общности, забелязани през епохата на Великото преселение на народите. Трето, русите наследяват господството над степната империя, което личи от стремежа на киевския княз Светослав да седне на българския престол. За запознатите с историята на руската държава е известен факта, че русите влизат в сблъсък с хазарите през Х в., когато русите се покръстват, защото хазарите са юдеи и като такива са нетолерантни спрямо другите две големи религии - исляма и християнството. Изглежда първенстващото приемане на християнството от българите преди всички останали славяни е отделило културно нашите предци от степните племена. Защото българите влизат в сблъсък с маджари и руси едва след покръстването през средата на ІХв. И в този план на историческа представа делото на св. цар Борис І добива още по-величествени измерения, защото фактически създава културните граници на Европа и така променя към по-добро развитието на европейската цивилизация.

Като заключение може да се каже, че податките от Античността изобилстват с успоредици на Именника в частта за остриганите глави. Успоредиците се появяват предимно от историята на областите на север Черно море. Податките от тази част на Южна Европа, където се поставя границата между Европа и Азия, характеризират не само древната скитска, но и ранносредновековната българска история. Именно от територията на "Стара" Скития тръгват българите на Исперих (Испор). Впрочем и русите, и византийците, говорейки за първоначалната родина на българите я наричат по същия образец, по който античните автори наричат Скития - Велика(голяма) България. Това е мястото, където се намира Боспорското царство. А историята на Боспорското царство представлява свързващата брънка между старата скитска история и появата на хуните в Европа. Проучванията на античници и медиевисти върху историята на степите тук е от изключителна важност.

Обобщавайки данните от представените досега успоредици на Именника на българските князе, могат да бъдат направени два сигурни извода. Първият е, че преминавайки на юг от р. Дунав българите пренасят центъра на властта, онаследена изглежда от хунския вожд Атила, който от своя страна я приел символично от старинните владетели на степите чрез меча на скитските царе. Второто сигурно сведение е, че белегът на властта при българите е остриганата глава, заимстван от руските князе и вероятно от унгарските благородници, поддържащи връзки с българите до ІХв.

Засичането на средновековните податки с антични сведения е важно указание за историко-политическа приемственост. И дори приравняването на средновековните автори към античните да е обусловено от т.нар. "кабинетни заемки" или

преписване на цели страници и пасажии, следването на античния първообраз свидетелства за наличието на историко-литературна следа или предание, водещи към историята на степите преди появата на готите и хуните през IV-Vв.

Глава IV. Титлите в Именника - князе, ханове или други?*

След имената на владетелите в неподправения, без да бъде условно или свръхинтерпретиран текст, стоят техните титли. В славянският ръкопис се чете всякъде "княз" без това да има изключение в който и да било от преписите - Уваров, Погодинов или Синодален. По неизвестни причини модерните историци, следвайки предложението на хърватина Франьо Рачки от края на миналия век, не спазват естествения език на документа, а произволно заместват титлата "княз" с титлата "хан", която е от тюркски произход. Причината за произвола, предпоставящ окачествяването на Именника като тюрко-български владетелски списък, е в недокументираното в изворите твърдение относно "тюркския" произход на българите. Един път предпоставено като "Именник на българските ханове", названието на документа предопределя и понататъшната работа на изследователите, работещи с него. Така се получава недопустимото в логическите подходи към лапидарните сведения двойно тълкование, построено на условности, непроверени от вторичен анализ и кърстосана съпоставка в синхрон и диахрон. Грешката се състои в изначалното условно приемане, че става реч за ханове, после неразбираемите думи в Именника се разчитат на основата на тюркските езици!

Никъде в старобългарските, византийските и латинските документи историкът не може да види титлата "хан", нито "кан", нито "канас". Именникът в това отношение спазва блестящо правилото на славянската традиция. Навсякъде в трите преписа, запазени в руска среда владетелелят се нарича княз (КЪНАЗЪ; KNAS) или изобщо не е упомената неговата титла. Самата дума "княз" се поставя добавена два пъти - единият при Исперих, когато преминава Дунава (изглежда за да се подчертае самостоятелността на държавата) и втория път при Кормисош, за да се види, че се сменя династията, но властта остава със същите прерогативи. Титлата княз е употребена и в обобщителната рубрика - „сии 5 князь дръжаше княжение об оне страну Доуная" - и вече не се споменава в Именника. Както се вижда освен титлата и понятието за държавност произлиза от княз, макар както се вижда от анализа на някои имена и исторически податки в Именника да става дума за нещо повече от германското разбиране за "княжество" в смисъл на по-ниска политическа степен от царство в световната ранглиста на владетелите през Ранното средновековие. Глаголът с равнозначност на «владееше», «управляваше» - дръжати - се среща освен в обобщителната рубрика и при разказа за княз Курт.

Любопитно е, че при първите управници - основателите - Авитохол и Ирник, освен че живеят дълго - 300 и 150 години, книжовникът изглежда нарочно е използвал друг глагол за управлението и въобще за техните дни. В ръкописа не стои глагола "управляваха" или "държаха", а глагола „жить". Чрез него се характеризират годините на политическа власт на Авитохол и Ирник. Дали обаче самите те са управлявали през цялото дълго време или кой е управлявал вместо тях и имало ли е обединение с други народности общности - историкът не може да отговори. Факт е обаче, че годините на князуване в Именника намаляват прогресивно колкото повече времето приближава до разказвача - от 300 години до 40 дни, което води до заключението, че вероятно съществуват промени в организацията на властта. Впрочем същата насока на намаление на годините на управление на царете се забелязва и при Българския апокрифен летопис от XIV., което може да се обясни с вътрешните политически сътресения и междуособните войни. А също така и от опита за комбиниране между епическото и конкретно историческото начало.

"Наместник" е другото властническо понятие, използвано от анонимния летописец в рубриката за Гостун. В Хронографът от 1679 г. обаче Гостомысл е посочен като

княз, т.е. наместничеството не омаловажава титлата. Това е доказателство за употребата на "княз" в различни степени на владетелско достойнство. Важно е обаче да се каже, че белезите на властта като остригането и родовия произход сигурно дават отражение и върху номинала на владетелската титла.

Княжеската титла на владетелите от списъка на князете е заменена на основание на тълкуването на надписите върху камък от времето на Първото българско царство. Издигнатите плочи и колони, произхождащи предимно от местностите около Мадара, Шумен, Преслав, Търговище, Провадия, Варна и Силистра, още през края на XIX в. са приети от историографията за старобългарски и са разчетени в смисъла, в който се разчита и цялата ранна българска история - като минало на тюркски говореща народност. Текстът на надписите, изписан с гръцки букви на гръцки език и с гръцки букви на друг език се разтълкува и тогава се стига до заключението за значението на титлата. Титлата на българските владетели се извежда след подходящо тълкование и подреждане на съотношенията между буквите - така се чете "канас" или "кан". Титлата се открива в думите, стоящи близо до името на владетеля, издигнал надписа. Стъпвайки на данните от анализа на епиграфите, историците уверено говорят за "хан" и "ханове", слагайки тази титла на местото на "княз", "кнезове" в Именника и останалите славянски документи.

Доколко обаче каменните приписки могат да бъдат надежден извор за разбиране на ранната българска история и доколко полуразрушените изречения и думи от каменните колони могат да бъдат разгадани, историкът не е в състояние да каже с увереност. Причината за съмнението идва не от личностните качества на езиковедите и историците, разчитали каменните надписи. Недоверието произтича от използваната от тях школа и общия им философски възглед към каменния надпис като вид исторически документ. Получили образованието си обикновено в чужбина, титулуваните университетски възпитаници блестящо разработват родните исторически извори в духа на френската или немската историческа школа. Тези школи обаче са създадени за да обяснят историята на французи и германци, а не за българи, което предопределя методиката им като регионална, но не и като универсална с оглед за изключителната специфика на историческото битие в Европейския югоизток. Българската и балканската история предлагат вариетет, който е различен от атлантическите области на Стария континент.

От друга страна езиковедите и историците в България, четат гръцки и византийски по смисъла на наученото във френските и немските университети с класическо образование. Уроците от класицизма повлияват несъмнено върху тяхната специализирана подготовка и философските им възгледи. Затова българите виждат каменните колони и плочи като подобни или еднакви на стелите, релефите и колоните, оставени от римските императори и византийските василевси. Затова при разчитането на писмената върху камък изследователите държат като мостра възпоменателните надписи и победните текстове на римските императори. Залепяйки българските каменни надписи от VIII-IX в. сл. Хр. към стелите от римо-византийската традиция, учените вече предпоставят какво ще търсят в посланието от Първата българска държава - титла, име на император, станало събитие, време на извършването му, особени прояви по време на събитието, възвеличаване на владетеля и молба към боговете или бога да запазят вечно името му. Общо взето по този начин подхождат всички изследователи, но най-ясно римо-византийският подход в разчитането на каменните текстове проличава в забележителния труд на проф. Веселин Бешевлиев "Първобългарски надписи". Това съчинение е образец за европейски академизъм и невероятна начетеност, но и то, както всички останали подхожда към българската история по небългарски философско-исторически подход. Все пак по-добър труд от труда на проф. Бешевлиев скоро няма да има в българската историография.

Наистина, когато се говори за византийско влияние трябва да се отбележи, че могъщата цивилизация на Втория Рим облъхва и българите като в крайна сметка Цариград се превръща в блян за всеки по-целеустремителен цар. Но да се търси римо-византийско влияние в ранното езическо време на Плисковските господари, когато идеологията на антивизантизма владее благородничеството е недотам логично и

фактологически обосновано. Фактът, че предпочитаната азбука е гръцката и обстоятелството, че надписите са написани на гръцки език не означава ранна византизация на владетелската идеология. Това означава елинистическо езическо влияние, предхождащо Средновековието в земите по Северното Черноморие.

Елинизмът, изразяващ се в ползване на гръцки език при общуването, приемане на елинските езически богове и използването на елинистически предмети на изкуството, характеризира огромната територия, завладяна още през IV в. пр. Хр. от Александър Македонски. Северното Черноморие и планината Кавказ, тясно свързани с българската история преди навлизането на Исперих (Испор) на юг от р. Дунав, на дело не излизат и за миг от елинистическото (елинското) влияние, установено там още от легендарните времена на митичния поход на Аргонавите. Следователно съществуването на гръцки надпис в областите около Черноморието все още не означава, че непременно византийски писар е движил ръката на каменоделеца. Впрочем възможното елинистическо влияние в ранната българска култура е любопитна теза, която би намерила неочаквана светлина на разяснение с оглед на безбройните находки на елинистически гробници съкровища и култови предмети из българските земи, макар през последно време тези археологически останки да са обявени за тракийски още преди да бъдат проучени!!!

Израз на тази парадигма е съчетаването на елинистически похвати и техники в една среда, която е отдалечена във времето от класическия елинизъм през IV - III в. пр. Хр. Съществува колебание в датировката на златните и сребърни занаятчийски произведения за редица паметници от Черноморските райони. Същата обстановка се среща и в Централна Азия, където дълго след края на елинизма съществуват паметници на елинистическата епоха. Прочее, византийските автори от XI в. твърдят, че поречията на големите реки Дунав и Днестър са огнище на елински суеверия.

Прегледът върху каменните надписи от езическите години показва някои особености и предполага любопитни възможности за тяхното тълкование.

Първото, което се хвърля в очи на изследователите е фактът, че те не са еднородни. Надписите се откриват на различно място и имат различно предназначение. Второто важно обстоятелство е, че записите върху камък имат за читател грамотен човек за да може да чете гръцки език. Освен ако всички българи не са знаели гръцки език по това време. Което е невероятно, но не е изключено с оглед на обстоятелството, че старобългарската аристокрация е държавотворческият елемент и следователно е билингва, по подобие на галоримската аристокрация във Франкското кралство. Третото - откъсите от каменни колони или каменни блокове притежават вторична история, много важна и много любопитна, но за жалост неизследвана в подробностите на анализа.

Принципът на разчитане на каменните записи, прилаган от досегашните изследователи върви по следния начин - от запазено към незапазено и от известно към неизвестно. Затова най-добре четивните текстове служат като мостра, от която изследователите правят изводи за откъслеците или слабо запазените каменни парчета. Подобен подход е често срещан в епиграфиката и използването му изглежда оправдано. Но това е само на пръв поглед. Пътят на сигурното познание наистина преминава през запазеното и достъпното към повреденото и неизвестното. Но когато иде реч за надписи винаги се гледа съществуващата книжнина на езика на обществото, издигнало кратките надписи на каменна колона или плоча. Така се постъпва при разчитането на старогръцката епиграфика, така се постъпва при изследването на безбройните латински текстове в България, така се постъпва и при свидетелствата на староегипетската и въобще коя да е писменост.

За разбирането и разчитането на българските каменни истории обаче не се гледат славянските документи и запазените исторически съчинения от Средновековна България - преводни и собствени, а се държи най-вече сметка за традицията на гръцкия език, когато иде реч за надписите на гръцки. Всъщност това е и единствената и най-главна слабост на труда на Бешевлиев, макар самият той да е включил в него славянски надписи от епохата на Първата българска държава. Защото прекрасното познаване на

старогръцката и новогръцката писмена традиция не означава непременно, че надписът е разчетен. Защото за писмеността, и особено за кратката приписка или каменен надпис са нужни проверки на:

1. Фонетичните стойности на буквите (при които ако не е използван гръцки език "увисват" в полето на догадките)
2. Графически изображения (при които негръцката фонетика променя смисъла);
3. Числени стойности на буквите (които не са проверени изцяло поради лошата повърхност на камъка);
4. Наименования на буквите (това е направено перфектно, защото иде реч за гръцки букви);
5. Приемственост на старите букви и новите (това също е направено).

Умението да се разчете надписа е умение да се забележи и види обемният текст или предание, стоящо зад него. Впрочем идеята за приписка, съдържаща историческа бележка или впечатление за станали събития е класически похват в цялата българска историопис. Кратките български известия обаче от по-късни времена като тематика, възглед и начин на предаване не са взети под внимание при изследването на каменните надписи, въпреки очевидната приемственост между похвата на писарите от езическия и християнския период. То и не може и да бъде другояче, защото християнството изисква грамотност и единствено умеещи да четат и да пишат княжески хора биха се наели да разпространяват или да съставят богословски съчинения от висшето богословие.

Не е взета под внимание и близката традиция в географско отношение да се издигат подобни надписи на камък. Става дума за Боспорските надписи, които съдържат именни успоредици както на данните от Именника, така и от хрониките на византийските и латински летописци от VIII-Xв. Боспорските надписи притежават невероятна стойност за разчитането на българската история биха могли да разкажат много след щателна обработка и проверка. Те несъмнено биха помогнали на изследователя да разчете не само издигнатите езически колони от времето на Омуртаг, но и да определи вида и начина на културни влияния, на които без съмнение народът на Исперих и Авитохол е бил изложен в старинните си обиталища.

Големият пропуск на историците, разчитачи надписите в затворена методологическа схема се състои в откъсването на каменните колони от по-късните, но културно и родствено свързани с тях текстовете на славянски език. Дори ако наистина българите да са принадлежали политически към някаква тюркска групировка във върховната власт над степите, фактът на славянизацията през IX -Xв. просто задължава записаното (и затова поддаващо се на филологическа проверка и систематизация) в книгите да бъде поставено под някакъв ъгъл към ранните текстове на държавата. В противен случай се губи вътрешната връзка между документите, а то значи и липса на интерпретационна възможност за установяването на връзка в историческите деления. За епохата на Първото българско царство историците нямат основание да виждат скъсване на езиковата приемственост, защото християнизацията на българите не е равностойна на славянизацията. Славянското начало е изключително силно в ранните години на българската история за да бъде отстранено насилствено от прочита на старинните текстове. Към подобна представа насочва и етнографската култура на българите, в която няма тюркски влияния освен някои останки, проникнали в народната култура по време на тюркското робство.

Дори напротив. Ако не се вземе предвид писмената традиция от епохата преди превода на Света Библия историографията изпада в затрудненото положение да влезе в противоречие с езика на документа или да го остави без обяснение. Така например най-прочутият и най-преписван през Средновековието народно-езиков текст на Чреноризец Храбър - "За буквите" остава висящ във въздуха. Съвсем ясно е, че държавно-народностната идеология на каменните надписи и идеологията на "За буквите" е една и съща и това е политико-културната алтернатива на "Гръцката империя", т.е. Византия.

Съвсем ясно е също така, че казаното от Черноризец Храбър за "чертите и резките" с които пишели славяните не може да не се използва в случаите, когато се разглеждат надписите, защото символиката, очеводно посочено от Черноризец Храбър съвпада с четеното на някои букви или черти. Също така недвусмислено е казано от Черноризец Храбър, че първоначално славяните използвали гръцки букви, но не могли да предават славянските звуци като "ж", "ч" и "ш" с тях, което разяснение приканва учения към по-различно звуково комбиниране в текста на българските колони от звуковото подреждане при разчитането на старогръцки или византийски каменни надписи. Ако Черноризец Храбър беше използван като изходна точка в прочита на надписите - а за това има повече от обосновано оправдание - и ако четено им не беше предпоставено, а следваше правилата на разчитане на непознат език с общо търсене на успоредиците и с вземане под внимание на славянската писмена традиция, то каменните надписи от времето на силните езически владетели биха имали различен прочит. При това много по сигурен и устойчив, защото прочита щеше да притежава успоредици в синхрон и диахрон, като при диахрона податките щяха да бъдат в двете посоки - ante quem и post quem.

Кои са впрочем надписите от североизточна България, в които е употребена думата "канас" или "кан"? Следвайки подреждането и обозначаването на надписите от книгата на В.Бешевлиев, където те са събрани всички, сведенията за владетелската титла като "канас", те изглеждат по следния начин:

Първият известен надпис е поставен в книгата на Бешевлиев под N 56.

Той гласи така:

"Кан сюбиги Омортаг, обитавайки в своя стар дом, направи преславен дом на Дунав и по средата на двата всеславни дома, като измери, направи на средата могила и от средата на тази могила до стария ми дворец има 20 000 разтега. Самата могила е всеславна и след като измериха земята, направих този надпис. Човек и добре да живее умира и друг се ражда. Нека роденият по-късно като гледа този надпис да си спомня за оногова, който го е направил. А името на архонта е Омортаг кан сюбиги. Нека бог да го удостои да преживее сто години."

Надписът е намерен в храма "Св.40 мъченици" във Велико Търново. Той е донесен от цар Иван Асен II през 1230 година, когато е построена сградата. Успоредницата на този надпис е съобщението от Апокрифния български летопис, където на мястото на Омуртаг стои цар Слав, направил "сто могили". Второто подобно известие, направено по възпоменателния вид на надписа е разказаното в руските летописни книги въздигане на град Новгород Великий.

Вторият важен за четенето "канас" надпис се намира под N 57. Той също е "строителен". Съдържанието му е следното:

"Кан сюбиги Омуртаг е от бога владетел в земята, гдето се е родил. Обитавайки стана на Плиска, съгради малък стан на Тича и премести войската срещу гърци и славяни. И направи изкусно мост на Тича заедно с малкия стан и постави в този малък стан четири колони, а върху колоните два лъва. Нека бог да удостои поставения от бога архонт като газии добре с краката си императора, докато тече Тича и докато (...), като владее над многото българи и като подчинява враговете си, да проживе в радост и веселие 100 години. Времето пък, когато се съгради беше по български сигор елем, а по гръцки 15 индиктион."

Надписът е намерен близо до с.Чаталар, Шуменско през 1905г. Четенето на надписа, особено в неговия край, когато става дума за летоброенето прилича на крайните словосъчетания от Именника на князете. Следователно как ще се прочете словосъчетанието в края на надписа зависи не от надписа сам по себе си, а от предполагаемото разчитане на Именника. Не е изключено обаче наместо "сигор" да се чете "шегор" - също както в Именника. Сведенията за строежи притежават успоредици отново в Апокрифния български летопис и някои други извори.

Третият по ред е надпис с N 58. Текстът в него се отнася за времето на Маламир:

" Кан сюбиги Маламер, от бога архонт. Неговият стар боил, кавханът Исбул, направи този водоскок и го даде на архонта. А архонтът даде на българите много пъти ядене и пиене, а на боилите и багаините даде големи подаръци. Нека бог удостои от бога архонта да проживее заедно с кавхан Исбул сто години".

Надписът е изгубен ??? Преписът е направен от Бланкенбург през 1831 година в Шумен. При това положение трудно може да се каже каквото и да било.

Четвъртият надпис стои под N 59. Той е възпоменателен за разлика от предишните, които са строителни.

"Кан сюбиги Омуртаг. Корсис копанът беше мой храненик. Като отиде във войската удави се в река Днепър. Той беше от рода Чакарар."

Феликс Каниц е видял надписа пред джамия в Провадия ??? Сходното с Именника е отбелязването на рода на благородника.

Петият надпис е означен като 60-ти по ред по подредбата на проф.Бешевлиев.

"Кан сюбиги Омуртаг. Негавонаис, зера таркан беше мой храненик. като отиде във войската той се удави в река Тиса. Беше от рода Кубиар."

И този надпис е открит от Каниц пред джамия в Провадия!?! Отново успоредици с Именника в частта за рода.

Шестият по ред надпис е под N 61 в книгата на проф.Бешевлиев. Той е възпоменателен.

"Кан сюбиги Омуртаг: Шун, жупан таркана, беше мой храненик и умря във войската. Неговият род беше Кюригир."

Местонахождението на паметника е в Плиска до голямата базилика. Името Шун прилича по окончание на Гостун и Вихтун от Именника на българските князе. Титлата "жупан" е славянска.

Седмият каменен надпис е под N 62 при Бешевлиев. В превод гласи следното:

"Кан сюбиги Омуртаг ... беше мой храненик и като отиде във войската, загина във войната. Той беше от род ...дуар."

Това е избен надпис от три парчета, открити в Плиска.

Осмият надпис отговаря на N64. Преводът му е следния:

"Кан сюбиги Омуртаг, Славнас багатур багаинът беше мой храненик и като се разболя, умря."

Находката е от с.Суютли (дн.Върбене) край Нови Пазар. Името Славнас е безспорно славянско.

Деветият надпис е отново възпоменателен и носи N 66.

"Кан сюбиги Омуртаг, Турдачис, кандидатът беше мой храненик. Той умря вътре."

Надписът е бил похлупак на голям саркофаг до голямата базилика на територията на Плиска.

Десетият надпис е под N 68. Той е най-краткият досега:

"Кан сюбиги Омуртаг..."

Първоначално парчето камък е извадено от Плиска. Нищо повече от това не може да се каже.

Последният, единадесети надпис се намира под N69 в труда на проф.Бешевлиев. Неговото съдържание е следното:

"Кан сюбиги Маламир. Чепа багатур боил беше кулубър и храненик на архонта. Той, като се разболя, умря. Това се постави за негов спомен."

Надписът е намерен в турски гробища при с.Радко Димитриево, Шуменско!?

От изброените надписи се вижда една странна закономерност на вторичната им употреба - те са изпозвани като строителен материал и част са открити в турски (мюсюлмански) свещени места - джамии и гробища. Това обстоятелство е много любопитно и изисква внимателно и точно проучване. Що се отнася до подредбата спрямо

съдържанието на надписите, то те биват два вида - строителни и възпоменателни. Само в тях стои "канас", приемана за съответстваща на "хан". Както се вижда съдържанието на надписите не позволява само по себе си да се докаже тюркския произход на владетелската титулатура, нито предоставя повече сведения за нейния произход, знаци на владетелско достойнство и рангово съответствие с други титли от времето на Омуртаг и Маламир. Важното сведение в приложените надписи, засягащо разчитането на титулатурата е приравняването на титлата "канас" с византийското "архонт", което все пак е някаква податка.

Византийските писатели използват най-често думата "архонт", равнозначна на владетел, военен предводител или вожд. Понякога се среща титлата "кириос"- господар, какъвто е случаят с Кардам и рядко, както това става в някои документи относно военните походи на Крум, в хрониките се употребяват думите "хегемон" и "екзарх", значещи съответно предводител и вожд. Единствено за Тервел е употребена титлата "кесар", значеща "цезар" и използвана от войската в обръщението ѝ към византийския император. Според византийския церемониален списък на достойнствата във Византия кесар е престолонаследникът.

Латинските извори за българската история предпочитат обичайното "дукс", което в смисъла на вожд или "рекс", значи варварски крал. Понякога у средновековните латински хронисти се наблюдава терминологично объркване поради сложната многонародностна и многоезична обстановка на Изтока. Някои автори чистосърдечно заявяват, че не са в състояние да различат владетелските прозвища при аварите и сродните им племена, поради което се отказват да спазват задължителната ранглиста на чиновите. Освен "дукс" и "рекс", латинските хронисти посочват като подходяща дума за владетелското начало у българите понятието "принцепс", значещо "предводител", "първенец" или "вожд".

Наред с летописните текстове по камъни, хипотетичната титла "кан"= "хан" се разчита и на един медальон, произведен от гравьори на Омуртаг. На пръв поглед такова съвпадение е обяснимо и логично само по себе си, но след обстойно проучване трудно би се появило непоклатимото убеждение за правомерността на четенето "кан" в буквите на украшението.

Причината за подобно становище се състои в спорната обосновка, че в надписа на медальона се е получило преплитане на гръцки букви с латински. Такова преплитане не е засвидетелствувано никъде по цялата територия на археологически находки, произлизащи от времето на българското средновековие. Трудно обяснимо е и присъствието на кръст в ръцете на яростния езичник Омуртаг, чийто син Енравота-Воин е пострадал за християнството. Затова определението на Омуртаговия медальон и разчитането на надписа в него биха се приели единствено след уговорки.

Насилственото приемане на "ханската титулатура" като присъща на ранната българска държавност на юг от р. Дунав не намира потвърждение в славянската книжовна традиция. Навсякъде славяните наричат вождовете си "князе" и поддържат непрекъснато този обичай, дори когато загубват самостоятелността си. Смисълът на понятието "княз,къняз" е тълкувано в историографията като "родоначалник", "първосвещеник" и "първенец сред родовете". Налагането на тази титла в Източна Европа се извършва в годините на славянското разселение, определено в периода V-VIв.

Чехите, поляците, русите, сърбохърватите и българите винаги използват в неподправените си документи титлата княз. Русите използват още и "каган".

Големият въпрос при тълкованието на славянската титла, с която виждаме удостоени и владетелите от Именника произлиза от начина на езикови съпоставки и действия, прилагани към думата. Както вече се отбеляза липсва напълно съставена ранглиста на византийските определения за славянската и българската титулатура, като въпросната ранглиста да бъде съотнесена към традицията в славянските документи. От друга страна липсва латинската традиция, представена по този начин, не е направен и подобен списък за германската титулатура, нито за тюркската. Подредени по степени и по

време на употреба, обкръжаващите славянския свят другонародности и другополитически обичаи в титулуването биха показали в каква връзка са заемките и на каква титла по кое време отговаря славянското княз. Досега проучванията са правени едно по едно за отделните влияния - било то германски или тюркски. Но пълна картина, изискваща на дело обработката на всички текстове, познати на науката досега не е правена. При това разработките на историци и езиковеди често пъти действат малко разхвърляно, поставяйки на едни везни официални документи от европейски владетелски канцеларии и запазени обичайни племенни думи у незначителни сибирски народи. С такъв структурно-антропологичен подход на изолираните и неправомерни сравнения може да се докаже всичко, защото той не е исторически, а научно-идеологически похват.

Обосноваването на тезата за княжеско достойнство на българските владетели, т.е. защитата на твърдението, че съставителят на Именника е бил с ума си и е познавал прекрасно старобългарската традиция, зависи от подхода към изворите. Отново при тях следва да се надникне назад във времето и да се проследи историята и съдбата на древната скитска държавност. Причината за търсенето на дълбокия диахрон се определя от факта на политическо и културно влияние, оказано в античността, което влияние все още не е изследвано напълно от учените.

Основният довод за подчертаване на ханската титулатура е присъствието на титлата "хаган" в славянски, византийски и латински текстове от епохата на Ранното средновековие. Оттук се прави заключение за тюркския произход на думата и се мисли за основание да бъде приписана по-ниската от хаганска власт - ханска титла - на малките тюркски народи, каквито се настоява да бъдат и българите. Титлата хаган сама по себе си е равнозначна на император при европейската традиция и може да бъде преведена като "върховен повелител, най-висш владетел". Изоставяйки чисто езиковото тълкуване на "хаган" и обръщайки се към съпътстващите знаци на властта, правомощия и обичайни девизи, историкът би могъл да засече историята на идеята и първосмисъла на хаганското достойнство, защото законността на властта е всъщност нейната историческа традиция.

По правило византийските и латинските хронисти наричат "хагани" владетелите на онаследената от Атила силна конна държава в Източна Европа. Хагани са наречени вождовете на аварите, хазарите и силното тюркско обединение в Централна Азия, които управлявали над "седем области". В едно сведение на Теофилакт Симоката хаганът на тюрките пише писмо с интересно съдържание до император Маврикий.

Изразът "Седем области на вселената" е израз на имперското достойнство и е класически за върховната власт. Хаганът на аварите счита себе си за владетел, най-малкото равнозначен на византийския император. Затова подчертаването на силата на аварския вожд в официално писмо до Константинополския монарх е недвусмислен показател за обвързаността на хаганската титла с традицията на властта върху седем области.

Разглеждането на податката за седемте области (или седем царства, или седем народа) назад във времето би хвърлило светлина върху произхода на традицията.

Делението на света на седем дяла е широко разпространено в старогръцката и византийската традиция. Например Псевдо-Кесарий пише за деление на седем области, където всяка област е представена според културата на хората, които я обитават. Там писателят говори за славяни, живеещи на север и за фисонити, наречени още и дунавци. Това сведение, свързващо р. Дунав и Севера потвърждава данните на Повесть временных лет за присъствието на други племена освен славяните в обиталищата около р. Дунав.

Освен писмото до император Маврикий от хагана на тюрките, по сведението на Теофилакт Симоката, данни за присъщия на конната империя израз "владетел на седемте дяла", както и практика, свързана с подобно административно и териториално деление се среща и у други автори по други поводи. Делението на седем части е проникнало от друга политическа традиция сред славяните, които известно време живеят под аварска власт и дори участват под аварско командване в обсадата на византийски крепости през VI-VII в. Св. Теофан Изповедник - основният извор за

преселението на българите от времето на Исперих(Испор) отбелязва за съществуването на седемчастно племенно деление сред славяните.

Очевидно аварското владичество е оставило трайни следи в политическото и племенно устройство на славяните. Или обратното – аварите са си присвоили старинна индоевропейска традиция, низхождаща още към античността, когато се наблюдава едно движение от Запад на Изток, вероятно предизвикало и ответното разместване векове по-късно.

Наред с аварите титлата "хаган" използват и хазарите. Делението на "седем дяла" се среща и при тях. За това пише Ал Масуди, арабски пътешественик и събирач на странни случки, наричан от модерната историография "арабския Херодот".

Подробно описание на хазарската политико-административна уредба предоставя Ибн Фадлан, който пише и за волжките българи. Затова разтълкуването на практиката в хазарската държава не е трудно, още повече, че хаганската власт там е неоспорима.

Васалната система на седемчастното деление е отбелязана и в грузинския епос "Витязът в тигрова кожа". Неговият главен герой Тариел е наследник на трона, който държи властта над останалите народи и политически обединения. Индия в грузинския епос е далечното приказно царство, управлявано от властелините на света. Човекът, стоящ на трона на "Седемте престола" (тук има непосредствена именна аналогия с името на старобългарския манастир «Седемте престола», основан през епохата на Първото българско царство) притежава много голямо достойнство. Очевидно е, както това важи за всеки епос, че седемте трона е много стар израз, посочаващ властта на културния герой, победил злото преди да се възцари с целя блясък, дарен му от Провидението.

Класическото и най-авторитетно сведение за европейската традиция предоставя Херодот. В "Скитски логос", книга IV от "История", гръцкият пътешественик и писател описва обичаите, нравите и политическото устройство на скитите. Говорейки за обичаите и разположението на племената в земите, владяни от скитските царе, Херодот разказва за скитски обичай, съвпадащ дословно с казаното от Ал Масуди.

Известието на Херодот следва да се разбира като преминаване на скитските благородници - защото само заможни и знатни мъже могат да търгуват в черноморските елинистически градове. Следователно седемте преводача и седемте езика (glosas) отговарят на същото определение, което им дава Ал Масуди по-късно - съдии или благородници. Оттук произлиза и логичният извод, че върховният скитски цар, комуто принадлежи властта над всички (владетелският род при скитите по Херодот е обособен и произхожда от легендарния Колаксаис, чието име наподобява легендарния цар от българския фолклор Колада) има същото положение и вероятно същата титлатура, която носи хаганът на аварите при Симоката и хаганът на хазарите според сведенията на арабските писатели. Наличието на един и същи текст у антични автори и арабски писатели не подкрепя разпространеното в европейската историография мнение, че средновековните християнски хронисти механично преписват от античните автори.

Традицията за деленето на седем области и за обединението от седем рода (селища) е записана и от Стефан Византийски. Той отбелязва съществуването на "седмоселища", което е име на племе, живеещо близо до Кавказ. Сведението на Стефан Византийски е от реда на сведението на Теофан за "седемте славянски племена" и то носи само осведомителен характер за приемането и онаследяването на старинна традиция, водеща началото си от скитските времена.

Връщайки се обратно на титлата "хаган" и присъщите и обръщения или достойнства, изследователят не може да не признае едно влияние, което е по-старо от времето на историческите книги, разказващи за аварите или хазарите. Тази особеност поставя под съмнение окончателността на постановката за "тюркско влияние" в титлатурата и организацията на властта. Както се вижда организацията на властта в степите следва старинна традиция, която е изявена не само в прозвището "владетел на седемте дяла", но и в традицията владетелският род да ходи с остригана глава.

Засичайки земите, откъдето прилизат успоредиците на седемчастното деление, историът несъмнено ще забележи връзката им с областите около Кавказ и степните зони на големите индоевропейски реки на територията на днешна Русия. Територията на традицията още от най-стари времена показва близостта на "хаганската" институция с Предна Азия, а не с Централна. Разбира се това обстоятелство не пречи в по-нови времена спрямо сведенията на Херодот средицето на властта да се е пренесло на Изток и така Теофилакт Симоката да е повторен свидетел на вече видяното от Херодот.

Агатий Миринейски, който е продължител на Прокопий Кесарийски отбелязва събитията, застъпени и от Теофилакт Симоката. Говорейки за голямата империя на турките, управлявана от хаган, Агатий предава дословно речта на Турксант, техният предводител относно отделилите си авари:

"... А вашият император(византийския - б.м.С.Чурешки) ще бъде наказан, както трябва, понеже на мен говори приятелски неща, а на вархонитите, нашите роби - подразбирал аварите -които са избягали от господаря си, е станал съюзник. Вархонитите, понеже са подвластни на турките, ще дойдат при мен, когато пожелае и ако съгледат, че моят конски бич се приближава към тях, ще избягат вдън земя."

Казаното от хагана на турките е много показателно и любопитно. Според него знакът на върховната власт е камшикът. Появата на бич или камшик в ръката на хагана за конните народи може би е равнозначно по смисъл на държенето на скиптър или меч в ръката на императора, царя или княза. Затова проследяването на успоредици или сходни документални податки на "конния скиптър" - камшика би позволило да се разбере откъде тръгва историята и преданието, узаконяващо носенето на бич.

В Пасхалната хроника, наречена още Александрийска или Цариградска съществува подробно разяснение за смисъла на камшика като отличителен знак за хаганската институция. Текстът разказва за обсадата на Константинопол от аварите и техните съюзници.

В известния сборник, наречен "Свидас" или "Суда" от Хв., единствен разказващ за законите на българите при Крум е записано любопитно съобщение. То е важно поради три причини - първо, защото прави опит да свърже античната и средновековната история в областите около степите. Второ, защото разказва за отношенията между българи и авари, които наричат владетеля си "хаган" и трето, защото в Свидас съществува разказа за кесар (княз)Тервел, чието име присъства в Именника на българските князе. Ето какво казва Свидас:

"Българи. На българите се харесала носията на аварите; те заменили своите дрехи с техните и досега ходят така облечени. При император Юстиниан Ринотмет (носоотрязания), Тервел, предводителят на българите, бил на върха на благополучието. И самият Юстиниан и Константин(III), синът на Ираклий, били негови данъкоплатци. Той поставял обърнат щита си, който носел във време на война, и своя камшик, с който шибал коня си, и слагал пари, докато покрие и единия и другия. Простираше копието си на земята и до краищата му и на голям куп натрупвал копринени дрехи. Като напълвал сандъчета със златни и сребърни пари, раздавал ги на войниците, пръскайки с дясната си ръка злато, а с лявата сребро. Същите тези българи унищожили напълно аварите."

Заимстването на дрехи и вероятно обичаи е показателно за битови влияния, които спохождат живеещите в съседство народи без обаче това да бъде приемано като занк за еднаква народностна принадлежност. Използването на камшика от българския владетел показва това сходство. Записването на Тервел в Именника като "княз", а не като хаган, макар Тервел да е единственият господар на езическа България с признато от византийците кесарско достойнство, показва друга политическа традиция при създаването на рангистата във властта. Текстът на Свидас е важен, защото в него след сведението за Тервел се разказва за Крумовите закони, вдъхновени от притчата за гибелта на аварите. Двойното и дори тройно засичане на имена, племенни названия и обичаи в Свидас го правят ключов текст при изясняване символите на владетелската институция, неотменимо свързана с титлата на вожда и нейната историческа обосновка.

Разбира се отново Херодот е този, който първи съобщава за използването на камшика като символ на властта със същото безусловно значение, каквото е и скиптъра за върховната власт в Константинополската империя. Когато говори за разбунтуваните роби на скитите гръцкият историк също казва, че скитите чрез камшиците си укротили разбунтуваните роби.

Символите на властта, сред които е камшика датират от дълбока древност и следователно, както това важи и за хаганската институция не могат да се определят като "тюркски".

Проследявайки внимателно употребата на понятието "княз" в славянската книжнина, ученият сигурно ще забележи, че тя е използвана и като синоним на по-късната "Цар" (от "цясар"=кесар) и на тюркската, нека така да бъде наречена за удобство, титла хаган. Доказателствата за синонимния характер на "княжение" с "царство" и "хаганат" е превода, който съществува в старобългарските текстове на гръцки документи, както и езика на Библията в нейния старославянски превод.

В старобългарската литература "княз", "гаган" и "цар" са използвани с едно и също значение. Когато се говори за последните дни на света и се пророкува за последния цар Михаил, старобългарският писател използва три различни титли - княз, хаган и цар.

В преводните летописни книги през Средновековието гръцката дума "архонт", с която най-често се обозначава титлата на българския владетел от византийските автори е преведена като "княз". Очевидно българските преводачи възприемат висшето самодържавно достойнство на владетеля по този начин - като княжеско. Прилагането на титлата "княз" за св.цар Борис Покръстител също свидетелства в същата насока. Когато за един канонизиран от Църквата владетел се използва друга титла това означава, че разликата между двете се намира в религиозно-политическата теория, която ги обосновава, а не в самостоятелното традиционно значение на титлата.

Най-голямото доказателство за княжеската титла като символ на висшата власт, но през езическия период, е нейното използване в славянските преводи на Св.Библия от старогръцки. Светото Писание предоставя няколко решения на въпроса за значението и подтекста при употребата на владетелската титулатура. Понятието "княз" от старославянския превод се среща в книга Битие 49:10 в смисъл на скиптър. Синонимният характер на върховния символ на властта-скиптъра, който се "държи" от императора или царя на света и титлата "княз" в Библията предполага едно по-различно разбиране за достойнството на княжеския титул.

Съвсем ясно се забелязва отношението между скиптъра (княза) и законодателната власт (верската обвързаност). Другият начин на тълкуване на понятието "князь" в старославянския превод на Светото Писание е в смисъл на "жезъл". В това му значение се открива в книга на Естир 8:4. По сега действащия Синодален превод този текст преводът отново означава скиптър.

Понятието "княз", преведено като "скиптър" в новобългарския превод притежава същия свещен смисъл, който притежава на славянски и който се е запазил в полски и чешки език.

Следователно княжеският списък в Именника несъмнено съдържа по-разширена представа за върховната власт, упражнявана от старобългарските владетели в Плиска и Преслав до военно-политическата катастрофа през 1018г.

От всичко казано може да се заключи, че изследователят няма подкрепено с факти и тълкувания устойчиво основание да приеме титлата "княз" като късна славянизация на прабългарската(!?) титла "хан". Традицията на славянската книжнина, смисълът, по който се превеждат гръцките титли от и на славянобългарски език, преводът на Светото Писание и логико-концептуалната ненадежност на историографското прехвърляне на "хаган" и "хан" към титлата на българския вожд по-скоро подкрепят, отколкото да опровергават Именника в настояването му, че "къняз" е истинската висша титла на българите. Най-ясен и нееднозначен пример в подкрепа на Именника е засичането

на двете титли на Тервел(княжеска и кесарска) и съпоставката му с хаганската власт у аварите. Ако Тервел, или което и да било лице от Именника носеше титлата "хаган" средновековният летописец щеше да го отбележи, както отбелязва двойното прозвище на рода Дуло и белегът на властта - остриганите глави. Още повече, че за руските князе се използва синонимната им титла - "каган".

Разчитането на посланието в Именника на българските князе разбира се зависи от разтълкуването на каменните паметни записи. Словосъчетанията и понятията, представени в писмената от камък позволяват да се мисли за вероятен славянски текст. За онагледяване на тази представа може да бъде посочен следния пример.

В каменните надписи историци и езиковеди четат старинна българска титла "итсиргу боила". Тя се преработва като "ичиргу боила" и след това са правени опити за определяне на държавно-политическият смисъл на държавния пост, който тя обозначава.

Почти същевременно на надписите на гръцки език, където е отбелязан "итсиргу боила" е издигнат надпис на старобългарски език, близо до Преслав, в който се говори за "чръгоубыля" Мостич, оставил чръгобылството и посветил живота си на монашеството. Изглежда задълженията на Мостич се заключавали в изпълнение на писарски задачи. Затова виждаме неговото име в надпис, който видово отговаря на езическата епоха, а езиково и съдържателно съответства на християнското време. Вероятно Мостич е принадлежал на онази образована прослойка в българската държава, която е извършила културно-религиозния преход от езичество към християнство и която е заменила гръцкия текст със славянски в религиозно-административния език на държавата.

Веселин Бешевлиев приема тезата, че чръгобил е славянизирана форма на итциргу боила от надписите на гръцки език, където "и" е изпаднала, а останалата част е взела меката славянска форма. Разбира се това е една възможност ако бъде прието, че каменните надписи безусловно се разчитат на тюркски език и имат книжни първообразци. Тогава всякакво съмнение става излишно.

Предаването "итсиргу боила" прилича на гръцкото произношение на славянското "и чръгобиля", където "и" е съюз, а останалата част е предадена както гърците четат "ч" - "тс". Именно за тази невъзможност на гръцките букви да предават славянски звуци пише и Черноризец Храбър!

Примерът с "чръгобиля" е използваем и за разчитането на владетелската титла, четена като "канас" или "канасюбиги". Въпреки непреклонното становище на езиковеди и познавачи на старобългарски език, че в строежа на изписване и вида на писмената не може да се стигне до разчитане на "княз", вероятността именно това да означават гръцките "канасюбиги" за нас е много голяма. Твърде вероятно е "канасюбиги" да се разчете като "княз от бога", с което да се повтори на славянски гръцката титулатура в каменните надписи - "от бога архонт". Голяма е и вероятността в надписите да съществуват съкращения - било чрез букви, било чрез словосъчетания, които да носят съвсем различно сведение от извежданите интерпретации досега.*

Всичко казано дотук потвърждава верността на предложението успоредици на Именника да бъдат търсени в документите на Първото българско царство, а не във времеброенето на разни далечни сибирски и тюркски племена, както подхождат създателите на тюркската теория. Славянската обвързаност на Именника е несъмнена, при това неговото съдържание препраща не само към официалната историография, но и към неофициалните съчинения и предания, което е удостоверение на неговата позиция като средищен и ключов извор не само за българската, но и за източноевропейската история. Титулатурата и личните имена в Именника намират успоредици в държавната традиция на българите, на чехите, поляците и в руското благородническо съсловие, което е обяснимо чрез влиянието на старобългарското царство върху останалите славянски народи. Князът е върховен повелител на големи области и различни народи, което се вижда от изравняването в някои случаи от по-ранните документи на "княз" с "хаган" или "цар". Княжеското достойнство е свързано с особени знаци на властта и осигурява епико-

историческа легитимност на управлението. Княз отговаря на гръцкото "архонт" и стои наравно с латинското "rex", английското "king", немското "konung" и несъмнено в славянската традиция княз е било титла на най-висшия военачалник и така равнозначна на латинското цезар и на гръцкото кесар.

Най-силният довод за български произход на думата "княз" е упоритото ѝ приложение в народното предание и в общинната политическа уредба до освобождението от турско робство през 1878г. Назоваването на българските първенци "кнезове" и "старейшини" свидетелства за дълбока историческа приемственост, стигаща чак до традицията на Именника на българските князе.

Глава V. Именникът на българските владетели - документ от славянската традиция

В "Обзоръ Хронографов русской редакции" на Андрей Попов са представени родословията на четири владетелски славянски дома - руския, българския, сръбския и полския.

Руската княжеска генеалогия е построена според данните в "Степенната книга". Логиката на при нейното подреждане е същата, както и при полско-чешката владетелска схема. За естеството на интересуващата ни тема подбираме публикуваните сведения на стр. 259-260 от втората част на "Обзора". Поради стремеж към краткост тук е представено само началото и някои особености на руската "Степенна книга":

1. Княжение великаго князя Владимира
2. Ярослав, Владимирович.

По-нататък руските князе са представени по традиционния им ред, в който синът носи името на бащата. В съществуващата обилна историческа литература за ранната руска история пълният списък на руските князе не само че е разработен, но е снабден и със справочен апарат. Затова на малкото страници в текста не е нужно да бъде проследявано цялото руско родословие. Списъкът на руските владетели не внася нищо ново, което да даде храна за различни възгледи от досега действащата представа в науката за руските летописи.

Общото между Именника и руската Степенна книга на владетелите, както и сведенията от Повесть временных летъ, е използваната дума "княжение". Тя притежава същия смисъл както и в списъка на българските князе и означава "царство", "държава" и "владение". Общата политическа терминология в Степенната книга и Именника навежда на мисълта за влияние и дори единосьщност на политическите процеси за българи и славяни през Ранното средновековие, почти до Покръстването през IX в.

Петнадесетата степен от руския документ съобщава за Новгородските еретици, острова на дивите хора, Мидийските места и новооткритата Америка (към датата на съставяне на Хронографа). Важното за разчитането на Именника в податката на Степенната книга е известието за Новгородските предания, което свързва руската летопис с Именника заради рубриката на Гостун и казаното в Повесть временных летъ. Според епическите предания българите слизат от северните части на Източна Европа, а от друга страна достигналите до наше време названия на местности, лични имена и някои други названия в местностите около Новгород поразително приличат на имената, разпространени сред балканските славяни.

Много важни исторически сведения за проучването на българското минало, макар и като разпръснати податки, донасят свитъците от Погодиновското хранилище. Както е известно единият от преписите на Именника е намерен там, което означава, че погодиновските ръкописи са присъщата библиографска среда на Именника.

Например Хронограф N1465, който е близък по дух и съдържание до Хронографите от първа редакция. От значение за текста е да бъде споменато, че списъците в него са събирани в Новгород. Книгата е разделена на 35 глави. Според подборката на Андрей Попов като впечатляващи пасажи могат да бъдат отделени следните известия :

Глава 6 разказва за Вавилонските и Персийските царе и освобождението на евреите (Жидове) от Вавилон.

Глава 11 отбелязва Новгородското предание, което свързва времето на цар Константин Велики с историята на града. Става въпрос за преданието относно "белия клобук" (калугерска шапка). Текстът на Хронографа е интересен заради двойното му засичане с текста на Именника и успоредиците с Българския апокрифен летопис, отговарящ по дух и текстова постройка на Именника. Епохата на император Константин Велики е приета за ключова не само в текста на Апокрифния летопис от ХІв., но и от руския Хронограф, свързващ издигането на Новгород с управлението на първия византийски император.

Глава 18. Тук са описани събитията, свързани със Седмия Вселенски събор. За българската история Седмия Вселенски събор е от изключителна важност. На него се разисква въпроса за иконопочитанието и се създава текст за иконите и смисъла на тяхното присъствие в православното вероизповедание, обредност и богослужение. Наред с вселенските въпроси на вратата на Седмия вселенски събор се споменава и за българското Покръстване.

Глава 19. Вероятно тази глава е най-интересна и най-важна от всички останали. Тя засяга философията на руските самодръжци, разказва за значимите събития на "преложение книгъ" от гръцки език и за образуването на Новгород. Изразът, използван за да се означава раждането на града предизвиква внимание. Руският автор на Хронографа казва така: "за зачатии Новгородцом иже преже именовася Словенскъ великий". Повторението със сведението относно управлението на Гостомысл, който е и Гостун от Именника, показва силната връзка между ранната българска и руска история.

Най-важното сведение от руската история е преписката от Киевската история, в която се съобщава за старите князе - Скит, Зардан, Словен, Рус, Асан и други. Веднага след тях следва списък на византийските императори. Легендарната връзка на ранносредновековната руска политическа история с най-старите владетели на степите - скитите - подчертава дълбоката древност на преданията в Хронографите, а от друга страна, както се видя и при Именника, легендарната приемственост узаконява властта на определен народ в средновековната степна държава - била тя българска или руска държавно-народностна история.*

Освен сръбските и руските династически списъци в Хронографите, описани от Андрей Попов са представени и полските княжески домове. Имената на полските крале, са подредени за краткост и удобство от самия Попов. Тъй като става въпрос за своего рода хроники, подобно на Именника на българските князе, в рубриците са включени наред с имената на владетелите и по-важните събитията.

Прави силно впечатление подчертаната връзка и дори знак на равенство, поставено между полското и чешкото княжество. Обвързването на чешката и полската история е важна податка за разбирането на най-старите отношения вътре в славянската общност преди национализмът през ХІХв. да доведе до създаването на национални интерпретации на миналото. Затова успоредиците на Именника на българските князе с полските, руските и чешките хроники не бива да бъдат подценявани като формални. Полските списъци изгелждат по този начин:

1. Първият полски крал "Крокъ" е от племето на чехите(sic!).
2. Ванда, Крокова дъщеря
3. Премислав - крал на Полша. По своя езиков характер името се схожда с Презамисъл от Градишкия летопис и е двусъставно име като Гостомысл или като Гостун.
4. Лескъ V - полски крал
5. За полския крал Лескъ
6. Попел, крал полски
7. Попел Попелов
8. Пястъ, крал полски
9. Семовит крал Полски. Отново изследователят се натъква на смислово сходство с династическото име "Гостивит" от Градишкия летопис. Любопитна остава

думата "Вит", откриваема във Витоша, река Вит и българското лично име Витко. По предложеното от нас четене съставката Вит се открива и във владетелското име Витохол(Авитохол по досегашното четене).

10.Леск, полски крал

11.Семислав крал Полски. Тук откриваме успоредица с легендарното династическо име (епоним) Слав от Българския апокрифен летопис от ХІв.

18.Меск, крал полски

19.Болеслав, крал Полски

Прекъсването между 12 и 18 владетел не е описано от самия Андрей Попов, затова липсва като онагледяване и в цитирания списък.

Какво може да се каже за полската владетелска генеалогия? На първо място се забелязва присъствието на жена - Ванда - отличаващо полското княжеско родословие от българския списък на князете. На второ място би могло да се посочи всецяло славянските имена, откриваеми и в други старославянски документи. На трето място това е поставянето на бащиното име след личното кралско име, какъвто е случая с Попел Попелов.

Липсата на родово име, както и неразчитаеми завършеци от две-три думи на славянски език отличава полската генеалогия от българската.

Освен руските и полските княжески списъци в Хронографите се намират и сръбските владетелски родословия. Те са особено интересни, защото сърбите са непосредствени съседи на българите през всички времена на Балканския полуостров. Сръбската генеалогия също включва жена като наследник на престола и естествен продължител на династията. В Хронографите, представени от Андрей Попов се намира следното родословие :

"Волкан (Вълкан) син святаго Симеона, брат святаго Сава. Великий княз роди сина жупана Димитрия во иноческом образе (в монашески образ) Давид. Сей Давид роди Вратислава княза. Вратислас же роди Вратка княза и Вратка же роди дщерь Милицю. Сия же биваеет супружница великого княза Лазаря. И роди сины три великаго именитаго Стефана Деспота, и Волка, и Добровоя." След тази бележка следва житието на Св. Симеон и Св.Сава.

Българо-сръбските отношения са много деликатни поради историческата неприязън, натрупана през последния век. Затова в България съвсем малко се пише и знае за историята на сърбите, приемана обикновено като допълнение към българската история. Такъв подход от пропагандна гледна точка вероятно е оправдан, но от обективно научна гледна точка не е. Сърбите несъмнено са участвали достойно в раннославянската история, както и съвсем деятелно и показно участват в християнската история на Балканския полуостров през по-късните векове. Сръбското тълкувание на миналото е много важно, защото без него не могат да се осветлят липсващите страници от българската старина, а те не са никак малко.

Византийските автори впрочем неколкократно отбелязват българо-сръбската близост, засвидетелствана и в старобългарски преводни творби. Например на страниците на Манасиевата хроника, се чете следното :

"При сем Константине царя, прејдош Блъгаре пре Дунав и отяше гръком земя сја. В ней же живят и донине разбившии ихъ прежде же нарищяшесея земя сиа Мисіа. Много же бесчисльни съще исплениша и сја страну Дунаву и ону до Драча и дале. Ибо и Власи и Сръбле и прочии вся едино сът."

В това съобщение съществуват две близки до изказа на Именника настоявания. Едното е формата "донине"(доселе в Именника), а другото е "сія страну Дунаву", противно на "оноу страну Дуная" от Именника. Политическата връзка сърби-власи-българи е направена исторически обосновано. През Втората българска държава Калоян се титулува "Rex Bulgarorum et Blachorum" - "Крал на българи и власи". Коментарът според нас е излишен, защото двете изразни съвпадения от Именника, както и хронологическото поставяне на Константин IV Погонат, датира не само българското преселение отвъд Дунава. Тук става въпрос за цяла славянска общност, където българи, сърби и власи не са

разграничени ясно, защото са родствени и зависими от историческия легитимизъм на българската княжеска(царска) династия.

Освен списъкът на българските князе и сведенията от Манасиевата хроника, в литературните творби от славяно-византийския кръг, събрани в Хронографите, се споменават и други важни мигове от българската история. Подборът на преписвача на хрониките е оставил като значими следните факти:

1. Кръщението на св. цар Борис I - с две версии за неговите мотиви.

2. Войните на цар Симеон I

3. Благословията на византийския патриарх по време на Симеоновите походи срещу Константинопол

4. Победата на византийския император Йоан Цимисхий над българите през Хв. и отвеждането на цар Борис II в Цариград

5. Времето на цар Самуил и борбите, които този епичен български владетел води за запазването на държавния суверенитет и народностна самоличност.

6. Кратки споменавания за фамилията на Асеновци. Важно е да се отбележи, че името "Асен" се среща изписано като Асан или Асян.

Подборката на българските исторически факти от страна на руските преписвачи е направена според отношение на балканската спрямо руската история. Кръщението на българите, борбите срещу Византия по времето на император Йоан Цимисхий и управлението на Асеновци са пряко свързани със старината на Киевска Русь. Кръщението на русите е повлияно от българското, а богослужебната книжина всецяло е внесена от България. Времето на Йоан Цимисхий и борбата на Самуил против византийците са свързани пряко с походите на киевския княз Светослав, който е фактическият унищожител на столицата Преслав и дори на величието на Първото българско царство. Династията на Асеновци също е свързана със североизточните на България области. Калоян побеждава латинските рицари с помощта на куманите, а племенникът му цар Иван Асен II бяга при русите и с помощта на кумански и руски дружини се завръща на българския престол през 1217г..

Като се оставят настрана Покръстването, царското достойнство на Симеон I и падането на Първото българско царство, изследователят забелязва, че общото място в историята на руси и българи е куманската следа, ясно проследима при управлението на Асеновци. Пак припомняме, че в Българския апокрифен летопис от Хiv. българите са изведени като част от големия народ на куманите.

Имената, съобщени в публикацията на Андрей Попов също представляват интерес. Всички отбелязани макар и накратко легендарни владетелски имена представляват епоними или обобщение на легендарни исторически народностни имена. Свързани с латинската традиция в Хронографите, защото някои от тях са повлияни от гледището на полските хронисти, повестите за старите князе държат на античната традиция. Точно тези Хронографи, какъвто е Хронографът на Сергей Кубасов например, правят опити да свържат античната история със средновековната.

В разказите от вида «Сергей Кубасов» е показателна съсредоточеността на историческото повествование и терминологията. Отначало се започва с родовото име на цяла племенно-етнографска общност като скитите, оттам се преминава към славяните, русите и най-накрая се стига до ключовото за българската история име Асан, което е разнопис на владетелското име Асен, Асян. Процесът на обособяване на отделните народностни групи от Средновековието е подреден йерархично с оглед на династическата и кръвната им обвързаност със старинните управители на земята между Азия и североизточните граници на Римската империя. Двойното засичане в случая, кръстосващо латинската традиция, старогръцката и славянската позволява обяснението на Именника в контекста на цялостната книжовна среда. Това позволява и привличане на текстове от антични автори.

Следвайки дословно извадката на Андрей Попов, въпреки неговата откъслечност и неподреденост, изследвачът чете следните йерархично подредени владетелски имена: Скит, Зордан, Словен, Рус и Асан.

Сведенията за легендарните князе (наречени по същия начин както и в Именника) се намират в Хронографа на архиепископ Пахомий. Освен връзките със Скит, Хронографът на архиепископ Пахомий споменава и за някаква грамота, връчена от Александър Македонски(?), а също така и легендата за князете Халох и Лахерн. Андрей Попов обаче не съобщава нищо повече за тази легенда, нито разяснява смисъла на грамотата от Александър Македонски. Обвързването на античната и елинистическата история на степите с епохата на Ранното средновековие и славянското разселване е ценна податка в Хронографите или поне от предадено от Попов в тях. Именникът на българските князе както се вижда от специалните послания в него, като остригването например, също припомня, но под различен ъгъл за старинните събития от епохата преди Христа.

В списъците на Хронографите от трета редакция към година 1679, събрани и отбелязани у Андрей Попов е прибавена една "баснословна" част. Нейното заглавие гласи: "О истории еже о начале Русския земли и о создании Новаграда и откуду влечашеся род Словенских князей, а во иных Гранографех сия повесть не обретається." Отново читателят се натъква на опит да бъде намерена историческа връзка между старинната история на степите и ранната славянска история. Забележката, че в други Хронографи тази повесть не може да бъде открита е важна, защото тя свидетелства за разпръснатия тип история, изглежда присъщ на авторите на Хронографите. Именно това сведение оправдава подхода една повесть или владетелски списък от един Хронограф да бъде обяснявана или разработвана с историческите данни от друг Хронограф. Впрочем незаписаната на друго място повесть се намира в един Цветник от 1665г. и в Новгородския списък на Степенната книга. Присъствието на старинни предания в Новгородската степенна книга косвено свързва българската история(чрез Гостун, който е Гостомысл) с античното минало. Защото целта на различните повести, събрани в Хронографите не е само да разкаже цялото минало от игла до конец, но и да обясни или да потвърди съществуващи други писмени или устни предания.

Съобщавайки за Скитските царе, Словене, Рус, Волхви, Асан и "т.н." (?) Попов кратко забелязва, че те са направени по подобие на полските хроники за "първобитния" произход на русите от славяните. Нищо повече. Очевидно е, че произхода на русите е свързан с преданието за връзката на славяните със скитските князе. Следователно и българите имат място в общата праистория на степните народи. Изписвайки две букви с точки - "т.н." - на дело се заличават сведенията, които извън тези Хронографи не могат да бъдат намерени.

Скит е поставен в началото, заедно с Аоет. Първият син, който наследява тези историко-географски прародители е Словен. След него стои Рус, последван от Болгар, Коман и най-накрая се чете името Истер. От това подреждане не се разбира дали родословното дърво следва автентичното подреждане на документа или Попов си е позволил да размести владетелски имена - символи в генеалогията.

Легендарната генеалогия в Хронографите изглежда по този начин :

Скит - Аоет

Словен Рус Болгар Коман Истер

Много важни и достатъчно любопитни за историка остават и следващите пояснителни сведения за родословията на наследниците на Скит и Аоет. Жената на Словен е Шелон, а синовете му са Волхов и Волковец. На Волковец сина се казва Желотуг.

Що се отнася до Рус, то неговата жена се казва Поруся, а дъщеря му - което е много интересно - се казва Полиста.

Болгар не е разгледан от Попов(!) , макар данните за българите да изобилстват в Хронографите. Премълчаването на известията е притеснително за изследователите и не позволява Именника да бъде разгърнат като историческо сведение, нито да бъде пояснен от легендарните генеалогии. Близостта на българите до русите, куманите и странния народ, наречен "истриани"(дунавци, фисонити и т.н.) е насочваща за установяване на народността и политически произход на българската държавност.

Логиката на историческите документи и литературната традиция поставя българите в политическо отношение преди русите, което е засвидетелствувано и във византийските извори за епохата.

Допълнителни податки за отношението между Именника - Новгородската история - Легендарната скито-славянска генеалогия представляват известията в същите два Хровографа за езическите времена. В допълнителните справки на Попов се говори за чародеят Волхв, за капищата (NB!) на древния Новгород и за старинния славянски бог Перун. Свързването на славянската езическа религия със старинните народи като скити и колхидци (защото Аоет е цар Еит от Колхида в старогръцката митология за аргонавтите) е много важна, защото при подробен преглед на обичаите на българите се откриват много общи места със скитската религия. Потвърдено чрез генеалогията в руските Хронографи тази близост вече доказва приемственост, откриваща се и в Именника на князете.

Обобщавайки данните легендарните сведения за произхода и родоначалието на славяните, намерени в същата среда, където е открит и Именника с убеденост може да бъде заявено, че те се отнасят към него. Предъвкването от страна на Попов на историческата версия, свързваща Скит и Зордан затруднява категоричността в изводите за сходството между владетелските имена от българския списък и обобщените предания в руска среда.*

Фактът, че Словен и Асян са две имена, забелязани в българската летописна книжнина - и двете като лични имена, а Словен и като народностно, свидетелства за общи места в българската и славянската историческа памет. Приетата по неизвестни причини в българската историография транскрипция "Асен" вместо оригиналното "Асян" не пречи ни най-малко на правомерността при сравненията. Основното име - епоним "Скит", стоящо в основата на генеалогичното дърво и свързано по различни данни с праисторията на степите, неколкократно е използвано от редица образовани византийски автори като Михаил Псел например или в Епитафията на Василий II Българоубиец като нарицателно за българите.

Наред с частичната родова схема представена от Андрей Попов обективното изследване се затруднява и от непълнотата в подтаките за славянските династични бракове. Отметнато е бегло, че Словен се жени за Шелон, от която ражда Волхов и Волковец. Името Волхов е много важно, защото то се среща в Повесть Временных лет и напомня славянското означение на мъдреците, донесли дарове на Христос в деня на Неговото Рождество. Волхов се сближава с легендарния герой Волх от богатырския епос на русите. Както е добре известно на познавачите Волх е могъл да се превръща във всякакви животни. Тези способности (превръщането във вълк) са отбелязани още от Херодот за скитското племе неври, а немският пратеник в Цариград от Хв. Луидпранд разказва същото за сина на цар Симеон I, Баян. Именно с това име - Боян (а не като Волх) е възпят и епичен руски княз в "Слово о полку Игореве".

Тази податка си струва да се разгледа по-подробно. Ето какво пише Херодот в "История":

"Неврите имат скитски обичаи. Едно поколение преди похода на Дарий им се случило да напуснат страната си заради змии. В страната им се появили много змии, но още повече били змиите, които ги нападали отгоре, от пустинните земи(т.е. от Севера). Били толкова притеснени (неврите), че изоставили страната си и се заселили при будините и заживели с тях. Изглежда, че тези хора(неврите) са магьосници. Скитите и елините, които са се заселили в Скития, разправят, че веднъж годишно всеки мъж от неврите става вълк за няколко дни и после пак си връща своя образ. За мене лично тези приказки не са убедителни, но те твърдят, че това е истина, и дори се кълнат."

Това е първото и много важно споменаване на скитското племе "неври" и техните странни обичаи. В сведението се натъкваме на три легенди, които можем да срещнем и други текстове, но разделени една от друга. Историко-географски погледнато разказът на Херодот се потвърждава от версията на Йордан, когато готският историк разказва за преселението на готите. Става дума за слизане от север на юг и макар да

бъдат отдалечени във времето чрез няколко столетия, типологически разказът за преселението на неврите съответства на готската история.

Нашествието на змиите, казано от Херодот, има успоредици в други исторически извори и в преданията на други източноевропейски народи. На някои места вместо змия стои митологическото същество "грифон", но качествено погледнато сведението е едно и също. Змиите като част от митологичните представи на историческите области около Черно море се появяват и на приложенияте от с. Летница в България. По своя вид, сюжет и стил тези приложения приличат на сарматските украшения и на накитите, носени от конниците, идващи от района на Азовско море.* Легендите за змиите и за тяхното приказно царство изобилстват в българските народни разкази и още Димитър Маринов обръща внимание на тях в своите изследвания.

Освен преданията историците притежават подробното описание на Ибн Фадлан, където изрично е отбелязано изобилието на змии и особен култ към тях сред владенията на българите - мюсюлмани, живеещи по р. Волга.

Второто важно сведение на Херодот е легендата за магьосничеството. Какво разбира Херодот под магьосници не може да бъде изяснено. В никакъв случай тези хора - неврите - не могат да бъдат сравнени с шаманите от Сибир, индианските жреци от двете Америки или австралийските знахари. Херодот не познава обичаите на племената от Тихия океан, а принципът на историка от Халикарнас е да сравнява непознатите порядки и практики с известните нему обичаи и нрави. Следователно неврите са разпознати като "магьосници" посредством някои техни аналози от Черно море, Персия или от Мала Азия, защото Херодот познава тези области най-добре. Изключено е неврите да са били вълшебници от ранга на страшните египетски жреци, станали за нарицателно за нечиста сила в св. Библия.

През Ранното средновековие в Северна Европа са познати случаи на опиянение от билки и треви, които водели до екстаз и предизвиквали халюцинации. Викингите, и по-точно синовете на датчанина Кнут Велики, използвали такъв опиум преди да влязат в битка. Под силата на веществата те си въобразявали че са мечки, вълци или други свирепи животни и така увеличавали своята ожесточеност в боя. Вероятно такива ще да са били уменията и опиатите на неврите.

Другото интересно сведение на Херодот е съобщаването на племето на "будините". Част от съвременните учени свързват будините със славяните, позовавайки се на Повесть временных летъ и някои руски епически песни.

Освен Херодот подобно сведение предава и известния римски поет Вергилий. Неговото сведение за превръщането във вълк под въздействието на билки и треви свидетелства за връзка между територията на Черно море и северните зони на Европа.

Помпоний Мела също разказва за превръщането на неврите във вълци.

Друг интересен и важен автор, който веднъж преповтаря сведение за обичаите на българите да се кълнат пред меч е римският писател е Гай Юлий Солин.

За племето на неврите разказва и Филосторгий, продължителят на "Църковна история на Евсевий Кесарийски. Филосторгий също разказва за движение от север на юг, при което се търси връзка между античните конни общности и племената от Великото преселение на народите. Сведението за неврите е коментирано и от архиепископа на Солун през ХІв. Евстатий, но той преразказва изцяло Херодот, затова неговото прилагане тук е излишно.

Сведението за превръщането във вълк при българите, несъмнено намиращо се в пряка връзка с текста на Херодот и с казаното от Вергилий в "Буколики", е разказано не от кой да е, а от Луидпранд. Същият Луидпранд, който вижда остриганият в кръг български велможа на приема в Константинопол. Засичането на текст от Именника и сведението за превръщането във вълк при Луидпранд, показва наличието на предание, която стои в зависимост от генеалогичното предание. Освен при Луидпранд сведението за сина на Симеон се среща и при Зигеберт, средновековен монах от белгийски манастир.

Съвсем ясно се вижда приемствеността между обредите и обичаите на античните родове и племена от времето на Херодот и владетелския езически български дом. Съвпадението на толкова много данни - от остриганите в кръг глави, чашите от черепи, делението на седем области, човешките жертвоприношения, някои легендарни имена и легендата за вълците според нас недвусмислено показва много по-сериозни връзки на ранносредновековните българи с неklasическата античност, отколкото се допуска в съвременната историография.

Приложение I към Именника на българските князе

Публикацията на руския учен М.Н. Тихомиров на Именника на българските владетели във "Вестник древней истории" от 1946г., бр.3 поднася някои промени условности в тълкуванията на текста. Разнообразието на букви и знаци остава главна трудност на документа. Добросъвестния и възпитан русин много деликатно се опитва да посочи разминавания в Синодалния и Уваровия препис. Разликата в изписването на буквите за средновековния ръкопис е важна, защото всъщност променя значението не само на думата, но и на цялото изречение. Допълнително, и това вече е опасно за историческата теза, буквите се използват като цифри. Дори едно разместване на две букви може да доведе до датиране в съвсем друга година, а това значи цялата интерпретация, която е построена на старата датировка да отпадне. Всъщност изчисленията на историците по така наречения животински календар са условни, защото календара или летоброенето могат да бъдат проверими математически. Ако годината на управление не съвпада с животинския цикъл то или цикъла или годината е грешна. Зависимостта на азиатския животински цикъл от точността на християнския календар заема цялото внимание на тълкувателите на Именника. По същество версията на тюркския календар зависи от съвпадението на годините с християнската ера. Затова две бройни години в Именника разминаващи се с азиатския цикъл и потвърдени от други извори могат да провалят версията за азиатско-китайски календар. Впрочем публикацията на Моско Москов ясно показва проблемите с изчисленията.

По-долу ще посочим някои несъответствия, които издирихме след наблюдения върху оригиналните документи, представени от Тихомиров. Показателно за досегашните български публикации липсата на автентичния текст, което си обясняваме с разминаванията в Синодалния и Уваровия препис. Затова, следва да прегледаме обстойно някои разминавания, защото така ще потърсим всички варианти на славянския текст. Но нека пристъпим впрочем към сравненията:

1. В Синодалния списък липсва притежателното "емоу" в първата рубрика, след думата "алетъ". Вместо емоу е поставена неясна буква или знак.

2. Съобщението за Ирник не е предадено по един и същ начин. В Уваровия списък между буквите "к" и "ъ" се чете друг знак, приличащ на "т". Годините се разминават и това вече е голяма мъчнотия, защото "животинския" цикъл не се обяснява добре. В Уваровия препис се вижда свързаните «р» и «в», докато в Синодалния срещаме едно и между тях, което може да бъде и година. Неясна остава и буквата "ж" в думата "жытъ". На снимакта се вижда, ясно сходство в начина, по който средновековния преписвач изписва "ф" и "ж". Такова отъждествяване е доста спорно и несигурно но може да се вземе предвид..

3. Разказът за Гостун и неговото управление всъщност е най-спорен и важен. Уваровия текст предва "дв" години на властване, т.е. 4+2 равно на 6 години. Синодалният вариант означава времето само с една цифра-буква - в. Разминаване има и в считаните за календар странни названия. Вместо "дохсвтирем" в Уваровия препис, в Синодалния срещаме "дохствирем".

4. Рубриката на Безмер е променена в "календарните думи". Уваровия текст предава шегоръвемъ", а Синодалния "шегор вечем".

5. Името на Исперих, Аспарух или Испор стои различно. Уваровият препис предпочита Исперих княз, докато Синодалния употребява формата "Есперерих княз"

6. Частта, отредена на Тервел също не остава по-назад. Навсякъде между буквите за годините се наблюдава добавка на буквата "и", разделяща цифровото съчетание.

7. Пред името Винех се намира неясна буква, която в може да се възприеме и като "ъ" и като "д". Ако втората версия е вярна, то тогава името ще се колебае между Винех и Двинех. От своя страна то ще прилича на "дванш" и на река Двина.

8. Последната част от Именника е най-важна. навсякъде в публикациите се представя предхождаща от другите рубрики дума "лет". В истинския ръкопис обаче и в Уваровия и в Синодалния думата "лет" изобщо липсва и това вече е много сериозно нарушение на правилото да не се правят самоволни добавки или промени в съдържанието на извора. Липсващата дума "лет" отново поставя под съмнение тюркската летобройна система в Именника.

Правило на историческия занаят е, че първоначалния препис е най-близо до оригинала. Следователно в конструкциите на историците първенстващо място трябва да заеме Уваровия ръкопис като първообразец на другите два - Синодалния и Погодиновия.

Приложение II към Именника на българските князе

Дрехите, украсата на конете и оръжието, както и разпознавателните знаци между мъжете и жените, представляват важна част от етническото различаване между народите през епохата на античността и средновековието. Всеки народ има свой начин на обличане, а от друга страна високата парична цена на дрехите не позволява те да бъдат преотстъпвани или заменяни. Поради това сходното облекло непременно свидетелства за етнокултурно сходство или най-малко за етнокултурно влияние, оказано от по-силния политически народ върху по-слабия или подчинения. Доказателствата за важното значение на дрехите при определяне на етнологията и културната характеристика на народите направо изобилстват в изворите. Историческата и етнографската наука разполага с превъзходния каталог на Херодот, когато халикарнаският историк описва войската на Ксеркс. Различното въоръжение и различният маниер на обличане служи за основен белег, отличаващ една войска от друга. Освен каталога на войската на Херодот до нас е достигнал и запазен в добро състояние триумфалния релеф от Персеполис, изобразяващ поклонителна процесия пред персийския цар на царете. На нея всеки народ, подвластен на персийския владетел присъства като обобщен образ във фигурите, облеклото, въоръжението и поминъка.

Тацит в книгата си "Германия" също описва отделните германски племена като ги различава по дрехите и прическата. Прокопий Кесарийски пък свидетелства за същата практика във Византия през VI в. И дори съобщава за начин на обличане, наречен хунски заради остригването на косата и шалварите (панталоните), носени от хуните. Това е поддържано и от неговия продължител - Агатий Миринейски. Готският историк Йордан забелязва, че племената се отличават едно от друго по специални знаци, които той нарича "insignia".

Степната носия през Античността и отчасти през Ранното средновековие може да се види и възстанови благодарение големия брой предмети на изкуството, открити на територията на Южна Русия. В историческата наука е много известен Пекторала от Толстая могила, на който неизвестният художник е изобразил битови сцени според някои изследователи, а според нас е изобразил скитски военен обред. На една от сцените ясно се различават панталоните на двама клекнали мъже, подготвящи жертвения принос.

Освен пекторала от Толстая могила в историографията и историята на изкуството е много популярен и един електров съд от Кул Оба, който изобразява скитска

легенда в нейните три части (според руския археолог и изследовател на скитите Раевский). Възможно е това наистина да бъде така, но е възможно и просто да се разказва в картинки някаква приказка за изпитанията на юнака, каквато приказка се среща именно в района на Свереното черноморие. За историческите данни в индоевропейските и българските приказки пише големият български историк Иван Венедиков. На електровия съд отново се забелязват панталоните, които изглежда са част от бойното облекло на скитските мъже или синовете на Херакъл ако версията на Раевский е верна. Третият известен и широко обсъждан в археологията и историографията предмет на изкуството и култа, позволяващ да се види степната премяна и въоръжението на конните народи е изваденията гребен от погребението в могилата Солоха (Курган Солоха). Освен гребена в тази могила са намерени и други интересни съдове, в които изображения също се вижда степната носия от Античността. Разкопките в Солоха са издадени блестящо от руската изследователка Манцевич.

Собствени български сведения за облеклото на нашите предци, от рода на Херодотовия каталог или старогръцките описания на видовете одежди, липсват напълно. Запазено е едно непълно описание за благородническите одежди в Шестоднева на Йоан Екзарх и с това се изчерпват текстовете на епохата. Притежаваме също така и описанието на български велможа, намиращ се във византийския двор по време на посещението на Луидпранд.

Неясни образи, загатващи за някакво облекло съществуват и в графитите (рисушки върху твърд предмет), но подробните наблюдения върху тях водят до заключение, че те не могат да бъдат приети за представителни образи, по които може да се съди за носията на българите.

Като запазно изображение най-доброто достигнало до нас е миниатюрата от Месецослова на император Василий , представяща български войник по време на сражение. Показаното там съответства на сведенията, които получаваме от "Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите". До историците е достигнало и едно пояснение от Свидас, където се споменава за промяната в облеклото на българите след победата на Крум над аварите - вероятно защото аварите като имперски управляващ народ са носели дрехи, отличаващи ги от покорените племена. Ако това наистина е така, то ние ще открием една запазена връзка между българите и степните народи през епохата на Първото българско царство, която връзка свидетелства за постоянни отношения на българите с племената от зоната на степите. Защото традицията на наследяване на цялата власт несъмнено е преминала у българите, а заедно с това и отличителните знаци на дрехите.

Впрочем ето и текстовете:

Отговори на папа Николай I по допитванията на българите (публикува се по превода на проф. Димитър Дечев)

LIX. Това, което искате да узнаете за гащите(панталоните), смятаме, че е излишно; защото ние желяем да се промени у вас не външният вид на дрехите ви, а вътрешните нрави на човека и не придиряме какво (друго) обличате освен Христос, "защото (всички), които сте се кръстили в Христос, сте облекли Христос" (Посл. към Гал., III, 57), а как сте напреднали във вярата и добрите дела. Обаче, понеже простодушно питате за тях, явно боейки се, да не би да ви се вмени в грях, ако извършвате сред най-незначителните дела нещо несъобразено с обичая на другите Християни, то за да не изглеждаме, че подминаваме с мълчание желанието ви, казваме, че в нашите книги е заповядано да се правят гащи, но не за да ги носят жените, а мъжете; сега обаче направете така, че по същия начин, по който сте преминали от стария човек към новия, така и във всичко да преминете от предишния си обичай към нашия нрав; ако пък не можете, постъпете, както ви

е удобно. Защото това, че било вие, било жените ви дали сваляте или обувате гащи, това нито вреди на спасението ви, нито пък допринася за нарастване на добродетелите ви.

LXVI. Заявявате, че Гърците ви забраняват да влизате в църква с ленена превръзка, която носите на главата си. Подобно на тях ние също ще ви възпираме от това, защото често споменаваният и винаги достоен за споменаване апостол Павел, казва: "Всеки мъж, когато се моли или пророчества, ако е с покрита глава, посрамва главата си" (I Посл. към Кор. XI, 4). И пак: "Мъжът именно не трябва да си покрива главата, защото е образ и слава Божия" (I Посл към Кор. XI, 7). Впрочем това, което се казва за покривалото, вярваме трябва да се спазва и спрямо сгвката на превръзката.

Йордан - "За произхода и делата на гетите"

256. Не ще пропуснем да кажем малко от многото (известно за това) по какъв начин бяха почетени от неговия народ останките на Атила. Защото посред полето, разположеното в памучна шатра тяло, представляваше удивително и тържествено зрелище. Тъй като най-добрите конници от цялото Хунско племе обикаляха в кръг, състезавайки се в езда около мястото, където той бе поставен, както при църковите зрелища и по следния начин съобщаваха в погребалната песен за делата му. 257. "Велик е царят на Хуните Атила, който бе роден от баща Мундзук, господар на най-силните племена, който завладя сам, с нечувано допреди могъщество, скитските и германски царства, а също така хвърли в ужас и двете римски империи, като завземаше градовете им, и за да не бъде подложено на разграбване и останалото, умилостивен от молбите, прие (да получава) ежегоден данък. И след като извърши всичко това с успешен край, почина не от вражеска ръка, нито пък поради коварството на своите, а щастлив между удоволствия, без усещане на болка, при невредим народ. Та кой би сметнал това за смърт, щом никой не счита, че за нея трябва да се отмъщава?" 258. След като бе оплакан с такива стенания, устройха над могилата му страва (някакъв странен обичай), както самите те я наричат, с огромно пиршество, като изразяваха противоположни помежду им (чувства), тъй като погребалният плач бе смесен с радостта.

Тайно през нощта тялото било скрито в земята и го обвили с (три) ковчега, първият от злато, вторият от сребро, третият от твърдо желязо. Със следния довод те посочваха, че всичко това подобава на най-могъщия крал: желязото, защото е подчинил племената, златото и среброто, понеже е получил украсата (данъка) и на двете империи. Добавили вражески оръжия, придобити в битки, великолепни фалери с разноцветен блясък на скъпоценните камъни и украшения от различен вид, от които се състои дворцовата украса. А за да бъде възпрепятствано човешкото любопитство от тези толкова големи богатства, заклали като ужасна награда определените (за извършване) на тази работа и последвала мигновена смърт за погребващите заедно с погребвания".*

Луций Аний Сенека.
кн. XI, писмо I, 80

"Виждаш ли този скитски или сарматски цар, украсен с царските украшения за глава? Ако искаш да го оцениш или узнаеш всичко за това какъв е той, развържи тази повезка; под нея се крие много зло."**

Бернска схолия към Лукан***

"281. Аримаспи - племе в Понта. Аримаспите са племе, което си връзва косите със златни повезки като украшения."

Херодот - "История" ****

I,215. Масагетите носят облекло, подобно на скитското и водят еднакъв с техния начин на живот: те се сражават и, яздейки коне, и пеш, защото познават и двата начина на воюване - и с лъкове и с копия, а имат навик да носят и скитска двуостра секира. По същия начин обвиват мястото около гърдите на конете с медни брони, а юздите, мундшците и украшенията на конските глави правят от злато.

Страбон - "География"

Кн. XI, гл. VIII, 6. ...Конете им (на Масагетите) са със златни юзди със златни странични ремъци. При тях (изобщо) няма сребро, желязото е малко, медта и златото са в изобилие.

Юлий Полидевк - "Речник"

Книга VII, 70. За кожените дрехи: имаше и кожени дрехи... сисирна - кожен хитон, с дълги ръкави; носи се от Скитите.

Приложение към Именник на българските князе - III

Оръжията, използвани от племената и народите през Античността и Средновековието също така характеризират тяхната племенна и културна принадлежност. В случая ще се спрем на общите места в изворите, разказващи за използването на ласо от страна на българите и конните народи, предшествали властта им в територията на степите.

Ласото е важна част от въоръжението на древните народи. Херодот, когато пише за гръко-персийските войни съобщава за племето на Сагаритите (Саргитите), което воювало само с ласа и кинжали. В някои византийски съчинения се разказва за майсторската употреба на ласата при сраженията на българите с византийските войски.

Известен е стремежът на античните автори да дават нарицателни имена от занаятите или културните елементи, имащи живот в ежедневието на заобикалящите ги чуждите народи. Така например прилагателното "галактофаги" (млекопийци) е използвано още от Омир като нарицателно за племената от крайния европейски Север. Тракийското племе "дии" е наречено "махайрофорой" (мечоносци) от Херодот, а един начин на остригване се нарича "Апескютистай" (оскитване) т.е. "остриган по скитски". Партите, много войнствено иранско племе, победило победителя на Спартак Марк Красс и фактически предшественик на силната Сасанидска империя има прозвището "сейрафорой" или "носачи на ласа". Сейрафорой е използвано от средновековните византийски автори като Свидас. Начинът на воюване е показателен и като белег за културни връзки между разните народи, както и за политически отношения, при които завладеният заимства или уподобява онзи, който го е завладял. В този смисъл чрез общите места, разказващи за воюването с примки ние очертаваме възможен кръг от прилики, които преpraщат към аналогичен текст или поне съкращават възможните решения на народностните и културни питання, поставени от оскъдният извор свод на българската история.

Созомен

"По това време църквата в Томи и в останала Скития се управлявала от Теотим Скит, мъж възпитан в любов към мъдростта. Вярващите хуни около Истър, като се възхищавали от неговата добродетел, го наричали "ромейски бог", защото чрез него те се запознали с вярата [...], затова един варварин, като предполагал, че той е богат, намислил да го залови жив. Той вързал за щита си едно ласо, и като беседвал според навика си с неприятелите, вдигнал ръката си и се готвел да хвърли срещу (Теотим) въжетото, за да го издърпа при себе си и при своите съплеменници. Но щом посегнал, ръката му останала протегната във въздуха."

Йоан Малала - "Хронография"

"... А хуните достигнали до Тракия като оплячкосали страната. Срецу тях излезли военачалниците Константиол и Годила, също и военачалникът на Илирик - Асум - хунът, който император Юстиниан бил възприел от светото кръщение. Във време на сражението хуните били заградени и мнозина от тях паднали мъртви. Те изгубили цялата си плячка, а ромеите надделели като убили и двамата им царе. На връщане ромеите били пресрещнати от други хуни [...] Хуните започнали да ги преследват и изловили с примки бягащите ромейски военачалници. Годила извадил меч си, прерязал примката и избягал."

Теофан Изповедник - Хронография

През тази година (539) се раздвижили българите - двама техни царе с множество българи и дронг - преминали срещу Скития и Мизия, когато стратилат на Мизия бил Юстин, а на Скития - Бадуарий. Тези, които излезли срещу българите завързали сражение и стратилат Юстин бил убит в сражението, а вместо него станал военачалник Константин, синът на Флоренций. И българите дошли чак до областите на Тракия.[...] И когато се завръщали назад с радост, срещнали ги други българи и понеже стратилатите били изморени, обърнали им гръб. А българите ги последвали и уловили с ласо бягащите Константин, Акум и Годила. Годила, като срязал с меч ласото си избягал, а Константин и Акум били хванати живи. Константин върнали като получили хиляда номизми, и той дошъл в Константинопол. Акум пък задържали в отечеството си заедно и с други пленници.

Херодот - "История"

7,85 "Има едни номади, които се наричат сагартии (в различен саргитии). Те са персийски народ и езикът им е персийски, снаряжението им по направа е нещо средно между персийското и пактийското; те доставили осемхилядна конница; обичаят им е да не носят медни или железни доспехи, освен кинжали употребяват въжета, изплетени от кожни ремъци, и доверявайки се на тях тръгват на война. В битка тези хора правят следното: стигнат ли до ръкопашен бой с неприятелите, те хвърлят въжетата, които накрая имат примка, и каквото хванат, без значение дали е кон или човек, дърпат го към себе си. Тези, които попаднат в примките биват убивани. Това е начинът им на воюване. Те били наредени при персите."

Помпони Мела - За Хронографията

1,114 " Крайбрежието, което върви от Босфора до Танаис (Дон - б.м.Ст.Чурешки) , населяват Меотики, татеи, Сирахи, Фикори, и най-близо до реката Танаис Иksamати (Ixamatae). При тях жените се занимават със същата работа, каквато и мъжете и даже не се освобождават от военна служба. Мъжете служат в пехотата и хвърлят стрели, а жените влизат в конни битки, като се сражават не с железни оръжия, а хвърлят на враговете си аркани и ги умъртвяват със затягане [...] Тези, които не успяват да умъртвят врага остават девиси."

Амиан Марцелин - "Дела"

Кн.XXXI,Гл.2.8. А Хуните се бият, когато понякога са предизвикани, като започват сражението в клиновиден строй, като надават различни страшно звучащи викове. И като плюс бързината си са подвижни и действат неочаквано, така внезапно, след като

нарочно са се разпръснали, се усилват и в безреден строй се разбягват на различни страни, причинявайки невероятни кланета; не са забелязвани поради извънредно голямата си бързина да нападнат нито укрепление, нито да ограбват вражески лагер. 9.А поради това бих казал, че те са най-ярошни воители от всички, защото се сражават отдалеч с копие, които се хвърлят и на които са закрепени по удивителен начин вместо островърх край, заострени кости, а след като изминат (разделящото ги от противника) разстояние те се сражават отблизо с меч без грижа за себе си и, докато внимателно следят за вреди от мечовете, впримчват враговете с хвърлени ласа, за да отнемат на вързаните части от телата на съпротивляващите се възможността да яздят и да крачат.

Край на текста за Именника

Един различен поглед върху вярата на ранносредновековните българи според някои успоредици в средновековните и античните извори

Най-важното явление в човешката история е религиозността. Вероизповеданието винаги е заемало средишно място в живота на обществата, но особено значение религията е притежавала през Средновековието. Завръзката в историята на народите, в това число и на българите се определя от принадлежността им към едно или друго вероизповедание. Затова изясняването на вярата на българите преди официалното, държавно Покръстване през ще даде отговор на редица въпроси относно народността произход, държавната и културна история на българите през езическите времена.

Най-устойчивите и надеждни данни за вероизповеданието са писмените. Славяните и някои от конните народи, живеещи покрай Северното Черноморие присъстват в немалко на брой византийски и латински сведения. Славяните, като личи от запазените каменни надписи и текстовете на старобългарските писатели, са умеели да пишат на гръцки (а може би и на латински?) език. Затова изследването на религията на българите зависи от проучването на писмените свидетелства. След писмените документи следват устното предание, народното творчество и езиковедските проучвания на лични имена, названия на местности и селища. Най-накрая и с най-малка тежест остават археологическите находки, които са неми поради своята предметност. Без писмените свидетелства и без сведенията от народното предание археологическите находки стават жертва на въображението на археолога, което в огромния брой случаи се разминава с действителните факти.

Започвайки с писмени свидетелства, добре би било да се тръгне от домашните извори.

Цялостни домашни текстове за вярата на българите преди Покръстването, които извори да бъдат съставени нарочно за старинните времена и епохи обаче липсват. Заключение за характера на религията на езичниците българи също не може да се направи и по определенията или обръщенията в славянобългарските исторически или богословски свидетелства. В неподправените от вторични тълкования документи за религиозната принадлежност на българите до времето на св.Цар Борис I стои думата "езичници", "неверници", "погани" и т.н. Такъв е примерът с използваните определения в "Българския апокрифен летопис" от ХІv. Означенията на езичеството в не излизат от обичайните християнски определения за нехристияните и могат да бъдат употребени за произволна нехристиянска вяра. Точно и последователно описание на обредите, природните представи и свръхестествените вярвания на българите също липсва. Нито пък в книжовните съчинения и устни предания е запазен епос, подобно на германския епос, записан от Снори Стурлусон или известната германска "Песен на нибелунгите". Колкото и удачни да бъдат опитите на някои етнографи да обявят Крали Марко за българския юнак или пък стремежът им да видят в този общобалкански епос от навечерието на турското робство прояви на историко-митологично съзнание, все пак фактите остават факти. Българската народна памет не пази епически спомен в германски или старогръцки стил от ранносредновековния

период. Ако ли пък пази такъв спомен, то той остро се разминава с академичната историческа представа.

Домашните извори за предхристиянската вяра на българите остават малко и произлизат от IX-XIV в., т.е. от времената веднага след Покръстването. Сведенията говорят за човешки жертвоприношения, поклонение пред идоли и оргиастични обреди, присъщи повече на многобожническа езическа религия. Най-вероятно важните и общозадължителни обреди на езичниците-българи са извършвани от представителите на държавния култ - владетелят(боляринът)-жрец, ако може да се съди по византийски данни за обичаите на владетелите Крум и Омуртаг. Но нека преди изводите и заключенията да бъдат разгледани наличните исторически податки според типологията на данните и характера на засвидетелстваните обичаи и обреди.

Първата домашна податка се намира в книгата на известния в средновековната европейска култура презвитер Козма "Беседа против богомилите". Там той говори за човешки жертви на "синове и дъщери", извършвани от българите "по билата на хълмовете и в дъбравите". Епископ Константин Преславски през IX в. в "Учителното Евангелие" осъжда "бесовските песни" и "бесовското пеене", останали след Покръстването сред народа. Преведения на български език през X-XI в. византийски богослов Ефрем Сирийски предупреждава за опасността от бесовски песни и служение, което дава основание да се мисли за съществуването на такива обреди и сред българите. Отново презвитер Козма в "Беседа против богомилите", настоява за следното: "И наистина не е прилично да се наричат християни ония, които вършат такива дела. Защото не са християни, които принасят жертва на идоли като пият вино с гусли, с танци и бесовски песни и които вярват в срещи и сънища и във всяко сатанинско учение." Друго подобно сведение за идолослужение и кървави жертвоприношения, характерни на дохристиянската вяра на българите се намира в апокрифната "Солунска легенда" от XII в., където българите са наречени "човекоядци".

С тези най-важни по културното си значение сведения историците изчерпват знанията си от писмени извори относно вярата на българите преди Покръстването. От цитираното се вижда, че приношенията на българите-езичници са правени по "билата на хълмовете и дъбравите", обредите са извършвани пред идоли - най-вероятно статуи от дърво, камък и мед - "като пият вино с гусли, с танци и бесовски песни". Тези описания подсещат читателя за една многобожническа религия, практикувана от хора близки до славянските или германските езически култове. Известният латински извор, често цитиран в историческата книжнина, относно славянските жертвоприношения на остров Рюген през Средновековието препраща читателя в тази насока. Данните за наличието на идоли в религиозните обреди и поверия се потвърждават и от казаното в похвалното слово за св.Кирил Философ от св.Климент Охридски за дървото "Александър", почитано от фулите. Тези фули, за които се смята, че имат алански произход, т.е. близки до първичната българска култура, били покръстени от св.Константин-Кирил Философ.

Сведение за почитание на идоли сред българите се намира и в храма Санта Мария във Верона от XV в., където е изобразен българският Покръстител св.цар Борис I, наречен "вожда Булгар" и представен в дреха на доминикански монах.

Преждежданият през Средните векове в България византийски историк Йоан Малала е оставил ценно сведение за ранното покръстване на хунски племена от земите на Северното Черноморие. В него Малала казва, че хуните имали идоли от сребро и електър (вероятно това са приписваните на скитите сребърни и златни съдове от Северното Черноморие).Твъде възможно е хунските племена, за които става дума да са били родствени на българите или дори да са представлявали част от Велика България. Текстът за ранното хунско покръстване е преповторен от св.Теофан Изповедник.

Освен ценната податка за наличието на идоли сред хуните, сравнявани във византийските и латински извори с българите, отбелязаната близост на хунския вожд с императорския византийски двор е типологически е много сходна с близостта на владетеля Кубрат с император Ираклий през VII в. От друга страна езическата съпротива на хунските жреци типологически съвпада с езическата реакция на Владимир-Расате в България през

IXв.! Казаното от Йоан Малала и св.Теофан Изповедник стои много близо като исторически прецедент и формално-типологически довод за състоянието на религията на българите от дохристиянската епоха отколкото непространствените, извънвремеви и неправомерни съпоставки с шаманските обреди от Сибир и Централна Азия.

Археологическите находки за историята на средновековните славянски общности потвърждава наличието на идоли в религиозния култ, което води до предположението, че българите също притежават подобни кумири с оглед на ранното им съжителство със славянските племена на север от р.Дунав. Такива податки могат да се открият също така и в битовата простонародна култура.

Освен документите на старобългарски език, в това число и на преведените през Средновековието в България чужди писатели, чиито текстове отговарят на собствено българските представи за миналото, съществуват и други податки, предимно от текстовете на непреведените византийски и латински хронисти. Факт е, че небългарските сведения позволяват да се установят повече подробности за езическия период на българската история. В този смисъл съпоставката на средновековните документи с предхождащите ги антични свидетелства става по-лесна, особено за византийските сведения, защото те принадлежат на последователна и сравнително запазена историческа традиция.

Известните на науката извадки за българското минало от византийските, латинските и арабските текстове, в това число окръжното послание на св. патриарх Фотий и "Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите", определят кръга на устойчивите и несъмнени извори за дохристиянската религия на старите българи.

Най-сериозните, в смисъл на достоверни и надеждни документи се намират в писмата на св.патриарх Фотий и в "Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите". И двете сведения се датират от IXв. Щастливо обстоятелство е, че тези книги съвпадат с епохата на Покръстването и спокойно могат да бъдат съотнесени към други сведения от началото на IXв., представящи обичаите и обредите на владетелите Омуртаг и Крум. Освен това и двете преписки досежно вярата на българите са излезли изпод перото на най-висшата културна инстанция в християнския свят по онова време - Константинополския патриарх и Римския папа. Фактът, че най-големите религиозни авторитети пишат по българските дела, дава основание писмата им да бъдат отделени като първостепенни небългарски данни.

Ето какво пише в "Окръжно послание до източните патриарси" от патриарх Фотий:

"Но и българите, народ варварски и христоненавистен станаха толкова много склонни към богопознание и питомност, че като се отказаха от отческите си бесове и оргии и отхвърлиха заблудата на елинското суеверие, по чуден начин се обърнаха към Християнската вяра."

А в "Отговори на папа Николай I по допитванията на българите, 13 ноември 866 година" се казва следното: (Пред отговора на въпросите са поставени техните номера.)

" 4.Колко време или дни в течение на годината трябва да се въздържате от месо, считаме, че е излишно да ви изпитваме подробно, тъй като сте неопитни и що годе твърде млади във вярата."

"35.Вие разправяте, че сте били свикнали, когато отивате в сражение да съблюдавате дни и часове и да извършвате заклинания, игри, пеения и някакви гадания, та желаете да ви поучим, какво трябва да вършите сега в подобен случай."

" 62.Вие разправяте,че преди да приемете християнството, у вас е бил открит един камък от който, ако някой поради немощ вземе нещо, случва се да добие лек за тялото си, а някога да остане без полза."

" 67.Вие заявявате, че сте имали обичай, когато сте решавали да обържете някого с клетва за някаква работа да слагате пред себе си палеш (двуостър меч) и в него да става заклеването."

" 79. Заявявайки, че у вас има обичай да вземат немощните заради здравето си някаква превръзка и да я носят окачена под шията си питате, дали ние заповядваме да се върши това и по-нататък."

" 89. Да се посвещават новите плодове и първаците измежду нещата са имали обичай и древните. Това в почти самото начало на света е сторил, както четем Авел и Каин. (Бит.4:3,4)".

" 90. Вие питате дали е позволено да се ядат животни или птици, ако бъдат умъртвени без нож и издъхнат само от удара на човек."

" 100. Дали трябва да се занесе обратно в собствената му земя оня, който е загинал в сражение, ако неговите родители или другари пожелаят, можете да заключите от предходната глава."

" 103. Вие питате какво трябва да се направи с нечестивите книги, които както заявявате сте получили от сарацините и се намират у вас. Вие, твърдите, че от някой евреин, не знаете дали е християнин или езичник, мнозина били кръстени в отечеството ви и питате, какво трябва да направите с тях."

Папа Николай I навсякъде в писмото си говори за идоли, почитани от българите.

От цитираното прави впечатление, че патриарх Фотий не назовава българската езическа религия като туркска или като азиатска, но като "елинско суеверие". В историографията е прието да се мисли, че изразът отговаря на действителността, като в подкрепа на казаното от св.патриарх Фотий са прибавени и други примери .

Колкото и да е условно определението "елинско суеверие" поради характерния за византийските богослови метафоричен и символен език, терминологията на патриарха, чийто секретар е бил не кой да е, а самият св. Константин-Кирил Философ, предизвиква вниманието ни към възможно пресичане на елинистическите обичаи, разпространени в старите гръцки градове по Черноморието с обичаите и поверията на конните народи, намиращи се в близост до бившите елински колонии. Става въпрос за принадлежащата територия и осъществени народностни и културни връзки в близост да градовете Херсонес, Олбия и т.н. Фактът, че макар и за кратко време по тези места се намирала столицата на Велика България - Фанагория - потвърждава възможността да съществува любопитно пресичане на двете религиозни представи - елинистическата и степната. Именно по местата, където са живели конните родове на скитите биват възможни етнокултурни влияния в посока диахрон и синхрон (елински-скитски и скитски-български), имайки предвид и обстоятелството че някои скитски обичаи сходства с представите и поверията на българите.

"Елинските суеверия" са отбелязани и от по-късни писмени известия - например в Богословския сборник, писан от Висарион Дебърски през XVIв., където езическите обичаи също са характеризирани като елински. Същото нещо се среща и в Синодика на цар Борил, където вместо "езически" или "погански" стои "елински".

Отговорите на папа Николай I също потвърждават езическия, многобожнически характер на българските поверия, свързвайки ги по описание с варварските култове и природни суеверия на античните и ранносредновековни народи, живеещи в земите около Черно море и в степите на Източна Европа. Силно впечатление в "Отговорите" прави податката за "сарацински книги", т.е. за съществувала мюсюлманска проповед сред българите, както и за религиозната проповед на един евреин, т.е. възможно юдейско влияние при религиозния избор на българите. ** Всички останали данни в писмото на папата - и за клетвата пред меча, и за клетвата пред камъка и за носенето на повезки, и за гаданията, доказва многобожническа езическа религия, характеризирана вероятно от един първенстващ бог на войната и родното огнище.

Освен св.патриарх Фотий и папа Николай I податки за езическата религия на българите, но отново записани само като обреди без определение на култа срещаме и в други византийски писатели.

Ето и техните сведения като типология***:

· Неизвестен автор - "А Крум направил жертвоприношение във от Златната врата според обичая си, като принесъл в жертва много хора и животни. Той потопил краката си във водата на морския бряг, умил се и поръсил войниците си,

приветстван от тях, той преминал между своите наложници, които му се кланяли и го славели."

Другият известен текст е този на Георги Амартол: - "Новият Сенахерим - Крум - като се възгордял за предишната си победа, оставил собствения си брат да обсажда Адрианопол, шест дни след самодържавието на Лъв V, стигнал столицата и обградил стените от Влахернската до Златната врата. Като изтъквал своята мощ, той извършил също и скверни жертвоприношения на ливадата пред Златната врата. Той поискал императорът да сключи мир или да забие копието си върху Златната врата.[...] (Крум) разгневен поради това (опита за убийство, организиран по време на преговорите - б.м.Ст.Ч.), изпроводил конници в Свети Мамант, опожарил тамошния дворец и като натоварил на коли медения лъв от Хиподрума, заедно с мечката и дракона от фонтана, както и прекрасни мрамори, завърнал се назад."

Следващото сведение е Житие на Никифор от дякон Игнатий - "С тези дела се отличил Лъв V, врагът на истината спрямо божествените работи и спрямо тези, които живеели с почит. А кой не би оплакал най-горещо приятелството или договора, който сключил със съседните хуни (българи) като постъпили така срамно и безчинно? Защото той си послужил с техните обичаи, а те с нашите и по този начин се доверили на взаимните си споразумения. Тогава можело да се види императорът на ромеите със своите ръце да излива на земята вода от чаша, да обръща собственоръчно конски седла, да се докосва до тройна юзда, да вдига трева нависоко и да се гордее с всички тия неща, а езичници да се докосват с нечистивите си ръце до нашите божествени символи и да се кълнат в силата им. Това не е ли сродно с безчовечността?"

Четвъртото известие принадлежи на Продължителят на Теофан - "Относно вярата той (Лъв V) толкова много безумствал, че не считал за нещо добро да спомене името на Бога. И наистина, когато вързвал чрез клетва тридесетгодишния договор с тези хуни, наречени българи, и установил мирното споразумение, понеже трябвало да бъдат утвърдени искрепени чрез клетви, той не използвал обичайните наши клетви, призовавайки Бога и Небесните сили или пък Майката по плът на Христа Бога като надзорници и свидетели на онова, що се говори и прави. Но подобно на някакъв варварин, чужд на богопочитанието, разсякъл кучета дори на които беззаконните племена принасят и жертви и ги употребил за свидетели на онова що се правело."

Петото сведение е на Лъв Граматик - "Той (Крум) отрязъл главата на Никифор и я провесил на едно дърво, а след това оголил черепа, посребрил го наоколо и накарал българските велможи да пият от нея, като се гаврел с ненаситния, който не искал мир."

Шестото е на Луидпранд - "Симеон имал двама сина, единия на име Баян, а другия - по име Петър, който и сега е жив и властно царува над българите. Баян дотолкова бил изучил силата на магията, че внезапно могъл да се превръща от човек на вълк и на всякакъв друг звяр."

Към данните за вероизповеданието на българите, всъщност по-скоро сведенията за военно-правните обичаи може да се добави и известието на сборника "Свидас" от Хв., въпреки че податките там изискват специално разглеждане и разработване:

"Българи На българите се харесала носията на аварите; те заменили своите дрехи с техните и досега ходят така облечени. При император Юстиниан Ринотмет (носоотрязания), Тервел, предводителят на българите, бил на върха на благополучието. И самият Юстиниан и Константин (III), синът на Ираклий, били негови данъкоплатци. Той поставял обърнат щита си, който носел във време на война, и своя камшик, с който шибал коня си, и слагал пари, докато покрие и единия и другия. Простирали копието си на земята и до краищата му и на голям куп натрупвали копринени дрехи. Като напълвали сандъчета със златни и сребърни пари, раздавал ги на войниците, пръскайки с дясната си ръка злато, а с лявата сребро."

Това са всичките типологически различни позовавания със самостоятелно звучене в чуждите хроники (гръцки и латински), досежно вярата на българите от езическия

период на държавата. Много от приведените текстове често пъти се повтарят в други византийски хроники или в близките на византийци и българи книжовни кръгове. Особено разпространен е разказът за победното пиршество на владетеля Крум или способностите на Боян. Но други сведения за вярата на българите, носещи различно и качествено ново съдържание практически липсват.

Ако се допусне звателно изравняване във византийските документи между хуни и българи, като по такъв начин се включат и цитираните по-напред сведения на Йоан Малала за хунски покръствания през VI в. по Кимерийския Боспор (Северното Черноморие), то тогава кръгът на свидетелствата би се увеличил. Предпазливостта обаче изисква първо да бъде направено внимателно проучване дали хуните на покръстения от византийците вожд Грод (Гродас) имат нещо общо с българите. Макар в някои по-нови съчинения да се настоява за такава родова близост, крайното твърдение на боспорските хуни и воините на Аспарух не е доказана окончателно, макар да е много вероятно. Сведението за почитането на идолите в покръстването на Грод обаче обяснява мотива при задигането на медни статуи от страшния български вожд Крум. Те са му трябвали като идоли. За значението на такива медни статуи в езическия култ на населението от Балканския полуостров преди идването на българите свидетелства цитираният вече Йоан Малала в "Хронография": "Когато Север отишъл във Византион и видял, че местоположението на града е хубаво, възстановил Визопол и основал обществена баня, наречена Зевксип понеже там, в средата на т.нар. "Тетрастоа" се намирала медна статуя на слънцето, под която написал митичното име на слънцето - на бога Зевксип - защото траките наричали така слънцето."

Вероятно медните изображения на божества и свръхестествени същества при езическите българи са били наричани събирателно "медно гумно", с което се е означавало средищния езически храм в столицата. Това "гумно", състоящо се от статуи и други предмети е било символ на държавната идеология и на митологическото предание за произхода на владетелския род при българите.

Идолите - образите или кумирите, както се наричат в старобългарската книжнина очевидно са били статуи, пред които българите са извършвали жертвоприношенията, кланяйки се, какъвто пример съществува за солунските българи, почитащи една мраморна статуя.

Определена част от археологическите находки потвърждава подобно гледище, основано първично на документите.

В арабските извори за българите също се казва, че славяните имали храмове по високите планини и вътре в тези храмове имало статуи.

Освен византийските и латинските хронисти за обичаите на българите пишат и арабски писатели. Най-известен от всички остава Ибн-Фадлан. Ето какво казва той: "Забелязах, че имайки за добра поличба лая на кучетата, радват му се и смятат, че той ще им донесе година на изобилието, благословия и благополучие. Видях, че змиите са в изобилие и на всеки клон са омотани десетина, та и повече. Те не ги убиват, а и змиите не им пакостят [...] Видях в страната им много гръмотевици и ако гръм удари дома им, то те не се доближават до него, оставят го такъв, какъвто е и всичко, каквото има вътре - хора, имущество и друго, оставят го, докато времето не го унищожи, и казват: Това е дом над чиито жители съдбата се е разгневила. Ако срещнат или видят човек, притежаващ енергичност и гъвкавост и познание за нещата, те казват: "Този има право да служи на нашия господ". И така, взимат го, слагат му въже на шията, закачват го на дърво, държат го докато изсъхне."

В българското издание на Ибн Фадлан е поместено и друго важно съобщение, извлечение от енциклопедията на Наджиб Хамадани "Сътворени чудатости", което гласи следното:

"Е-1 Булгар - Това е огромна област. В единия и край живеят неверници, които щом видят царя си, свалят шапка и я слагат под мишницата си. Има обаче хора в страната България, които са близки към исляма. Тези хора са здравеняци, воители на вярата и храбри. Те са с остригани глави и носят къси кафтани. Те въртят търговия с кожи. И вярващите и неверниците имат право да пият вино. Пияни хора не се срещат обаче."

От прегледа на византийските, латинските и арабски средновековни документи се вижда съвсем ясно отсъствието на името "Тангра" от поверията и обредите на българите. Видът на сведенията, тяхната подредба и поводите, по които те са отбелязани в хрониките изключват друга религия на българите преди Покръстването, освен религията на езическото многобожие, преклонението пред стихииите, както и почитание на предмети от военното дело и поминъка. Подобни спомени за Тангра отсъстват и в народната култура, където са запазени повече сведения за митологично-многобожнически поверия сред българите .

Теофилакт Охридски определя прародината на българите като "скитски предели", а религията им нарича "скитско невежество". Архиепископът на България казва дословно следното: "Те (българите) не познаваха името на Христа и със скитското си невежество служеха на слънцето, месечината и други звезди. Имаше и такива, които принасяха жертви на кучета". Тук се срещат успоредици с казаното от Йоан Малала за траките и медната статуя на слънчевия бог Зевксип, на Ибн Фадлан за волжките българи, както и с текстовете за жертвоприношенията на Крум и Омуртаг. По интересното обаче е, че почитта към слънцето и месечината при езическите българи най-вероятно е дала отражение върху разказвателните и занимателни песни, приказки и гатанки сред българите. Нещо повече - тези разкази и песни се засичат с вярата на останалите славяни, чиито божества са били виждани именно като природни стихии - Перун (мълнията), Дажбог (слънцето) и т.н. Народното поетическо предание притежава любопитни образци в тази насока, отдавна събрани и изследвани от българските учени.

От друга страна сведенията на Ибн Фадлан за мълнията и многобройните свръхестествени същества се засичат от казаното от Прокопий Кесарийски за религията на славяните (склавините и антите). А в Повесть временных лет, руската летопис, относно покръстването на русите се отбелязва, че руският княз Владимир разрушил идола на Перун (божеството на мълнията), намиращ се на един хълм до Киев. Статуя на Перун се намирала и близо до Новгород. Пред статуята на Перун русите и северните славяни извършвали същите човешки приношения, за които свидетелстват презвитер Козма и "Солунската легенда".

Изглежда човешките жертвоприношения били твърде разпространен обред в дохристиянските вярвания на българите. Обредът на архонта (княз) Крум да пие от черепа на своя враг спада към същото ниво на религиозни представи и обреди, каквото е и човешкото жертвоприношение.

Археологическите податки и данните от произведенията на изкуството, от вида на образите в съкровището от Наги Сент Миклош потвърждават жестокия характер на военните български обреди. Там може да бъде посочена картината, където главата на победения враг виси от седлото на български воин.

Характеристиката на дохристиянските поверия сред българите, направена още от проф. Веселин Бешевлиев чрез теоретичните методи в структурната антропология показва различни измерения на култовете сред българите. Освен разработките на Бешевлиев в историографията съществуват и други текстове, които разглеждат данните за дохристиянските поверия на българите във философската им и вторична културна "функционалност". Освен чисто теоретичното и методологическо разглеждане на проблема към сведенията за езическата религия на българите може да се подходи и чрез сравнения с данните от античните документи, изследващи историята и бита на народите, живяли през древността в земите около Черно море и степите.

Правенето на чаши от черепи е древен обичай, споменат за първи път от Херодот за скитите. Ето какво пише в "История": " ... Това им са (на скитите) обичаите в тези случаи. А що се отнася до самите глави, но не на всички, само на най-големите им врагове, те постъпват по следния начин: отрязват частта достигаща малко под веждите, и я изчистват; ако скитът е беден, той я обвива само със сурова волска кожа и така я използва, а ако е богат, след като я обвие отвън със сурова кожа, я позлатява отвътре и така я

използва вместо чаша.[...] Скитите, които са успели да сразят твърде много неприятелски воители, имат по две чаши и пият едновременно с тях."

Тълкование на Херодот е излишно, защото сведението почти преповтаря казаното за Крум. Освен Херодот за обковаване черепа на враговете със злато и сребро говорят и други антични писатели. Например Неизвестен автор в "Нравствени беседи, изложени на дорийски диалект", в беседа втора казва така: "Скитите смятат за прекрасно, ако този, който убие мъж, одере кожата от главата му и понесе скалпа пред коня, а след като позлати и посребри черепа, пие от него и възлива на боговете".

Същото предава и Гай Юлий Солин в книгата "Сбирка от забележителности":

"Обичайният начин на живот на скитите, които обитават по-отдалечените във вътрешността области е по-суров: те обитават пещери, правят си чаши не като еседоните, а от черепите на враговете си; обичат сраженията."

Силий Италик, автор от I в., също споменава за чашите от черепи, но този път за келтите: "А Келтите, о, ужас! на драго сърце обковават костите на очистената от мозъка глава и правят по този начин чаши за пирове."

Друг известен античен автор, Помпоний Мела

в значимата си книга *De chorographia*, също свидетелства за подобен обичай, но сред скитите - неври:

"Във вътрешността на страната жителите ѝ (т.е. скитите-неври) имат по-суров нрав и земята там се обработва по-малко.[...] Чашите си правят от черепите на най-злите си врагове, както еседоните правят това от черепите на родителите си." Известието за неврите е важно, защото за същото племе в античните свидетелства е предадена и легенда, според която те се превръщат във вълци. Тук вече се открива още една успоредица с изворите за българите, повтаряща сведението на немския пратеник Луидпранд за Симеоновия син Боян.

И най-накрая за чашите от черепи става дума и в ключовия документ за руската и славянска история "Повесть временных лет": "Пролетта на 972 година Светослав тръгна на поход. И тогава го нападна Куря, печенежския владетел (княз) - и убиха Светослав, и му взеха главата, и от черепа му направиха чаша, обковавайки челото му и пиеха от него".

За първи път сравнителното проучване за правене на чаши от черепи в българския военен култ е направено от проф.Веселин Бешевлиев.

Сред българите важно място е заемал военният култ, което подсеща за присъствието на специален бог на войната или направо за почитане на гръцкия Арес, защото в елинския и периферния нему свят, мечът е символ на Арес. Почитанието на меча сред старите българи или сред воинското им съсловие е важна податка, защото тя доказва политическа връзка със скитските военни обреди.

Успоредиците на почитта към меча, отново започват от Херодот: "На останалите богове (скитите) принасят в жертва казания добитък по описания начин, а на Арес така. Във всяка област на царствата им е издигнато светилище на Арес, което има следния вид: образувано е от натрупани снопове съчки, на дължина и ширина колкото три стадия, а на височина по-малко и отгоре се прави една квадратна площадка. (...) Във всяка една област върху купа има древен железен меч - акинак - това е изображението на Арес. На този меч ежегодно принасят в жертва добитък и коне. Освен това принасят и следните жертви, които не принасят на останалите богове: от сто мъже неприятелски пленници един принасят в жертва, но не по начина, по който правят това с добитъка, а по по-различен; правят възлияния с вино по главата им, след това ги заколват над някакъв съд и като качат съда горе на купа от съчки, изливат кръвта върху меча..."

Издигнатата могила преповтаря сведението на Йордан за погребението на Атила, а жертвите на добитъка (бикове и волове) преповтаря сведението на Прокопий Кесарийски за приношенията на славяните.

Сведението на Гай Юлий Солин в цитираната книга е не по-малко важно, защото обединява преданието за превръщането във вълк (казано за Боян), почитта към

мечовете (съобщено в Отговорите на папа Николай I) и обичая главите на противниците да се превръщат в чаши (сведението за Крум): "В земята на неврите извира река Бористен, в която има риби с изключителен вкус, нямат кости, а само много меки хрущяли. А неврите, както знаем, в определено време се превръщат във вълци, а след като изтече срокът, който е определен за тази участ, си възвръщат предишния вид. Марс е бог на тези народи: те почитат не божески изображения, а мечове. Принасят в жертва и хора." Засичането на успоредици и общи места в система, както става в този случай е много сериозен довод в определението на българските религиозни представи като езически и близки до старинните скитски обичаи от една страна и до ранносредновековните славянски обичаи от друга.

Същото сведение, какво дава Солин се среща и при Арнобий в трактата му "Срещу езичниците": "Присмивате се на това, че в древни времена Персите са почитали реки, както посочват паметните записки, Арабите пък безформен камък, а скитските племена- Акинак". *****

Известният Амиан Марцелин, чието историческо съчинение "Дела"(История) е основополагащо при съставяне на историята на Великото преселение на народите, разглежда почитта към меча като характерна за племената на аланите: "Почти всички алани са високи и хубави, с умерено руси коси, страшни със сдържаната свирепост на очите си и подвижни поради лекостта на оръжията си, подобни във всичко на хуните, но поизнежени в начина си на живот и храната; за разбойничество и ловуване те достигат чак до Меотийските блата (Азовско море) и Кимерийския Боспор, а също така и до Арменците и Мидия. Не се вижда при тях храм или светилище; не може да бъде видяна някъде дори и колиба, покрита със сламен покрив, а по варварски обичай в земята се забива изваден меч и него почитат с благоговение като че е Марс, покровител на областите, по които те бродят". Освен почитта към меча тук като податка може да се използва и номадския (полуномадския) начин на живот, живян и от българите преди създаването на Велика България.

Един от известните старогръцки прозаисти - Лукиан Самосатски - потвърждава обичая скитските премена да се кълнат в меч:

"...Други вярват в други неща: Скитите принасят жертва на меч, Траките - на Залмоксис..."

Християнският апологет, философ и филолог Климент Александрийски отбелязва почитта на към меча:

"В древността Скитите се молели коленопреклонно на меча, Арабите - на камъка, а Персите - на реката(...) Както ми се струва, твърде много (племена), след като забият само меч, му принасят жертви като на Арес. Сред Скитите Савроматите, както казва Хилезий в съчинението си "За мистериите", изпитват страхопочитание пред меча."

Същото, което казва Климент Александрийски е повторено и от Епифаний.

Приск Панийски, пряк участник в събитията, свързани с хунското нашествие в Европа, разказва за интересно поверие, легализирало властта на Атила над многобройните народи, подчинени на хуните:

"...И не след дълго ще има нарастване на сегашното му могъщество. Това бил разкрил с поличба (сам) богът, който бил извадил наяве меча на Арес, който бил свещен и бил почитан от скитските царе като посветен на господаря на войните. Той бил изчезнал (още) в древни времена, а след това бил намерен с помощта на крава."

Йордан в своята "За произхода и деянията на гетите" (Гетика) преповтаря Приск Панийски, вероятно за да вложи тежест на едно устно предание, с което лично е бил запознат:

"... Той (Атила), макар и да беше по природа такъв, че винаги бе твърде самоуверен, допълнително (увеличи самонадеяността му намереният меч на Марс, който винаги е бил смятан за свещен от скитските царе. [...] След като изровил меча, овчарят веднага го отнесъл на Атила. Той се зарадвал на този дар и както (и без това) бил високомерен, сметнал, че е определен за владетел на целия свят и че чрез меча на Марс му е предоставено надмощие по време на война."

Почитанието на меча има своите обществени, властнически и обредни значения. Важното в разказа на Приск Панийски и Йордан за откриването на меча на скитските царе е подчертаната представа за приемственост в неограничената власт на върховния владетел. Същата идея на приемственост в знаците на властта се проследява отчетливо в Именника на българските князе, представена чрез остригането в кръг и местоположението на държавата спрямо р. Дунав. Почитта към меча, чашите от черепи и жертвоприношенията на хора, забелязани от българските книжовници и византийски хронисти насочват вниманието към едно главно военно-политическо божество от вида на гръцкия Арес, германския Один (Тор), славянския Перун и т.н.

Като допълнително доказателство за близостта между обичаите на българите и античните степни племена като скитите и ранносредновековни като славяни и хуни* служи обредната победна символика на кесар Тервел, представена от Свидас. Издигането на камшика от Тервел е знак за върховна власт. Херодот казва същото, когато преразказва интересна случка от ранната скитска история. В нея скитските роби разпознавали господарите си именно по техните вдигнати камшици. Издигнатият камшик е знакът, даден от аварския хаган при началото на атаката срещу Константинопол според Пасхалната хроника. Агатиий Миринейски от своя страна съобщава, че хаганът на тюрките също използва бича като знак на върховната си власт. Същият факт е споменат и за кутригурите от Прокопий Кесарийски.

Що се отнася до пръскането на злато и сребро от кесаря Тервел в двете посоки, то успоредичата и тълкуването на този обред се намира във философията на погребението на Атила. Ето какво казва готския историк Йордан по този повод: "Тайно през нощта тялото (на Атила) било скрито в земята и го обвили с (три) ковчега, първият от злато, вторият от сребро, третият от твърдо желязо. Със следния довод те посочваха, че всичко това подобава на най-могъщия крал: желязото, защото е подчинил племената, златото и среброто, понеже е получил украсата (данъка) и на двете империи."

Друг интересен обичай, забелязан у българите-езичници е повесването на дърво на военните трофеи, както и на телата на престъпниците. Така княз Крум постъпва с главата на император Никифор I Геник, считайки го за военнопръстъпник. Арабският дипломат Ибн Фадлан отбелязва същия обичай и за волжките българи.

Повесването на дърво като жертвоприношение е отбелязано за някои антични народи, живеещи в областите около планината Кавказ. Ето какво съобщават античните документи:

"И върху най-високите им места: защото не било обичайно при Колхите мъжките тела да бъдат горени или заравяни в земята, а след като ги обвивали в пресноодрани кожи, окачвали (на дърветата) мъжките тела, а женските - предоставяли на земята, както казва Нимфодор, когато е следвал (Аполоний). А най-вече почитат Небето и Земята."

Същите сведения за обичаите на колхите предоставят Николай от Дамаск в книгата си

"Сбирка странни обичаи" и Клавдий Елиан в "Пъстра история".

Обичаят на античните колхи взет с неговите успоредици при Ибн Фадлан, както и с действията на Крум отбелязват изненадваща близост на старобългарската обредно-погребална традиция с обичаите в Северен Кавказ. Подобна връзка доказано съществува в именната система на българи и кавказци, както и в руските генеалогични предания от Средновековието - Хронографите.

Данните за носене на повезка сред българите, отбелязани в Отговорите на папа Николай I се засича както от един текст на известния философ Сенека. Открива се и при изображенията върху предметите на изкуството - кратери, фиали или кани.

Обкованата със злато или сребро чаша от черепи на противника, преклонението пред меча, остригането на главата в кръг, отбелязано в Именника на българските князе, носенето на повезки, човешките жертвоприношения, превръщането във вълк и куп други сходни обичаи показват, че античното неklasическо елинистическо влияние върху българите (или българската знат) от страна на скитското и Боспорското

царство е прекалено силно. То не може да се сравни с никое друго, било то тюркско или иранско, защото историческите податки в изворите отговарят едновременно на всички изисквания за надежден исторически паралел. Обичаите и верските представи са съществували на същото място, откъдето идват и българите; имайки предвид тяхната консервативност и политическа устойчивост не може да се приеме формално-типологическо сходство на основа "битова единосьщност". Още повече, че византийските и латинските писатели наричат българите "скити" или "хазари", което подчертава племенно-културната връзка със степите и местата от Северното Черноморие.

Освен писмените сведения, историко-политическата традиция до Покръстването и засечките от запазените веществени свидетелства някои обичаи и обреди от народната поверия и представи (фолклора) също съвпадат. Изглежда в почитта към елена в народната култура представлява запазен спомен от най-ранната българска история. Добре известен на етнографите е народното предание за доброволно жертващият се елен, който всяка година в определено време пристигал на определено място, наричано от народа "еленски църкви". Местата, където според поверието се намират тези "еленски църкви" са свързани с оброчища или останки от стари храмове.

Култът към елена-избавител или предводител несъмнено е съществувал още от старинни времена, защото в Североизточна България се откриват много рисунки-графити, на които е изобразен елен. Причината за тази почит към елена се състои в неговото приемане като мистическо същество, изпратено на българите от езическото божество като водач.

Разказите за елена в античните и ранносредновековни текстове изобилстват. Някъде той е заменен с бик или вол, което още повече го свързва с обичайната и политическа символика на българите. Известно е, че в старобългарските книги като "Разумник-Указ", символът - животно на българите е бик, а еленът е символ на ясите (Асенъ!?), племена, свързвани в историографията с наследниците на скитите.

Нашумелият напоследък в историографията икономист Петър Добрев също настоява, че според една литовска хроника вождът, отхранен от сърна(еленица) бил предводител на българите. Какви впрочем са сведенията за водачеството на елена в античните и раносредновековните извори?

Хермин Созомен, който пише "Църковна история" споменава за водачеството на вол, превел хуните през Азовско море:" Защото готите, които по-рано живеели отвъд реката Истър и господствали над останалите варвари, били изгонени от така наречените хуни и преминали в ромейските предели. Това племе било, както казват, по-рано непознато на траките около Истър и на самите готи. Те не знаели, че живеят в съседство едни с други, понеже помежду им се простирало огромно езеро. И едните и другите мислили, че населяваната от тях страна е края на земята, а след това безкрайно море и вода. Но веднъж един пощръклял вол преминал езерото и пастирът го последвал. А след като видял отвъдната земя, той известил на съплеменниците си. Други пък казват, че една сърна, като бягала, показала на някои хуни-ловци пътя, който бил залят от водите. А ловците, възхитени от умерения климат и добре разработената земя, когато се върнали, разказали на господаря на племето какво са видели."

Същият разказ е предаден и от Прокопий Кесарийски, който говори за утигури и кутригури, отъждествявани от някои български историци с българите на Кубрат . Освен Прокопий за сърна(кошута)- предводител на хуните съобщава и Агатий Миринейски.

Скилица-Кедрин пък казва, че еленът превел готите. Това фактически е последното известие от византийските автори.

Освен тях сведението за хунско преминаване в Европа под водачеството на сърна е предадено и от готския историк Йордан:"След като възникнали от такъв корен, Хуните се доближили до земите на Готите. Техният свиреп род, след като се настанил на по-горния бряг на Меотидското езеро, както съобщава историкът Приск , не се занимавал с нищо друго освен с лов, ако не се смята това, че след като нараснал до размерите на племе, с коварства и грабежи нарушавал спокойствието на съседните племена. Ловците от това племе, докато търсели както обикновено дивеч за ловуване на брега на по-

вътрешната Меотида, забелязали как неочаквано се появила пред тях една сърна, навлязла в езерото и като ту крачела напред, ту спирала, им послужила като указание за пътя. Следвайки я, ловците преминали пеш Меотидското езеро, което дотогава считали за непроходимо като морето. Веднага щом скитската земя се появила пред тях, която не познавали (дотогава), сърната изчезнала. Това, мисля, го извършили онези духове, от които Хуните извеждат произхода си, от ненавист към Скитите. А пък онези, понеже не знаели, че освен Меотида съществува един напълно различен свят, се възхитили от скитската земя и тъй като са хитри, сметнали, че този път, който не бил известен на никое по-раншно поколение, им е показан по волята на боговете."

Античните писатели също разказват за наличието на почит към елена-водач, считан за царски знак и символ на народността. Например Флавий Вописк Сиракузиански в произведението си посветено на император Аврелиан "Божественият Аврелиан" казва следното: "(В триумфа на Аврелиан) имаше и друга колесница, запрегната от четири елена, за които се говореше, че са принадлежали на царя на Готите. От нея, както съобщават мнозина, Аврелиан е бил качен на Капитолия, за да принесе в жертва там елените, за които се говори, че тях, пленени със същата колесница, е посветил на Юпитер Всевишен и Всемогъщ...Освен пленниците от варварските племена в процесията вървяха и пленени с вързани отзад ръце Блемии, Аксомити, Блажени Араби, Индуси, Бактрийци, Ибери, Сарацени, Перси - всеки със своите дарове, Готи, Алани, Роксолани, Сармати, Франки, Свеви, Вандали, Германци (...) Отпред бяха носени надписи, които посочваха имената на племената."

Запрегнатите елени вероятно се имали и малко пластично копие, защото от степите на Южна Русия непрекъснато излизат археологически находки, представляващи умален модел на запрегнати елени в колесници. Освен тях съществуват многобройни крайници с еленски глави. Присъствието на особен култ към елена-предводител в земите около Северното Черноморие, в Добруджа и Трансилвания е отбелязано отдавна от такъв прочут учен като Мирча Елиаде.

Валерий Флак, епически поет от Iв., също споменава за "знамението на сърната", служеща като знаме-щандарт пред кавказките и черноморски отреди: "Дарап, страдащ от рани, получени в Ахменската война, изпратил на война Датий, който е обкръжен от войнствения строй на Гангариите (Gangaridum) и тези, които ги довежда до ярост изпитата вода от Гера, а също тези, които живеят около езерото Бикен. Там беше Анаксар и Сидон с брат си Радал, и Фрикс е предвождал Акесинските отреди под глупавото знамение на кошутата (seruae). Сама тя съпътствала, и блестяйки с козината си и златните рога, се носи пред строя, издигната нависоко."

Носенето на сърна пред строя на черноморските и кавказки отреди е доказателство, че преданието за водачеството на сърната(елен) е много по-старо от времето на Прокопий Кесарийски и Созомен. Изглежда като щандарт и в бойна памет на преданието за елена са служили крайниците с глава на елен, откривани от археолозите в същите земи, където античните и средновековни писатели поставят действията на скитите и хуните.

Значението на тези крайници с еленски глави изглежда е било същото каквото и на бойните флагове на иранската войска. Всеки владетел и всеки род от иранската войска е носел знаме, на което е било извезано някакво животно. Сред знамената се среща елен или онагра, което подсказва, че култът към елена сред конните народи от античността и Ранното средновековие не е от сибирски, а от друг произход - най-вероятно от Иран и Двуречието, откъдето благодарение на движенията през античността е преминал в централноазиатските народи или сибирските общности. Към тези влияния може да бъде причислено и степното изкуство на т.нар. "зверинен стил", при който образите на биещи се животни могат да се тълкуват като хералдически знаци и като символен разказ за военно-исторически сблъсъци. Зверинният стил е част от философията на степните конни племена и поясненията в старобългарските книги като "Разумник-Указ" пояснява тяхното предназначение и обществено действие.

Ето впрочем какво пише в иранския епос "Шахнаме" (Книга на царете):

"А оня стяг, на който вълк белее,
над вожда Гив победно се ветрее.
След него е Гударз, със стяг - лъва,
на мечоносците е той глава.

Вървят под стяга с тигъра ужасен бойците на Ривниз, герой прекрасен.

Под стяга там със степната сърна,
Нестух пристъпва, на Гударз сина,

Синът му, другият е пък с елена,
Бахрам се казва със ръка блажена."

Конкретно историческият преглед, обоснован от изворите, проведен посредством сравнения и съпоставки с познатите на европейската култура писмени и археологически сведения, говори по-скоро за една връзка между българите и конните народи (племена) от античността. От своя страна тези конни народи по езиково-родовата си принадлежност не са тюрки (или не са само тюрки), а са индоевропейци (иранци). Ако българите са повлияни в старинния пласт на тяхната религиозност повече от староиранската култура, то и присъствието на божеството "Тангра" сред култа на езическите българи става много мъчно доказуемо. Това става така, защото се отнема основанието на "формално-типологичното етнорелигиозно сходство", поддържано от историците и езиковедите, клонни да видят култа към Тангра в старобългарските времена. Именно това структурно-антропологично сравнение по принцип, направено от предпоставката, че българите са тюрки е довода в досегашната историография за присъствието на Тангра в общественния култ на Първото българско царство. Изворите обаче свидетелстват за съвсем друго нещо.

Съсредоточеният и логически правомерен анализ, основан на неподправените свидетелства позволява на историка да определи вярата на българите до 864г. като елинизирана варварска религия. Това е била многобожническа езическа вяра, подобна на германската и славянската (а може би и тяхна обобщена разновидност?) със свирепи военни жертвоприношения и мистически обреди. Езическите българи се кланяли на идол (сборище от идоли), поставени най-вероятно на едно средишно място в столицата и големите градове.*

Приведените доказателства, заедно с именните успоредици от Кавказката област и Северното Черноморие, съпоставени с данните от източните автори, каквито са арабските или арменските, определят българската вяра преди Покръстването като езическа, многобожническа и много близка до славянската.

В тази светлина на документалните сведения от български, византийски, латински, руски и арабски произход, съчетани с данните от археологията и устното народно поетическо предание (наричано по английски "фолклор"), историците трудно следва да приемат версията за съществуването на тюрко-монголския бог Тангра. Ако българите почитаха едно божество, т.е. бяха монотеисти, то непременно папа Николай I щеше да го съобщи, защото християнските богослови още от Късната античност влизат в спорове и словесни прения с други еднобожнически вери. А папата не говори за идоли, но не и за азиатски монични богове сред българите, очевидно защото той приема обредите като достатъчен повод да разобличи езическия култ или защото вече е имало други отговори, където е ставало дума за верската обвързаност на поданиците на св.цар Борис I. Или може би защото някои от съществуващите идоли вече са били известни на западното християнство под славянски имена като например Перун?

Още повече, че за съществуването на божество "Тангра" и за наличието на някакъв култ към него липсват каквито и да било писмени сведения, запазени предания и спомени в народната памет - песни, игри, ономастични податки и каквото и да било друго. Единственото (!?!?!?) парче от камък, на което се разчита "Тангра" (а едно парче не е епиграфски паметник) има и алтернативен прочит, където на мястото на откъслека "ggra" биха могли да се разчетат и други думи. При условие, че останалата част от надписа е разрушена или неясна, то тогава биха съществували още безброй възможни съотношения,

непозволяващи да се приеме "Тангра" (Тенгри) като една дума със самостоятелно значение. В този именно смисъл "Тангра" е и разтълкувана в някои по-нови проучвания.

Затова възражението против приписването на татаро-монголско или тюрко-монголско божество "Тангра" в религията на старите българи е само въпрос на време и организация в историографията. Теоретично и фактологически в историческите свидетелства няма данни за съществуването на "Тангра" в езическия български култ до Покръстването през 864г.

Народностното име и произхода на българите според някои средновековни и антични свидетелства

Сложната и изпълнена с важни събития история на българите и техните съседи през средните векове изправя изследователите пред широк кръг от проблеми, принципно различни от проблемите на средновековната западноевропейска история.

Такъв е случаят с Великото преселение на народите. В историографията то има периодизация според достигналите нашествия до Централна и Западна Европа. Хронологичната скала и концепцията на историците при обяснение на нашествията е съобразена с гледната точка на Рим, който е културният център на средновековния Запад. Редът, по който пристигат първо готите, после хуните, после викингите и маджарите, последвани от татарите, обуславя периодите в ранносредновековната и същинската средновековна история. Теориите, предположенията и представите за произхода на ранносредновековните народи и тяхната прародина са повлияни именно от това виждане за историята. Ако за крайния наблюдател на Великото преселение на народите от Западна Европа такава подредба на фактите е приемлива, то за византийския политико-културен кръг варварските вълни имат различна историко-културна последователност и друг йерархичен порядък, защото византийският писател следи нещата от близо, има по-широк историко-географски хоризонт на наблюдение и притежава по-добро познание на гръко-римската култура. Разбира се днес редица изследователи си дават сметка за неадекватната западноевропейска представа за Великото преселение на народите и събитията от ранносредновековната история. В средновековната историография е разгледана т.нар. "схема на билиардните топки", където движението на ударените от хуните народи се извършва във всички географски посоки, без да се търси непременно придвижване на големи разстояния в една линия от Изток на Запад. Недостатъчно е разгледано и обратното придвижване - от Запад на Изток, имайки предвид обстоятелството, че огромните степни пространства между Европа и Азия позволяват движение на конните народи на далечни разстояния. За подобно неограничено движение говорят редица по-известни историци и географи от Античността и Средновековието, като например Херодот, Амиан Марцелин, император Константин VII Багрянородни или Михаил Псел.

Българската история в преддунавските си времена е показателна за сложните отношения при степните военно-политически взаимодействия. Добре известно е, че българските дружини след смъртта на владетеля Кубрат се разделят на няколко части и потеглят в различни посоки на Европа. Българският пример е важен не само защото българското минало държи връзка с хунското нашествие и славянската история, влияейки определящо и на общополитическите събития в Източна Европа от V до XIV. Българското минало събира в себе си отношенията между Античност и Средновековие, но не в земите между р.Дунва и Бяло море, а на едно много по-широко пространство, на което се е разпростирила Велика България. За да бъде установен с точност произхода на дунавските българи, смисъла на тяхното народностно име и отношението им спрямо други "варварски" народи от ранното средновековие, преди да се направят предположенията и заключенията е нужно да бъде направен обоснован и подробен съпоставителен анализ на понятията и термините във византийските, латинските, славянските, българските и другите средновековни извори.

Всъщност трудностите около изясняването на ранната европейска история произлизат от начина, по който се разработват и изследват писмените свидетелства. Движението на народите и движението на термините и понятията в историческите извори създават много възможности за анализ, защото под едно политическо название могат да се крият две или три народностни имена. Или пък обратното - под две родо-племенни имена може да се подразбира едно политическо название. Отношенията на народностните и политически понятия в изворите по логиката "общо-частно", "подчинено-съподчинено" или "тъждествено-противно" също увеличават вариантите на прочит. Сведенията за движението на народите и племената от ранното средновековие са толкова разнородни и противоречиви, че е необходима специална понятийно-логическа система за да бъдат отделени с крайна прецизност общите племенни названия от конкретните родови имена, или общите политически определения от частния случай на племенен сепаратизъм. Нещата стават ужасяващи в случаите, когато има смесване между народностни и политически термини без предупреждение от страна на средновековния хронист.

Причина за двойното и дори тройно наименоване се намира в обстоятелството, че византийците виждат освен блоковото състояние на големите военно-политически съюзи (например хунския през Vv.), така и вътрешните деления за военно-племенните или държавни образувания. Тези вътрешни (административни или народностно-племенни) деления притежават своя логика на обозначение, своя история и свой принцип на използване. Използването на определени народностни имена зависи както от старата история на наблюдавания народ, така и от античната историко-географска традиция във Византия. Пресичането на двете политико-културни традиции в историческото четиво чрез самоназоваването на варварските народи и следването на античния авторитет води до употребата на антични названия в средновековните хроники. Античният термин е строго научен политико-антропологичен термин в ръкописите на средновековния писател. Затова архаизацията на народностните и племенни имена не е нито произволна, нито пък случайна. Чрез нея историкът се опитва да предаде някоя характерна черта за описвания народ или пък да обърне внимание върху неговото политическо устройство, като свърже сходни факти от миналото с настоящето.

Хронистите на Константинопол не разглеждат конните народи и славяните единствено според бита и етнографските им особености, макар достигналите до нас "Статегикони" и "Тактики" в редица случаи да описват точно това. Наименованията във византийските летописи зависят както от непосредствените наблюдения на писателите, така и от античната историко-географска представа. По такъв начин използването на народностно или племенно име в средновековните летописни съчинения е обусловено както от митовете и устния спомен на миналото, така и от актуалното политическо значение на атакувания империята народ в мига на съставяне на летописа. Познаването на старинната гръцка представа за Северното Черноморие и Азовско море, както и разпространените митове и исторически представи в старогръцката култура би разширило обясненията за използването на едно или друго племенно-родово име от византийските автори. Пък и не само от византийските. Известно е, че готският историк Йордан също предпочита да следва старогръцката историко-митологична представа, виждаща Херакловият син Телеф като най-древен цар на готите, а самите готи като наследници на тракийското племе на гетите.

Освен уточняването на отношението текст - контекст е необходима и обстойна проверка на общите места с античните текстове, тъй като влиянието на старогръцката и римската историография върху схващанията на средновековните автори е значително. Засега липсва такава конкретно изследване в исторически аспект, поради схващането, че византийските писатели "пренасят" античните етноними върху средновековните племена абсолютно механично по географски признак. Представител на такава гледище е известния византолог Моравчик. Изхождайки от становището, че византийските автори типизират, някои историци виждат само морализаторски смисъл в античните названия. Засега подобно проучване е правено единствено за отношението между античната литературна традиция и византийските произведения след Хв. Но

обстойно проучване, което да обхване цялата антична традиция, както и казаното в средновековните документи засега не е правено. Съществуват само отделни статии и очерци. Факт е, че античната литература оставя трайни отпечатьци в книжовния живот на Византия. Отношението на византийците към историческото четиво (което не е литература) преди Хв. обаче е различно. Непосредственото и механично заимстване на антични сюжети, исторически личности и народи както това става в късните византийски текстове не е напълно доказан факт за ранните времена.

Водени от два основни принципа на историческата си логика - религиозният и политическият признак над всичко друго, византийските писатели отбелязват политическото значение на дадена общност, използвайки за това и народностно име. Заедно с недвусмислените събитийни откъси в хрониките следва да се разработи и скрития смисъл под редовете. Тази разработка зависи най-вече от богословската подготовка на историка и неговата начетеност в изворите. Редица трудности в историографията възникват, защото съвременният историк няма представа от православната богословска мисъл и източноевропейската книжовна и устна традиция. Придържайки се към християнската вяра, която е повлияла държавната идеология на Византия и към традициите на елинистическата мисъл, образованият средновековен историк прави критически анализ на използваните извори дори когато по идеологически или политически съображения премълчава факти. Понякога едно и също антично племенно название се използва в различен исторически и културен смисъл. Характерен пример е използването на "скити", което родово-културно народностно име се среща в различни смисли не само в историческите книги, но и в Библията. В Стария Завет например "скит" е племенноисторическо понятие, докато в Новия Завет "скит" е метафора, която носи религиозно-културен смисъл.

Изтъкнатите съображения показват защо употребата на исторически, политически и родови названия във византийските текстове въз основа на определени принципи често пъти остава скрита за очите на западните (латинските) хронисти. Инерцията (в смисъл на буквално преписване от античните познавачи) в латинските хроники е по-голяма. Латинските автори виждат обкръжаващия ги свят в друга историко-географска подредба, защото не познават толкова добре старогръцката историко-философска представа и защото не се намират в непосредствена близост до разните варварски народи. Затова и библейската традиция понякога се различава в начина ѝ на използване при византийци и латински автори. Византийците търсят заедно с убедителното позоваване на античен или библейски авторитет и историко-генетична съпоставка с новопоявилите се народи. В този смисъл широко обсъжданите в науката "заимствания" от писатели като Херодот или Страбон не означават буквално преписване или машинална заемка. В това отношение любопитни данни за размисъл предоставят известията на Приск Панийски и Свидас.

Водени от тази логика днес историците могат да допуснат, че използването на двойно политико-народностно наименование спрямо българите и други народи от Средновековието не е грешка или преписване, а указание на летописеца. Византийската литературна историческа традиция, работеща със синоними, с метафоричния и символен изказ на богословието несъмнено е подредила и обосновала и българският случай в понятийната си йерархия.

Характерен пример за това състояние на византийската летописна традиция е съществуващото отношение във византийските текстове на етнонимите "скит - хун-славянин-българин". Синонимната им употреба посочва особеностите на новопоявилите се през V-VIIв. народи, държейки заедно с това сметка за историко-политическото развитие на периферията на класическия античен свят и Византия. За обстоятелството, че народите от покрайнините на античната култура и средновековна Византия имат своя отделна и особена политико-културна история свидетелстват както славянските исторически книги така и някои широко известни факти от миналото на българи и руси, споменати в неславянски извори.

Ранната българска история винаги е представлявала интерес за изследователите със своята загадъчност. Произходът на българите, тяхната родова принадлежност и смисълът на народността ни самоназоваване се радва на особеното вниманието в работите на големите български историци от миналия и нашия век.

Общотеоретичните и философски слабости на ранната българска историография не позволяват да се подходи обективно и съответстващо към писмените и предметни свидетелства. Разпространеният национален подход в историографията през XIX и началото на XXв., основан на преувеличение и свръхинтерпретация на изолирани езикови останки не може да разкрие вътрешната логика на средновековната история. Нито пък да обясни принципите на употреба на политическите и народностни названия във византийските и латински летописи. Защото националното тълкуване на историята е чуждо на средновековния автор, предпочитащ религиозната и политическа трактовка.

От друга страна предположенията и мненията относно народността определяне на Аспаруховите българи се основават предимно на сведенията във византийските и латинските документи, като славянските и българските в някои случаи направо се подминават. Името, с което хронистите на Константинополската империя назовават войнствените отреди на Кубрат, Аспарух, Тервел и Крум служи за главен показател при изясняването на родовата и езикова принадлежност на нашите предци, което не е правилно, защото най-добре знаят българската история българските и славянски летописци. Фактът, че българите в различните документи са наричани ту хуни, ту скити, ту славяни или пък биват приравнени към сродни конни народи като хазари и кумани води до обръкване и неверни заключения, които често пъти са толкова общи и двусмислени, че не решават никакъв въпрос на историята .

Но нека да видим как стоят нещата според казаното в документите. По тълкуване на проф. В. Бешевлиев българите са приравнени с хуните в текстовете на Прокопий Кесарийски . Българите да определяни като хуни (хуно-българи) при Патриарх Никифор и Йоан Цец . Йоан Малала пък разказва за нападение на хуните през VI в., когато те пленяват двама византийски военачалници , а дословно същият случай е разказан от Теофан Изповедник, само че вместо хуни в текста стои българи . Продължителят на Теофан е категоричен, че българи и хуни са едно и също нещо в смисъла на военнополитическо (родово-културно?) обединение, т.е. българите са част от хуните . Както се вижда от направения преглед някъде византийските писатели използват "хуни", а някъде - "българи", когато описват едни и същи събития. Тази употреба означава, че или българите са родовокултурно близки с хуните, считани от немската историография за тюркски народ, или "българин" и "хун" се използват от хронистите като политически понятия в смисъла на управляващ народ, властващ над останалите степни племена*. Тъждеството между българи и хуни, схващано като национално-езиково тъждество от немската езикова и историческа школа е пренесено и върху българската историография. То не е твърдение на средновековните български и славянски документи. Водени от езиковите свръхинтерпретации на частични и откъслечни (т.е. крайно недостатъчни) данни в ключови исторически съчинения се приема, че ранната българска история е една и съща с хунската история. Оттук идва представата, . че българите идват от Централна Азия и лека-полека усядат в земите между Европа и Азия, установявайки се накрая в Европа(бившите северни византийски предели). Този възглед обаче не може да бъде сериозно защитен нито с общи теоретични доводи, нито с конкретни исторически факти, нито със свидетелства от произволен вид извори. Фактът, че българите се появяват заедно с хуните в Европа не означава, че изначално се придвижват заедно с тях, нито че езиково и антропологически са родствени народи.

На първо място представата за хунското придвижване преповтаря начина на татарско проникване в Европа. Тази схема са имали предвид както някои славянски историци, така и немските и френски учени от по-късни времена . Сравнявайки често татарите с хуните, историците от XIXв. се опитват да направят опростен модел на нашествията от по-ранни години. Но III или IVв. е различен от XIII или XIVв., а тюрко-монголите имат различни характеристики в религиозно и политическо отношение от хуните.

Китайските документи, препоръчвани като доказателство по този повод от различни езиковеди и историци не могат да проговорят, защото разликата между китайската и европейска култура е огромна и народностните имена не могат да бъдат преведени подобаващо. И на последно място - повечето от езиковите и предметни доказателства за хунско (българско) и тюркско придвижване през Ранното средновековие са почерпани от по-късни периоди. Това означава, че присъствието на тези доказателствени останки, най-вече от езиков характер, може да не е предшествовало хунското придвижване, което пък означава, че те са вторични и тяхната поява може да е свързана с обратно движение - от Запад на Изток. Затова създаването в общата историография на самия модел на хунско придвижване от сравнителна формално-типологична гледна точка е неубедително.

От друга страна историческите извори от латински и византийски произход съобщават предимно за движение на хуните и другите конни народи (българи) в посока от север на юг, а не от изток на запад. Това е първичното виждане и на св.Амвросий Медиолански, и на Йордан, и на Амиан Марцелин, и на Зосим, и на Евсевий Йероним, и на Андрей Кесарийски (с добавката на Арета), и на Козма Индикоплевст, и на Лъв Дякон, и на Свидас и на още много автори, ако трябва да се посочат преимуществено неславянски историци и географи. От своя страна пък автори като св.Теофан Изповедник или патриарх Никифор никъде не съобщават за българско движение от Изток на Запад, защото те говорят за българската история в земите около Азовско море, Черно море и Кавказ. Придвижването на българите в Кавказ също е в посока от север на юг, според казаното в арменските извори за българската история. При това положение условното допускане за азиатски произход и прародина на българите е лишено от сериозни документални и теоретични основания. И въпросът тук е много сериозен. Защото ако критиците на хунската теория се откажат от тюркския произход на българите, то тогава трябва да предоставят доказателства за азиатската прародина на езическите българи. Защото единственото основание за търсенето на азиатски произход е отъждествяването на хуните-тюрки със старите българи.

Славянските летописи и летописни съчинения също посочват движение на народите от север на юг, като виждат хуните (българите) тясно свързани с миналото на славяните или куманите. В Повесть временних лет, в Хронографите или в Апокрифната българска летопис от ХІв. българите са видяни като народ, който се движи от север на юг и от юг на север. Същата посока на придвижване е отбелязана в най-стария и най-представителен документ на ранната българска история - Именникът на българските князе. Нещо повече - там преминаването на р.Дунав (ону страну Дуная) е схващано като слизание на юг.

В известния разказ за разделянето на българските князеслед Кубрат никъде не посочена посоката на придвижване, която българите общо трябва да следват. Напротив. Единият от синовете тръгва на север, а другият на юг, което показва, че властта на Кубрат и Велика България се е разпростирала по-скоро в тези ширини, отколкото на Изток, където българите би трябвало да имат по-силни позиции, ако наистина идваха оттам. Хазарското нашествие указва не друго, а старинното българско присъствие в Европа, което присъствие се свързва със скитите и с земите около големите европейски реки. При всички положения казаното от патриарх Никифор не подтиква изследователят да търси подчертан азиатски произход на старите българи.

Има и друго. Сложното пресичане на антични племенни наименования с бурно сменящи се политически и народностни имена на новодошлите племена води до присъствието на частични и нетрайни названия в документите. Тези нетрайни названия са използвани наравно и заедно с устойчивите имена, които устойчиви имена се пренасят върху варварските държави. Факт е, че "хун" е нетрайно название, пренасяно върху по-трайното "българин". Това означава, че нетрайното название носи предимно политически, алегоричен или символен смисъл, защото ако имаше родов или езиков, то и византийците щяха да продължават да го употребяват. Всъщност използването на ранносредновековното име "хун" след VIв. Минава по същата логика, по която се използва и античното "скит". Защото както политико-културното име "скит" е архаично към Хв., така и

името "хун" след Vв. не е същото. Днешният историк няма по-голямо основание да търси родово-езикова връзка между българи и ранносредновековните хуни отколкото да търси връзка между българи и античните скити. Хуно-българите на патриарх Никифор, мизите на Лъв Дякон и скитите на Михаил Псел не са използвани в голяма разлика от време спрямо българската история. Напротив. "Скит" се появява малко по-късно от "хун" и то в годините на българско военно-политическо могъщество. Това закъснение показва, че и двете имена носят предимно военно-политическа или културна характеристика, а не толкова родово-езикова.

Близостта между българи и хазари в териториално и политическо отношение през VIIв., както и някои общи неща в начина им на воюване довежда до сравнения между двата народа, без това да означава кръвна и езикова близост. Сравненията между българи и хазари са направени от Стефан Александрийски и Христиан Друтмар. Нито Стефан Александрийски, нито Христиан Друтмар имат родово-езикова основа при своите сравнения. Първият се позовава на военно-политическа прилика, докато вторият говори за разпространението на християнството, т.е. води се от религиозна и мисионерска логика в сравненията.

Освен с хуни и хазари българите са приближени по произход до куманите от Лъв Дякон. Този историк, който е минал през България по време на войната между византийци и руси през Хв. предоставя и други интересни сведения. Лъв Дякон нарича българите "мизи", с което изглежда иска да подчертае тяхното културно издигане след приемането на християнството. Според нас логиката тук е религиозно-културна, а не народностно-езикова, за да се правят заключения за "тюркска" следа в страта българска история. Лъв Дякон казва също така, че мизите, т.е. българите, изповядват християнската вяра безпогрешно, което още веднъж подчертава религиозно-културната гледна точка на автора. Затова Лъв Дякон в текста си нарича русите съответно скити и тавро-скити. Скитите са по-далечни на гръцката култура от мизите и чрез античните историко-митологични имена историкът търси обозначение на близостта и отдалечеността на описваните народи спрямо византийската цивилизация. Българите са наречени и "европейски мизи" (за разлика от азиатските мизи, добре познати в античната историография NB!!!) от Димитър Хоматиан, охридски архиепископ в съставеното от него Кратко житие на Св.Климент Охридски.

Важно е да се отбележи, че византийските историци са повторени от оригиналните български текстове единствено в сравненията с куманите. Апокрифната българска летопис от XIVв. разказва, че българите са отделена "трета част от куманите". Изтъкнатата близост се доказва и от съвместните българо-кумански действия по време на въстанието през 1185г. и управленческата дейност на цар Асен I и цар Петър II. Особено силно куманското присъствие се чувства при управлението на цар Калоян и при властването на неговите наследници - Борил и цар Иван Асен II. Мястото и името на куманите обаче не е изяснено окончателно в историографията. Факт е, че Константин Багрянородни в своите съчинения говори предимно за кумани и печенези. Това засичане на византийски, латински и славянски текстове (в Хронографите от руска редакция куманите заемат отчетливо своето място) е много интересно, защото то обяснява логиката на народностно или политическо наименование при византийците.

Несъмнено в общата постройка от Античността до същинското Средновековие политическата и културна линия на определение властва над езиково-народностното, което изглежда средновековните летописци предпочитат да не раздробяват в малки национални групи, каквито съществуват днес. Това е характерно впрочем за коя да е имперска политико-историческа трактовка на събитията. Логиката на използването на скити-хуни-славяни-българи-кумани е толкова ясна и последователна във византийските и славянски ръкописи, че нейната обосновка не се нуждае от допълнителни примери. Факт е, тези определения следват една политическа традиция и сходна културно-религиозна система, доказвани от засечките и успоредиците в обичаите и някои елементи на упражняването на властта. Такива общи места са остригването на благородниците в кръг, военните пиршества от черепи на враговете, поклонението пред меч, характерен

култ към свирепото езическо божество на войната, почитането на елена-предводител и др. Тези свидетелства низхождат към античната традиция, отделяща елини от варвари. Античните политико-културни названия заедно с разграниченията християнин-варварин още един път разграничават византийци от българи и славяни преди последните да се покръстят. Това е така, защото освен разликата християни -нехристияни, византийците търсят и други средства за да обосноват своето политическо и културно превъзходство, изразено в доктрината на "Втория Рим". Вероятно по тази причина широкото название "славяни", което е непретенциозно в политически план спрямо Византия след реорганизацията на империята при Юстиниан Велики в редица документи замества конкретното "българи", което заради държавата е опасно и дори конкурентно на Цариград(Константинопол).

За да се разбере смисълът на българското народно име и произхода на българите първостепенно трябва да се изследват сведенията от българските средновековни документи, устното предание и народната представа. Ако последните две са предмет изключително на народознанието и народоописанието, то първият случай е изцяло исторически. Равнопоставеността между българи и славяни в историческите свидетелства от български произход е несъмнена и много трайна, продължаваща близо 1000 години във всички видове литературни подразделения. Освен това в документите от различен характер - надписи на камък и книжовни свидетелства - съществува едно идеологическо противопоставяне между българи и византийци, което идеологическо противопоставяне изисква много подробно и сигурно историческо знание от страна на летописеца. Идеологическа борба с неизяснена народностна и културна самоличност не може да се води. Факт е, че идеологическото противопоставяне "българи" - "византийци" (християни) преди Покръстването след християнизацията е заменено от "славяни" - "гърци", очевидно като отговор на византийската историко-културна политика, проявена и чрез народностните названия в официалните документи. Надписът на владетеля Пресиан от Филипи и "Сказанието за буквите" на Черноризец Храбър са дело на една и съща канцелария, която преди Покръстването пише и чете на гръцки език. Идеологическото противопоставяне обяснява употребата на народностно-политическото и след IXв. вече със сигурност езиково самоназоваване на българите като славяни. Такъв е случаят със старобългарския превод на "Хроника" на Симеон Логотет, където думата "славянин" е заменена от средновековния преводач с "българин".

Същото равнопоставяне на двете имена (българин със славянин) може да бъде намерено и арабския пътешек Ибн Фадлан, който в описанието на своето пътуване до Волжка България пише за българите в главата за славяните. Упоритото приравняване на българите към славяните в старобългарски, руски, византийски и арабски текстове обосновава много сериозно онази школа в българската историография, която настоява за славянски произход на българите. Но разбира се с уговорката, че славянин в ранните години на Средновековието може да бъде и културно-политическо определение без тясно национален или диалектно-езиков смисъл. По тази причина преразглеждането на текстове от Прокопий Кесарийски и други автори в посока на понятийна равнопоставеност между българи и славяни не би било излишно. Защото сравненията с турките и туркските племена са много по-малко и много по-условни от сравненията със славяните. Да не говорим за факта, че цялата старобългарска традиция вижда маджарите и всякакви други туркски племена като враждебни и далечни на българите.

Сравнение на българите с турките (маджарите) виждаме само в три случая - при Лъв VI Философ ; Стефан Александрийски и Методий Патарски . И в трите случая обаче сравнението е формално, носейки чисто илюстративен или символен характер. Външните форми на управление, служещи за основа на сравнение при Лъв VI не доказват нито езиков, нито родов произход на българите, защото политическата и военна близост често пъти е следствие на външни влияния.

Същинският проблем при определяне на народностните и политически имена при описанието на ранната българска история са малките, временни и обособени

племенни названия. Тези названия произлизат предимно от пресечната област на политическо и военно засрещане между Европа и Азия. Тяхната мимолетност ги прави ненадеждни и много условни, защото зависят от движението на племената и народите, а не от определена религиозна или културна интерпретация в писмена цивилизация. Такива народностни названия са тясно обособителните "оногури" и "уногондури". Племенното название "оногундури" (уногундури) се използва от Теофан Изповедник ; Патриарх Никифор и Константин VII Багрянородни . Оногури е племенно име, използвано от Агатон. Агатий Миринейски отнася оногурите към хуните . Известният готски историк от VI в. Йордан само отбелязва териториална близост между българи и хунугури . Кутигурите и утигурите са може би двете най-прочути названия на хуните, използвани от Прокопий Кесарийски. Цитираните племенни имена обаче са твърде незначителни и твърде периферни за мястото и времето, в които се разгръща ранносредновековната българска история. Несъмнено ако са имали досег с българската държава преди и след княз Исперих, оногурите, оногундури и хунугури заемат малка част от българските владения или дори притежават отделна администрирана област в рамките на българската държава. Но не изчерпват нито съдържанието на българската народностно-езикова характеристика, нито пък обособяват цялата територия на разпространение на българската власт. Подходът на княз Исперих при разглеждането на славяните през 681г., както и сведенията за голямото разпространение на българската държава през Средновековието не изключват отношението "българи - оногундури (оногури и утигури)" да бъде отношение между основно политическо и културно понятие (българи) с неговите подчинени и съподчинени племенно-народностни названия(оногундури). Определителното хунугури при Йордан доказва, че подобно положение е напълно възможно, имайки предвид сложното териториално и административно деление на българската държава при владетеля Кубрат и при хазарските нашественици.

Административното деление на 7 части, проявено в организацията на седемте славянски племена, разселени от владетелят Исперих за да пазят границата на държавата също подсеща в тази насока. Седемчастното деление е отбелязано за първи път от Херодот в сведенията му за "седемте скитски преводачи" . Ибн Фадлан говори за четири или пет български царе (князе), т.е. областни управители. Ал Масуди, арабски историк и географ в съчинението си "Огледало за Златните мини и скъпоценните камъни" споменава, че хазарите, наследили българите във властта им между Каспийско, Азовско и Черно море и вюващи непрекъснато с българите и славяните, също притежават седемчастно административно деление. То било устроено така, за да могат съдиите(благородниците при служба на хагана), да съдят според религията на населението и да проявяват разбиране към обичаите, т.е. да могат да ги тълкуват . Любопитно е също така да се отбележи, че Анастасий Библиотекар нарича българските благородници от IXв. "judici", т.е. съдии.

Седемчастното деление се среща и в грузинския епос "Витязът в тигрова кожа" от XIIв., където тайнствената страна Индия е разделена на седем тронни зали, над които властва един абсолютен господар - в случая епическия герой Тариел.

Териториалното деление, както и някои общи неща във военно-политическо и битово отношение изглежда дават основания за сравнение с аварите, каквато сравнение прави Свидас. Патриарх Николай Мистик също казва, че българите са авари .

След 453 г., когато след смъртта на Атила се разпада хунската империя, на територията на Източна и Южна Европа се създават поредица от племенни съюзи. Те непрекъснато заплашват границата на Византия. Византийските писатели подчертават нееднократно в съчиненията си многонародностния характер на войските, обсаждащи Солун и Константинопол през VI и VII век. Вероятно поради временната си военно-политическа обвързаност (или подчинение) българите се виждат съпоставени и сравнени с толкова много народи. Но това сравнение в никакъв случай не носи смисъла на общ кръвен или езиков произход. Общият политически път през Vв. и по-сетне не е доказателство за изначална старинна етнокултурна връзка в първите години на християнската ера или във времената преди Христа.

Освен съпоставките с ранносредновековни народи от областите около Черно море и Източна Европа, българите в по-късните византийски текстове(sic!) биват сравнявани и с антични племена. Античното родово-културно "скити" и прилагателното "скитски" са използвани от Лъв VI Философ, който впрочем прави и формалното сравнение с турките . Българите са наречени "скитски народ" от Йоан Камениат. Военното нашествие на цар Симеон I е оприличено метафорично на "скитско копие" в Житието на св.Лука Нови Стирийски . Откровено сравнение със скитите и то неколкократно е направено от прочутия философ и византийски политик Михаил Псел. Но най-интересното сравнение определение на българите като "западни скити" се среща в Епитафията на византийския император Василий II Българоубиец (sic!) . Теофилакт Охридски определя прародината на българите като "скитски предели", а религията им нарича "скитско невежество". Любопитно е също така, че по същото време - X-XIV в. под народностното име "хуни" във някои от византийските свидетелства се крият унгарците.

За да се определи народностния произход и културните особености на българите през Ранното средновековие първоначално следва да се изяснят техните политико-културни особености не единствено спрямо византийската или западноевропейската култура, но и спрямо обкръжаващата ги "варварска" среда в диахрон и синхрон на тяхното историческо битие. Големите политически образувания през Ранното средновековие като готския и хунския военно -племенен съюз (или пък в по-късни времена хазарския хаганат) винаги използват принципа на стриктно вътрешно разграничаване по начина на обличане, по въоръжение, хералдични знаци родови обичаи, поверия и начин на воюване. Следователно белезите за разпознаване и удостоверяване на културната самоличност ще засягат устойчиви битови обичаи или владетелски знаци. Съвпадението между три и повече характеристики на етнографските обичаи, политически символи, историко-генеалогична традиция, именна система, административно деление и др., неминуемо ще приближи днешният историк до истината в неговите постановки за произхода и ранната история на българите. Защото описанията на античните племена, живяли в земите на българите несъмнено носят повече сведения за влиянията и заемките сред българите, отколкото недостатъчните и лошо изведени извори от Централна Азия. Освен това общологическите правила на сравнения изискват първо да бъдат изчерпани примерите от по-близък порядък и да се търсят по-пресни следи, а едва след изчерпването на тези данни да се търсят далечни и условни хипотези по общо-теоретична аналогия. Факт е, че преди хунското нашествие от III-V в. най-близки в пространствено-времеви и политико-културне план до българите са античните конни народи от Северното Черноморие и южните руски реки. Именно с подробното изследване на скитските племена ще бъде решен и въпросът за значението и смисъла на българското народностно име, както и произхода на българите до идването им на юг от р.Дунав.

В подкрепа на нашето предположение могат да бъдат използвани и някои археологически находки. Многобройните елинистически предмети, откривани в България несъмнено не принадлежат само на траките. Близостта между някои тракийски племена (като гетите) със скитската общност е доказана в историческата литература. От друга страна още проф.Богдан Филев забеляза сходството на скитския зверинен стил с някои орнаменти от българските ръкописи и въобще със старобългарското изкуство. Общата характеристика на тези предмети е, че те са елинистически по дух и начин на направа. Затова, ако връзката скити-българи се окаже достоверна, то елинистическите предмети, намерени в България могат и да не бъдат само тракийски. Както могат и да не бъдат употребявани само през дохристиянската епоха, защото самото понятие "елинизъм", въведено в научно обръщение от големия немски историк Дройзен, обозначава именно разпространението на една културна действителност на много широк пространствен и времеви обхват. Казано на непосредствен историко-фактологически език - отношението между Боспорското царство и ранносредновековната българска държава е ключово за разбиране на характера на примествеността между античността и средновековието в земите около Черно море. Затова сходството на някои предмети с елинистически характеристики, намерени в България и Северното Черноморие би доразвило и доказало

някои постановки от писмените свидетелства за близост между някои племена от Великото преселение на народите, българите и скитите. Засега обаче тълкувателната схема на археологията и установените идеологически постулати на тази помощна историческа дисциплина не позволяват преразглеждане и преподреждане на открития предметен фонд от елинистическата културна традиция. Нужно е просто да се изработи нова концепция не според състоянието на изворите в Западна Европа, а според състоянието на изворите и преданието в България и Източна Европа.

Познаването на политическата йерархия и начин на народоназоваване при големите военни обединения е от първостепенна значимост в народо- и държавнообразователните процеси, които започват веднага след разпада на първоначалното обединение. Управляващите родове и силните исторически личности често пъти пренасят своето династическо име върху по-голяма или различна етнокултурна общност, засягайки пряко историята на другоезичните съюзници. Така два разноезични и разнорасови народа могат да получат еднакво историко-политическо име в текстовете на съвременните им наблюдатели. Така например византийският дипломат Приск Панийски, посланик в двора на Атила през Vв. съобщава, че хуните (приравнени на места с готите от Приск) говорели няколко езика едновременно. Това известие е доказателство, че езика в такива големи обединения не е народоразграничителен белег. Аналогичен е случаят с "lingva franca" за района на Средиземноморието. Така че политическите символи и епическата история на ранносредновековните етноси в повечето случаи са по-важни за народното самоопределение, отколкото езика, който може да подведе. Особено когато езикът не е запазен в писмени свидетелства, не е книжовно граматизиран и понятиен развит. Големата трудност пред доказването на хипотезата за тюркския произход на българите е липсата на запазени документи на тюркски език от Първото българско царство. Запазените десетина думи, при това с неясен смисъл от каменните надписи и някои други документи не могат да обосноват тюркски произход, а могат само да докажат някакво тюркско влияние, което е различна постановка от официалните твърдения. Единственият езиков довод в изследването на българската народност като произход и културна самоличност е славянският (старобългарският) език, който впрочем с по-малко въображение и повече доводи може да бъде прочетен и в обявените за тюркски думи от каменните надписи и Именника на българските князе. Но дори и да бъдат здраво построени на доводи, какъвто е случаят със славянското езиково властване в българската култура, езиковите основания не могат сами по себе си да пресъздадат пълната историческа картина. Разглеждането на пръснатите документални податки за обичаите, поверията, военните обреди и политическата организация и знаци на властта, взети в правомерна логическа и документална система, съобразена с историко-географската традиция на старинните български земи носи по-верни знания за произхода на българите от твърде частичните и поради това често пъти изолирани от общия исторически контекст езиковедски проучвания.

Очевидно произходът на българите и обяснението на тяхното народностно име трябва да се търси не в дивите тюрко-монголски племена от пустините на Далечна Азия, а в старинните народи, обитаващи земите на елинистическата периферия около древногръцките градове и в дъгата между Балкана и Кавказ. Така проблемът за произхода на българите би се превърнал от тясно езиковедски в интегрален културно-исторически проблем, а идеологията на ранната българска държавност ще придобие нов смисъл и ново измерение в светлината на старинната европейска неklasическа култура. Защиаваният от нас исторически възглед обяснява не само високата политическа и културна претенция на българите през цялото Средновековие, но и също така обяснява защо Покръстването през IXв., притежава величествени наднационални измерения. Очевидно българското политическо и военно присъствие през Средновековието е било мост между неklasическата античност и средните векове, както и щит на Европа срещу прииждащите от изток варварски племена. Покръстването на българите на дело създава християнските граници на Европа, защитени от военно-политическото превъзходство на българските князе и царе.

ИЗВОРИ:

1. Български народни балади и песни с митически и легендарни мотиви, СБНУН, книга LX, част 2., С., 1994
2. Гейшор, А. Митология на славяните, С., 1986
3. Гръцки извори за българската история, т. I-VI
4. Динеков, П., Куев, К., Христоматия по старобългарска литература, С., 1967
5. Дуйчев, И., Стара българска книжнина, С., 1944
6. Ибн Фадлан, Пътувания до Волжка България, С., 1992
7. Иванова, К., Николова, С., Тържество на словото, С., 1995 (преводни документи и документи от български произход на славянобългарски език)
8. Йордан, О. Происхождение и деяния гетов, М., 1960
9. Латински извори за българската история, т. I-III
10. Латышев, В. Известия Древних писателей греческихъ и латинскихъ о Скифии и Кавказъ т. I., 1890., т. II., 1904, 1906, Санктъ Петербургъ
11. Милев, Ал., Гръцките жития на Климент Охридски, С., 1966
12. Никифор, патриарх Константинополски, Кратка история след царуването на Маврикий, С., 1997
13. Презвитер Козма, Беседа против богомилите или Слово от Козма презвитера срещу еретиците. Спор и поучение от Божествените книги, С. 1998
14. Преп. Паисий Хилендарски, "История Славяноболгарская - 1762", Зографска чернова, С., 1989
15. Поп Йовчо от Трявна, Летопис и родословие, В. Т., 1995.
16. Райков, Б., "Паисиевият ръкопис на "История Славяноболгарская" 1762г., С., 1989
17. Свод древнейших письменных известий о славянах, т. I (I-VI вв.), М., 1991
18. Стара българска литература. Исторически съчинения, т. III, С., 1983
19. Стара българска литература, Естествознание, т. V, С., 1988
20. Тъпкова-Заимова, ?, Милтенова, А. "Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и в средновековна България", С., 1996
21. Феофилакт Симоката "История", М., 1958
22. Херодот "История", ч. 2, С., 1990
23. Янакиев, К., Посланието на Цариградския патриарх Фотий до Българския княз Борис; Окръжното послание на патриарх Фотий до източните патриарси от 867 год.; Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите, С., 1994

Литература относно Именника на българските князе:

1. Андреев, Йор., Павлов, П., Лазаров, Ил. "Кой кой е в българското средновековие", С., 1994г.
2. Бакалов, Г. Средновековният български владетел, С., 1995г.,
3. Бешевлиев, В., Първобългарски надписи, с., 1992
4. Венедиков, Ив., Медното гумно на прабългарите, С., 1983

5. Златарски, В., "История на българската държава през Средните векове", т. I, ч. I, С., 1994
6. Москов, М. Именник на българските ханове (Ново тълкуване), С., 1988 - с пълна и подробна библиография върху проблематиката на Именника, прекрасно направена за справки
7. Попов, А., Обзоръ Хронографовъ русской редакции, част I -II, М., 1866 и 1869г.
8. Тихомиров, М. "Именник болгарских князей, ВДИ(Вестник Древней Истории), 1946, кн. N3, с.81-90

Препоръчителна литература за средновековната българска история

1. Аверинцев, С., "Гръцката литература и близоизточната книжнина" в "Традиция, литература, действителност. Проблеми на старогръцката литература и световното литературознание", С., 1984
2. Ангелов, Д., "Неугасващо самосъзнание", С., 1991
3. Бакалов, Г., "Византия", С., 1993
4. Гуревич, А., "Проблеми на средновековната народна култура", С., 1985
5. Гуревич, А. "Средновековный мир: Култура безмолвствующего большинства", М., 1990
6. Дил, Ш., Рамбо, А., Византия, С., 1992
7. Дринов, Марин "Поглед върху произходането на българския народ и началото на българската история", Пловдив, 1869 във: Марин Дринов, Избрани съчинения, т. I, С., 1971
8. Дуйчев, И., "Страници от миналото", С., 1980
9. Дуйчев, И., "Рилският светец", С., 1990
10. Дуйчев, И. "Византия и славянският свят, Избрани произведения", т. I, С., 1998
11. Жития на светиите, С., 1991
12. Златарски, В., "Главните периоди в българската история" - лекция четена във Висшето училище, 25 октомври 1895
13. Караянопулос, Й. Е., Политическата теория на византийците, С., 1992
14. Кирило-Методиевска енциклопедия, т. I, С., 1987 и т. II, С., 1995
15. Кочев, Н., Античната литературна традиция и византийските автори. С., 1982
16. Кочев, Николай "Християнството през IV-началото на XI век", С., 1995
17. Леонтиев, К., "Византизъмът и славянството", С., 1993
18. Мавро Орбини, "Царството на славяните 1601", С., 1983
19. Майендорф, Й., "Византийското богословие", С., 1994
20. Мечев, Константин, "Произход на славянобългарската писменост", С., 1999
21. Ников, П., "Задачата на днешната българска историография", лекция, четена на в Софийския Университет на 25 октомври, 1920, ГСУ, ИФФ, 1920
22. Острогорски, Георгий, История на византийската държава, С., 1998
23. Пикио, Р., Православното славянство и старобългарската културна традиция, С., 1993
24. Снегаров, И., История на Охридската архиепископия, т. I-II, С., 1995
25. Старобългарска литература. Енциклопедичен речник, С., 1992
26. Тодоровъ, Янко, "Таблицы за определяне и проверяване на дати от българската и византийска история", Годишник на историко-филологически факултет ан университета "Св. Климент Охридски", С., том XXXIX, 1942/1943, с. 2-39
27. Цухлев, Д., "История на българската църква. Първи период (864-1186)", т. I, С., 1910

Обща препоръчителна литература

1. Акишев, А. Искусство и мифология саков, Алма-Ата, 1984
2. Бонгард-Левин; Г., Гранатовский, А., От Скифии до Индии, М., 1983
3. Браунъ, Разыскания въ области гото-славянских отношеий, т. I., "Готы и ихъ соседи до V. вѣка"-Санктъ Петербургъ, 1899г.
4. Венедиков, Ив., Фракийски мотив в искусстве скифов В: *Studia Thracica*, 1, С., 1975, с.103 - 110
5. Венедиков, Ив. Златният стожер на прабългарите, С., 1987
6. Виноградов, Ю. Перстень царя Скила. (Политическая и династическая история скифов первой половине Vв. до н.э. СА, 1980, 3, стр.92-108
7. Дечев, Д., Отговори на папа Николай I по допитванията на българите, С., 1922
8. Дьяконов, И., К методике исследования по этнической истории центральной Азии в древности (II тысячелетии до н.э.) М., 1981.,
9. Дьяконов, И., Якобсон, В., "Номовые государства", "территориальные царства", "полисы". Проблемы типологии., ВДИ, 1982, 2, стр.3-16
10. Ильнская, В., Тереножкин, А., Скифия VII - IV вв. до н.э. Киев 1983
11. Кузьмина, Е. О прочетении памятников искусства евразийских степей скифского времени, ВДИ, 1983, 1, 95-107
12. Куклина, И., Ранние известия о скифах и киммерийцах, ВДИ, 1981, 2, стр.162-173
13. Куклина, И. В. Этногеография Скифии по Античным источникам, Л., 1985
14. Лызлов., А Скифская история, М, 1990
15. Манцевич, А., Курган Солоха, Л., 1987
16. Медведская, Н., Периодизация скифской архаики и Древней Восток, РА, 1992, 3, стр.86-107
17. Мелюкова, А., Скифия и фракийский мир, М., 1979
18. Митова - Джонова, Дим. Общонародното и регионалното в културно-историческото развитие на Дунавската равнина, С., 1989г.
19. Пиотровский, Б., Скифы и Урарту, ВДИ, 1989, кн.4, стр.3-10
20. Погребова, М., Раевский, Д., Ранние скифы и Древний Восток, М., 1992
21. Ростовцев, М. И., Средняя Азия, Россия, Китай и зверинный стиль, *Skuthika* 1, *Seminarium Kondakovianum*, Прага, 1929
22. Ростовцевъ, М. И. - "Эллинизмо и иранство на югъ Россіи" - Общій очеркъ - Петроградъ, 1918
23. Ростовцев, М., "История на стария свят", т. 1-2, С., 1994
24. Руставели, Ш., Витязът в тигрова кожа, С., 1987
25. Скржинская, М. В. - Древнегреческий фольклор и литература о Северном Причерноморье, Киев, Наукова думка - 1991
26. Тревер, К., Луконин, В. и др., Сасанидское серебро- Собрание Государственного Эрмитажа, М., Искусство, 1987
27. Филов, Б., Паметници на тракийското изкуство, ИАД 1916 (18), VI, отделен отпечатък
28. Фирдоуси, Шахнаме, С., 1977
29. Ювелирные изделия Востока-Древний, Средневековый периоды, М., 1984
30. Dumezil, G., *Romans de Scythie et d'alentour*. P, 1933
31. Duverger, M., *Le concept de l'Empire*, P. 1980, pp.3 - 16
32. Eliade, M. " *De Zalmoxis a Gengis - Khan* ", Paris, 1970
33. Ghirchman, R. *Parthes et Sassanides.*, Paris, 1962
34. Grousset, R. - *L'empire des steppes. Attila. Gengis-Khan. Tamerlan.*, Paris, 1939
35. Hartog, Fr., " *Les Scythes imaginaires: Espace et nomadisme*, " *Annales ESC* 34, 1979, 6 pp. 1137 - 1154

36. Koestler,A., The Thirteen Tribe,New Jork,1976
37. Kondakov,N.,Tolstoi,I.,Reinach,S., Antiquites de la Russie Meridionale,P.,1892
38. Skytische Kunst, Leningrad, Aurora , Kunstverlag, 1986

Приети съкращения:

- 1.ГИБИ - Гръцки извори за българската история
- 2.ВДИ - Вестник Древней Истории
- 3.ГСУ ИФ - Годишник на Софийският Университет
- 4.ИПр - Исторически Преглед
- 5.ЛИБИ - Латински извори за българската история
- 6.РА - Российская Археология
- 7.СА - Совѣтская Археология